

מזנוג כבוד

268

אפריל 1979

1979-1939

40

שנה למערכות

פקודת יום לחילולי צה"ל
לרגל חתימת חוזה השלום ישראל-מצרים

חילולי צה"ל ביבשה, באוויר ובים, בהגנה המרחבית, בחזית ובעורף.

שנות דור לחמנו לקיומה ולביסוסה של מדינת ישראל מתוך הכרה בצדקתנו ובהקרבה עילאית למען המולדת המתחדשת.

דור עבר עד אשר הכירה מצרים בעובדת קיומנו ובעוצמת חיווחו בארץ ישראל.
אולם, עדיין קיים אויב סביבנו, הממאן להשלים עם זכותנו למולדת.

בימים אלה, לפני 30 שנה, נחתמו הסכמי שביתת הנשק, הראשון בהם - עם מצרים. לאחר מלחמה קשה בה הוגשם חלום העצמאות, נטע הסכם זה תקוות רבות ליציבות ושקט, שיאפשרו ביסוס המדינה הצעירה, קליטת עליה, גיבוש החברה ופיתוח הכלכלה כנהוג במדינות מתוקנות.

לאחר 30 שנה של מאבקים ומלחמות, בד כבד עם בנייה והתבססות, דומה שחזרנו בתנועה מעגלית לנקודת מוצא. חוזה השלום עם מצרים יתן תנופה מחודשת לחברה, למשק, לעליה וקליטתה, לחינוך ולהתיישבות. שוב ניצבות בפנינו משימות אלה. משימות שתמיד יהיו להן נקודות התחלה וקווי זינוק ולעולם לא נגיע לסיומן. זו העפלה מתמדת במעלה תלול, וללא פסגות. זוהי תנועה עיקשת כמעגל המעלה הממלכתי עליו פזורות נקודות ציון היסטוריות אבל אין לו סוף ולא צריך לו סוף ואסור לחפש לו סוף.

נפנה אל השלום עם מצרים ונתחזק אל מול החזית המזרחית המאיימת עלינו במלחמה.

עצמתנו בנו, בעמנו, באמונתנו ובצדקת דרכנו בארץ-ישראל, אשר לנו היא לעולם ועד.
נרכין דגלנו ונזכור את גיבורי ישראל, שמסרו נפשם למען תקומת ישראל לאורם ובהשראת גבורתם הגענו עד הלום.

רפאל איתן, רב-אלוף
ראש המטה הכללי

קשיים ומכשולים באסטרטגיה / אלוף (מיל') פרופ' יהושפט הרכבי 2

בספרות הצבאית פזורות עצות מה על מצביאים ומדינות לעשות וממה עליהם להימנע בתחום הפעילות האסטרטגית. לפנינו דיון מסוג אחר העוסק בגורמים ובתהליכים המביאים לטעויות באסטרטגיה.

ה-8 באוקטובר — המערכת כולה חרקה / אל"מ זאב 5

ניתוח אירועי ה-8 באוקטובר 1973 בסיני, התולה את הטעויות והשיבושים שחלו באותו יום בתפקיד לא נכון של המערכת כולה.

המועצה לביטחון לאומי של ארה"ב, התפתחותה, ארגונה והפעלתה בשנים 1947—1975 / אל"מ שי אסף 12

ימי המועצה לביטחון לאומי כימיה של מדינת ישראל, אך תשומת ליבנו אליה גברה מאז עסק ד"ר הנרי קסינג'ר במסעי הדילוגים שלו לקראת הסכמי הפרדת הכוחות והסכמי הביניים, ובמיוחד לאחרונה בעקבות ביקור נשיא ארה"ב, קרטר, במזרח התיכון. לפנינו תיאור תולדות המועצה, התפתחותה וארגונה מאז הקמתה ועד 1975.

איראן — אנטומיה של מהפכה / סגן אפרים קרש 19

מאז ראשית 1978 עבר על איראן גל מתמשך של התפרעויות. אלה הלכו והחריפו ולקראת סוף 1978 הפכו למהפכה עממית אסלאמית נרחבת נגד השאה, שבמהלכה הוא הסתלק מאיראן. לפנינו ניתוח המאורעות באיראן תוך בחינת התנהגותו של הצבא, והסיבות שהביאו לקריסתו הפתאומית.

FH-70 — תותח חדש בשימוש צבאות נאט"ו 26

מאפייניו של התותח החדש FH-70, שפותח בעקבות מערכת שיקולים מבצעיים וטכניים בהתאם לתפיסת היסוד האסטרטגית של נאט"ו.

"טופמארוס" — עלייתו ונפילתו של ארגון גרילה עירוני / י' שפיגל 27

על ראשיתו של ה"טופמארוס", האידאולוגיה והתיאוריה שלו, הרכבו וארגונו, ושלבים בפעילותו עד הכרעתו בידי השלטונות — בסקירה אודות ארגון הגרילה העירוני שפעל באורוגוואי בשנים 1963—1972.

גס"ג 9 במלחמה נגד הטרור / אל"מ (מיל') שלמה נעמן 34

גס"ג 9 היא יחידת משמר הגבול המערב גרמני המיועדת למלחמה בטרור. במאמר סקירת תולדותיה של היחידה, ארגונה, המבנה שלה ותיאור הפעולה במוגדשו אותה ביצעה.

ספינת טילים — התפיסה ויישומה בצי העולם / סא"ל יוסף. 40

בעשור האחרון הולכת וגוברת בקרב ציי העולם המגמה לשימוש בספינות טילים כוحدات לוחמה עצמאיות. במאמר — תיאור תכונות הסטי"ל, מבנהו, מערכותיו וחימושו, וציון מידת תפוצתו בצי העולם.

ה"מרכבה" — לייצור סדרתי 45

לרגל כניסת ה"מרכבה" לייצור סדרתי — ציוני דרך אחדים בתכנית פיתוחו של הטנק הישראלי, ותיאור כמה מתכונותיו.

מערכות נ"ט מערביות בפיתוח / סגן יאיר 46

רשימה המוקדשת לתיאורן של מערכות נ"ט מערביות חדישות, הצפויות להימנות עם "אויביו" העיקריים של הטנק, עם כניסתן לשירות בעשור הקרוב.

כוחות האו"ם באזורנו / אל"מ (מיל') שמעון לוינזון 51

סקירת פעילותו הצבאית של האו"ם באזורנו מאז קום המדינה, ובחינת הכוחות הפועלים במסגרתו כיום בגזרות השונות, על הרכבם ציודם וסמכויותיהם.

דמי מנוי לשנה (6 חוברות): חיילים ועובדי מערכת הבטחון 110 ל"י, אזרחים 135 ל"י
מדור מנויים: הקריה רחוב ז'וזף אלעזר, מס' 29 סלפון 256171, הודפס באמצעות משרד הביטחון — ההוצאה לאור מפעלי דפוס פלאי בע"מ

עורך ראשי: סא"ל יעקב זיסקינד

העורך: סא"ל דני אשר

עורכי משנה: סגן רחל רוזנסקי
סגן שמואל אבנרי

עוזר מחקר: עמוס רגב

עיצוב גרפי: פאול קור
שער: סגן רותי בית אור

מערכות בית ההוצאה של
צבא ההגנה לישראל

צוות המערכת: סא"ל מיכאל הירשפלד
סגן דן אופיר
יצחק סמיר
דן דולב

"מערכות חימוש": ק. עריכה רס"ל נ. נפתלי
"קשר ואלקטרוניקה": קצינת עריכה מ. שניר

קשיים ומכשולים באסטרטגיה

באסטרטגיה דיו למנוע מאיתנו טעויות. בוודאי אין מירשם שווה לכל הנסיבות להצלחה בחשיבה האסטרטגית. אף על פי כן, תשומת-לב למקור טעויות אפשר שתהיה להועיל.

גורם קושי עיקרי באסטרטגיה, אשר עלול לגרור לטעויות ולמכשלות טמון בעובדה שהאסטרטגיה פועלת כמערכת קונפליקטית, ולא כמערכת הנדסית. אסביר זאת. המהנדס המתכנן גשר על פני נהר, בודק את יציבות הקרקע משני צדדיו, מורד את מוטת הגשר, אורכו ורוחבו, קובע את זוויות העליה והירידה, מחשב את מקדמי החוזק הדרושים, ובהתאם לנתונים אלה ואולי נוספים, מתווה את תכניתו. אם דייק במדידות ובחישובים יוכל להוציא מתחת ידו תכנית טובה. טיב התכנית תלוי בו ובכשרונו, שכן הנהר אינו לוחם נגדו ואינו משנה במזיד את נתוני הבעיה, את מהלכו ואפיקו כדי לנגוד את תכנית המהנדס ולהכשילו. המהנדס פועל אפוא נגד גורם שהוא פסיבי, אינרטי, כלפי מלאכתו. לא כן באסטרטגיה שהמיוחד בה הוא שכל

בספרות האסטרטגית פזורות עצות מה על מצביאים ומדינות לעשות, ומה עליהם להימנע מלעשות בתחום הפעילות האסטרטגית, שאגדירה כאמנות המצביא, או חכמת עיצוב תורת ביטחון ומלחמה למדינה וניהולה. נדירים יותר בספרות האסטרטגית הם הדיונים בסיווג הגורמים או התהליכים המביאים לטעויות. יתכן שהוגי הדעות בסוגיות האסטרטגיה נרתעו מלעסוק אף בסוגיה זו משום נטייתם להתמקד בשאלות מוחשיות של מערכי הצבא והפעלתו, ואולי גם מחששם להפליג להפשטה, יתרה בנושא כאסטרטגיה, שכולו עומד בסימן היישום והמעשה.

דווקא משום שהאסטרטגיה עוסקת בהכרעות גורליות שגזרו חיים ומוות להמוני בני-אדם, דווקא משום שהכרעות אסטרטגיות השפיעו על מעמדן של מדינות, על עלייתן וירידתן, נודעת חשיבות לסוגיה של בירור הקשיים המיוחדים המצויים בתחום האסטרטגי. תהא זו בוודאי הנחה פשטנית ולקויה בגורש אופטימיות לסבור שעיון בקשיים ובמכשלות האורבים לנו

צד משתדל לשים לאל את מאמצי יריבו. באסטרטגיה אתה פועל נגד יריב שכל מעייניו לתחבל תחבולות כיצר לנגוד את תכניתך. האסטרטגיה פועלת לכן כתחרות בסיכול הדדי.

במדעי הטבע והטכנולוגיה פעמים מציאת "השיטה" היא המפתח להצלחה, שכן השיטה עשויה להביא לפתרון הבעיה העומדת על הפרק, או ליצור את החפץ אותו מבקשים לייצר. ואילו באסטרטגיה אפילו מצאת שיטת פעולה מקורית ומתוחכמת, אינך יכול להיות בטוח שהיריב לא ינקוט צעדים שיהפכו את הקערה על פיה ותכניתך תהיה ללא כלום. לכן כל תכנית אסטרטגית, כל פתרון, כל רעיון פרוגרמטי, תוקפם זמני עד שיתברר אם היריב לא שיבשם, שכן על ידי פעולתו יכול היריב כאילו לשנות את נתוני הבעיה בצורה שתכנוןך ייעשה לפתע פתאום בלתי מתאים, בלתי רלוונטי.

בספרות הצבאית חוזרת ההשוואה של אסטרטגיה לאמנות, במגמה להבליט את היסוד של יצירה, ושל הגאונות בה. אולם עלינו לתת דעתנו על הבדל עקרוני בין האמנות לאסטרטגיה. האבן, לוח הציור, תווי הנגינה או כלי הנגינה, כל אלה אינם מתנכלים לאמן. האמן עוסק בגורמים שהם אינרטיים. לא כן באסטרטגיה שבה היריב חותר להכשילך.

האסטרטגיה לכן אינה מערכת אוטונומית שבה ההישג והתוצאה תלויים בך עצמך. איכות הבית שתבנה תלויה בכשרונך, בטיב התכנון והביצוע. ואילו בתחום האסטרטגי האיכות של מבצעך, הצלחה וכישלון, תלויים בפעולת היריב. המבחן של התכנית הוא מחוצה לה. איכות של תכנית הנדסית ניתנת לשיפוט על ידי מומחים שיוכלו לפסוק על טיבה. אולם באסטרטגיה אין הדבר כך. כל חוות דעת עליה תלויה באוויר, שכן המשפט על טיבה יחרץ רק במבחן הקרב והמלחמה, ועד אז נצטרך להמתין מבלי שנרע דבר לאשורו.

מכאן נובע הצורך באסטרטגיה שלא להתמקד בתכניתך אלא לחשוב יותר מכל כיצר יגיב היריב. בכל תכנון אסטרטגי יש צורך בדילוגים בין התכנית לתגובת היריב, לתגובתך, לתגובתו, וחוזר חלילה. אין שגיאה גדולה יותר מאשר להניח הנחה סתמית שהיריב יפעל דווקא בדרך שתהא נוחה לך, ותאפשר את תכנוןך ואת הצלחתך. מכאן גם הצורך לחשוב על אישיותם של המפקדים או המדינאים של הצד השני ודרכי התנהגותם, על כל הקרוי ה"קוד האופרטיבי" שלהם, אולם מבלי להשתעבד לכך, שכן הם עלולים לפעול בצורה החורגת ממה שהורגלת לצפות מהם. נכון, האסטרטגיה כמדיניות פועלת כבחירה בין ברירות במסגרת אילוצים. אך קח בחשבון שהמיוחד לאדם הוא, שמאמציו מכוונים לבקש תחבולה כיצר לחרוג ממסורות האילוצים, וכיצד למצוא בהם פרץ בצורה יצירתית, כדי לעצב מצבים חדשים. על כך גאווה. המודיעין יכול לחשב את האילוצים בהם נתון היריב יותר מאשר את הדרך בה יחמוק מהם. צפה שהיריב יפתיעך.

התעלמות מהאופי הקונפליקטי או הדיאלקטי של האסטרטגיה עלולה להביא לתכנון חריקווי ממני לאויב אך לא ממנו אלי, ולכעין אגוצנטריות בתכנון

שעל ידה בעל התכנית כאילו מתאהב בתכניתו ומתמוגג ממנה ומחוכמתו שעיצבה אותה, עד שאינו נותן דעתו לשאלה כיצר יגיב היריב. דוגמאות מעניינות לכך נוכל למצוא בעבודתו של אלברט וולסטטר על מדענים וטכנולוגים, אשר משפיתחו מערכת נשק מסוימת והשקיעו בה עמל רב, נוצר בינם לבניה יחס רגשי שהביאם להצר את מרחב ראייתם, ולבעין הינעלות פסיכולוגית והכרתית שמנעה מהם לתפוס שיש אמצעים שיוכלו לנוגדה. כך, לדוגמה, אצל מפתחי הרדאר באנגליה הייתה התנגדות פנימית להיווכח שעל ידי פיזור של מוץ מתכתי באוויר אפשר יהיה לשבש את פעולת הרדאר.

הדוגלים ברעיון המתקפה כדוקטרינה אסטרטגית ראשית בערב מלחמת העולם הראשונה לא ראו, וכאילו מיאנו לראות, כיצר פיתוח מכונת היריה, כלומר, הגדלת קצב האש, החפירות והתיל הדוקרני, יביאו להטות את המאזן בין מתקפה למגנה לטובת המגנה, לקח שיכלו ללומדו כבר ממלחמת האזרחים האמריקנית. טעות זו עלתה בחיי מיליוני בני-אדם.

גם המדיניות פועלת כאסטרטגיה במערכת של סיכול הדדי, לכן יכולה להיות לך תכנית מדינית שבעיניך תיראה כמלאכת מחשבת מופלאה. אולם כל עוד אין בידך לכפות את תכניתך או לשכנע את היריב לקבלה, במישורין, או בעקיפין דרך גורמים שלישיים, היא רק טיוטה גרידא שעלולה להפוך לאות מתה אם לא תתקבל. תלותה של אסטרטגיה בתגובת היריב מביאה לכך שבאסטרטגיה שוררת בצורה מודגשת אי-ודאות מהותית. זאת בנוסף להיעדר האפשרות להעריך הערכה מדויקת את הגורמים המוחשיים הנכנסים לתחום החישוב האסטרטגי. למשל, יכול אתה לחשב את יחסי הכוחות בין הצדדים: מספר חיילים, יחידות טקטיות, מערכות נשק, תותחים, טנקים וכדומה ולתת להם ביטוי מספרי מתמטי. אך תהא זו טעות לגזור מיחסים אלה מה תהיה התוצאה של ההתמודדות בין הצדדים. יחסי כוחות אינם מורה דרך בטוח לגבי תוצאות קרב, שכן נכנסים בחשבון גורמים אחרים, כאיכות ההחלטות על הפעלתם. החלטות מוצלחות או מוטעות יכולות להעלות או לגרוע מערך מצאי הכוחות. נכנסים גם גורמים אחרים של איכות הכוחות והמוראל שלהם שאין אפשרות למודד, וגם הם יכולים להשפיע על תוצאת ההתמודדות. יתר על כן, למקריאות גם כן הייתה השפעה על מהלכי ההתמודדות הצבאית.

קושי אחר באסטרטגיה והוא טמון בכך שהמבחן של התכנון האסטרטגי, או של התפיסה והדוקטרינות האסטרטגיות עלול להיות למועד רחוק. למשל, מדינה מחליטה כיצר לבנות את מערכת הצבאי והיא מפתחת תורות מלחמה ולחימה ומאמנת את הכוחות בהתאם לתורות אלה. בפעולות אנושיות רבות תוך כדי פעולתן יכול אתה לבחון את מעשיך ולתקנם בשיטת ההיזון החוזר. באסטרטגיה אין הדבר כך. בה ובמדיניות, אפשר לדבוק שנים ארוכות בתפיסות מוטעות עד בוא המבחן, ועד שתתברר הטעות. פעמים רבות התברר שמדינה הכינה את כוחותיה בצורה

"possession of wisdom". ("קל לטעות ולסבור שרכישת עוצמה מעידה על רכישת חכמה").

על סכנה זו עמד גם וג'טיוס שכתב לפני כ־1500 שנה ספר על המוסדות הצבאיים הרומאיים באומרו: "ביטחון יתר מוזק ביותר בתוצאותיו ויש לסלק מהשיקולים".

אין סטאטיסטיקה על היחס בהחלטות אסטרטגיות ומדיניות כמה מהן היו נכונות וכמה מוטעות. מספר הקרבות שהיו בהיסטוריה הוא עצום, ואולם מספר הניצחונות שהם דוגמה ומופת, קטן בהרבה. גם לא קל להעריך תמיד עד כמה הניצחון היה עניין של כישרון גאוני ליוזם מהלכים, או לצפותם ולנקוט פעולות מתוככמות, או עניין של מקרה ומזל — כגורמים במדיניות שאותם הדגיש מקיאווולי.

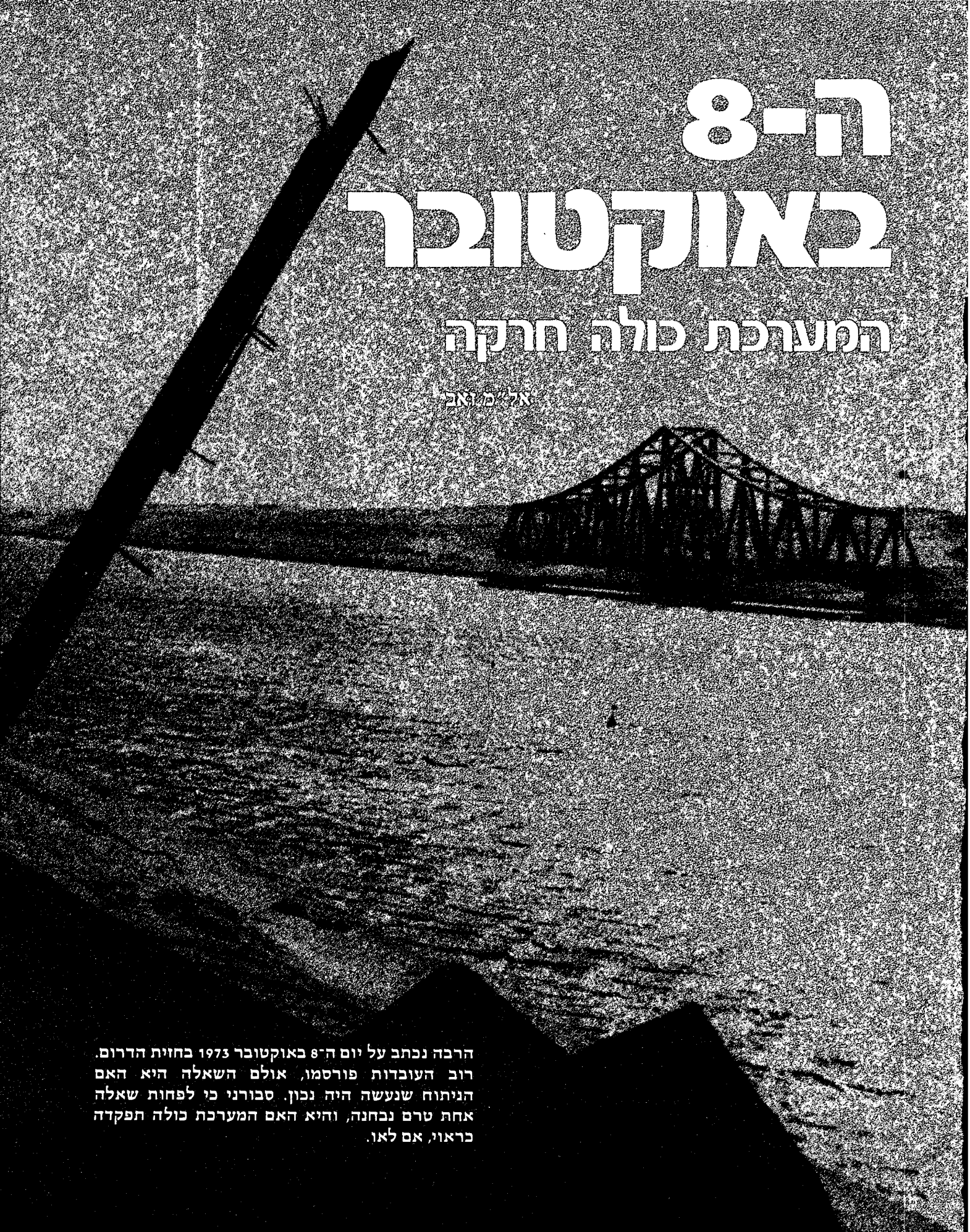
ההיסטוריון הצבאי הגרמני המפורסם דל־בריק כשהוא דן בפעולתו של קלאון הדמגוג האתונאי במלחמת הפלפונס ובניצחונו בשנת 425 בקרב ספאטריה מציין: "בשום מקום מחוץ לתחום הצבאי גדול כל־כך הפיתוי לחשוב כי אדם שזכה בניצחון הוא גם אסטרטג מחונן. בשום מקום לא חשוב כל־כך לשחרר עצמך מפולחן ההצלחה ולבחון בלי משוא פנים אם מוניטין שלו זכה אדם אכן ראוי לו, ואינו עניין של מקרה". הדברים אמורים לגבי שיפוטנו בדבר המצביא, ולא לגבי עצם הניצחון — שהוא עניין של עובדה, אפילו לא תמיד ברורה ומחוררת. לא כל שכן, שהשיפוט מסובך כשעולה שאלת תוצאות הניצחון ופוריותו, ועד כמה הוליד לאחר מכן מצבים משופרים. ההיסטוריה היא בית דין עליון השופט את גיבוריו ממרחק של פרספקטיבה כשהיא דנה בתוצאות מעשיהם בהמשך שלשלת ההתרחשויות. הצלחה בטווח קרוב עלולה להפוך לכישלון ולמקור פורענות בטווח רחוק. ההשפעה של מנהיג נמרדת ביכולתו לשכנע את בני דורו. אולם גדולה היסטורית היא בשיכנועו את הדורות המאוחרים. ההיסטוריה יכולה לרומם, ואולם דומה שיותר מכך היא מגמדת מפעלים אנושיים ותנועות מדיניות שזוהרם מועם כעבור זמן. היא מגמדת את גיבוריה, ואולם היא מגמדת גם את מבקריהם. היא מגמדת לא רק גיבורים מדיניים ואנשי צבא אלא גם את אנשי הרוח וההגות. ייתכן שההיסטוריה עושה גם עוול, לא רק משום שהשיפוט בה הוא מאופק היסטורי שונה, אלא משום שהיא דנה לפי מאזן התוצאות, גרועות — טובות, שנבעו מדרך פעולה מסוימת כשאיננה יכולה לשפוט אילו תוצאות טובות או גרועות היו נובעות לו נקט אותו מנהיג דרך פעולה אחרת. אכן ערימות האשפה של ההיסטוריה גדולות מהפנתיאונים שלה.

דומה שאנשי המעשה אינם ערים דיים לשאלה כיצד יישפטו בעתיד, ולא רק בטווח הקרוב. כל זאת בא להזכירנו עד כמה קשות הן ההחלטות בשטחי המדיניות והאסטרטגיה, עד כמה גדולים כשליהן, ועד כמה ראויות הן למחשבה מקיפה.

שלא הלמה את האתגר המלחמתי בפניו הוצבה כעבור זמן, כשעלה הצורך להפעילם. לדוגמה: צרפת לאחר מלחמת העולם הראשונה בנתה את כוחותיה על שיטה של גיוס כללי של מילואים, אולם ב־1936 כשהפרו הגרמנים את פירוז חבל הרהיין, לא היה צורך לגייס את כל הצבא הצרפתי כדי לנגוד את צעדם. די היה בגיוס כמה חטיבות, ואז היה היטלר נסוג בחרפה, ויתכן שהרבה פורענויות היו נמנעות מן העולם. צרפת לא התכוננה לקראת אפשרות כזו, ולא היו לה חטיבות אלה, אפילו הערובות שנתנה במערכת הבריתות שכרתה עם שכנות גרמניה חייבו שיהיה לה כוח התערבות. כך נאלצה לבכר אי תגובה על תגובה, שהייתה מחייבת שיבוש כל המערכת המדינית הפנימית הכרוכה בגיוס כללי. (צרפת עמדה אז לפני בחירות). קושי פסיכולוגי אחר הוא פעולת מנגנונים פסיכולוגיים המונעים בעדנו מלראות עובדות מציאות בלתי נוחות, וכאילו גורמים לנו לתת חשיבות למציאות הפנימית של רצוננו תוך התעלמות מהמציאות החיצונית. נטיה זו היא "הוולונטריזם" שבפניו הזהיר מאו טצה־טונג, אחד המפקדים הגדולים של דורנו.

מפקדים העולים בדרגות הפיקוד עלולים לשגות בגזירה שווה מניסיונם בפתרון בעיות בדרגות הנמוכות הטקטיות, לגבי דרך פתרון בעיות ברמה האסטרטגית. הם עלולים להתקשר לזיכרון של הצלחה ברמה הטקטית ולהשתעבד לדפוסים שלמדו בצעירותם ולצפות לפתור בדרך דומה בעיות ברמה אסטרטגית. כך לדוגמה, נועזות, שהיא פעולה אמיצה המבוצעת במהירות לפני שהאויב מתאושש ומגיב, עשויה להביא להצלחה ברמה הטקטית. אולם ברמה האסטרטגית אין הדבר כך, שכן מרחבי הזמן להתאוששות האויב גדולים יותר. בהיסטוריה דוגמאות רבות של הצלחות של פעולות נועזות ברמה הטקטית שהפכו לרועץ ולכישלון ברמה העליונה האסטרטגית ומכאן גם למהלכה הכולל של המלחמה. דוגמה בולטת היא התקפת היפנים בפרל הרבור, שאכן הצליחה מאוד, אך דחפה את האמריקנים למלחמה עד חרמה נגד היפנים. בהיסטוריה חוזרות דוגמאות של נועזות אסטרטגית שנכשלה — ומי היו נועזים יותר מהיטלר ומנפוליאון? באסטרטגיה דרוש תחכום ולא רק אומץ והחלטיות. צריך בה לנסות לראות כיצד יתגלגלו הדברים הלאה, עד סוף המלחמה ולא להסתפק בהצלחה במהלכי הפתיחה, ולהניח סתמית שההצלחה הראשונית סופה להביא לשלשלת מאורעות שתביא להצלחה סופית.

מפקדים נתונים בסכך פסיכולוגי שעליהם לתת דעתם עליו. מצד אחד עליהם להיות שופעי ביטחון ולהשרות אמונה בפקודיהם, ואולם, מן הצד השני עליהם לשמור על פתיחות. אנשים העולים לרמה גבוהה בחברה, בעסקים, במנגנון המדיני ובצבא עלולים לפתח לעצמם אגו, אני, מנופח. עצם עלייתם תיראה להם עדות חותכת לחכמתם, תנסוך בהם שיכרון גדלות ותפגום במידת הבקורת העצמית שלהם וברגישותם. הסנטור ג'קסון בדו"ח על המערכת הביטחונית האמריקנית הזהיר בפני תופעה זו באומרו: "It is so easy for a man to confuse his possession of power with

ה-8 באוקטובר

המערכת כולה חרקה

אל"מ מאב

הרבה נכתב על יום ה-8 באוקטובר 1973 בחזית הדרום. רוב העובדות פורסמו, אולם השאלה היא האם הניתוח שנעשה היה נכון. סבורני כי לפחות שאלה אחת טרם נבחנה, והיא האם המערכת כולה תפקדה כראוי, אם לא.

ציר החת"מ ומזרחה לו, לעבר "מצמד". בשעה 0800 החלה חטיבת גבי לנוע דרומה מאיזור "מאדים" על ציר החת"מ לעבר תעוז "מרור".

חטיבת אריה נעה עם שנים מגדודיה בציר הרוחב (במרחק 30 ק"מ מן התעלה) אל גזרת הציר המרכזי — "טליסמן", המוביל מרפידים לאיסמעיליה. הגדוד השלישי של החטיבה נע מציר הרוחב לגזרת פירדאן. מכאן שבשעות לפני הצהריים של ה-8 באוקטובר היה לאוגדת אדן מגע עם המצרים בשלוש גזרות נפרדות: באזורי קנטרה, הפירדאן ואיסמעיליה.

חפ"ק האוגדה התמקם במקביל להתקדמות החטיבות ב"ורוצלב" מצפון-מזרח ל"חזיון", ממנו נע אחר-כך דרומה. חטיבת נתקיה הייתה נתונה באותו זמן בקרב אש עם טנקי אויב באיזור קנטרה. בשעה 0930 בערך נתקל גדוד עמיר מחטיבת גבי בכוח אויב עם מספר טנקים בציר "ערוב" מצפון ל"חזיון". ההסתערות בגזרת הפירדאן בוצעה לכן על ידי גדוד חיים מחטיבת גבי בלבד. המג"ד נפצע במהלך הקרב והגדוד נסוג. גדוד עמיר המשיך בשלב מכריע זה במגע האש ליד "ערוב" ובעקבותיו יצא להתחמש. הגדוד מחטיבת אריה שהיה צריך לתקוף גם הוא, לא שולב בקרב. גדוד מאוגדת שרון שאוגדת אדן ביקשה לקבל אותו, כבר היה בתנועה דרומה עם כוחותיו של שרון. בשעה 1030 או 1100 לערך, הורה אלוף הפיקוד לאוגדת שרון לנוע דרומה, לעבר גזרת ארמיה 3 המצרית. חלקה של האוגדה הגיע עד לציר הגידי, ואז (בערך שתיים אחר-הצהריים) קיבלה האוגדה פקודה לחזור לגזרת ציר "טליסמן" ולאיזור "מיסורי". מכאן שהאוגדה כמעט ולא נלחמה באותו יום.

בשעות הבוקר, וגם מאוחר יותר, שררה במפקדת הפיקוד תחושה אופטימית שהתבססה על תמונה לפיה מצבה של אוגדת אדן שפיר. מפקד האוגדה נצטוו להרחיב את חזיתו ולתפוש, אם ניתן, את שלושת הגשרים שהטילו המצרים על התעלה בגזרתו: מצפון לאי אל באלח, בפירדאן ובאיסמעיליה.² כן ניתנה לאלוף אדן "אופציה" להעביר חטיבה על גשר מצרי, אל מעבר לתעלה (לפי האלוף אדן דובר על גשר באיזור "מצמד").

בשעה 1430 נפגשו שני המח"טים גבי ונתקיה, לפי פקודת האלוף אדן לתאום התקפה מחדשת. באותה עת התנהל גם קרב של שני גדודים מחטיבת אריה באיזור "חמוטל" שעל ציר "טליסמן". לאחר שגדודו של דן ספיר נהדף מ"חמוטל" תוך אבדות כבדות כולל מות מפקדו, שלח לשם מפקד האוגדה את גדוד עמיר מחטיבת גבי, שכן הגדוד השלישי מחטיבת אריה היה כבר במגע אש ב"זנגביל", מדרום לפירדאן.

התקפת הנגד של יתרת גדודו של דן ספיר עם גדוד עמיר על איזור "חמוטל" — "מכשיר" לא הביאה להשתלטות מחדש על הגבעה, ו"חמוטל" אבדה.

"חמוטל" הייתה שטח מפתח ששלט על צומת הצירים איסמעיליה — רפידים, וציר החת"מ, שלאורכו היו באותה עת ערוכים כוחות צה"ל. בבוקר היום הוחזקה "חמוטל" על-ידי כוח מאוגדת שרון, שנע אחר כך דרומה. לו נשארה "חמוטל" בשליטת צה"ל, ניתן היה להעביר כוחות לרוחב החזית, מצפון לדרום או להפך על ציר החת"מ, ובלי שליטה על "חמוטל" אי אפשר היה להתקדם מערבה על ציר "טליסמן" מרפידים לאיסמעיליה. בשל חשיבותה של "חמוטל" ניסה צה"ל להשתלט עליה מחדש עד היום האחרון של הלחימה ממזרח לתעלה, ה-22 באוקטובר 1973.

תוצאות ההתקפה בשעה 1400 על הפירדאן, לא היו מוצלחות. חטיבת נתקיה שהשאירה אחד משלושת גדודיה בגזרת קנטרה, החלה נעה עם שני גדודים דרומה. במהלך התנועה הסתבך אחד מהם בקרב מקומי ב"אבנית" 34 כ"ק — ק"מ לפני איזור הפירדאן, במהלכו נהרג הסמג"ד ונפגעו שני טנקים. מכאן שבהתקפה בשעה 1400, שוב הסתער על הפירדאן רק גדוד אחד. היה זה גדוד מחטיבת נתקיה, בפיקודו של

המנתחים את מהלכי צה"ל בחזית הדרום ביום זה מסכימים כי ה-8 באוקטובר לא היה יום מוצלח לצה"ל. ביום זה היו לצה"ל לראשונה שלוש אוגדות שריון בסיני (אוגדת סיני הסדירה בפיקוד האלוף מנדלר, אשר סבלה אבדות ניכרות ביממת הלחימה הראשונה, ושתי אוגדות מילואים טריות, אוגדת אדן ואוגדת שרון). היה זה הסיכוי הראשון להשמדת ראשי הגשר המצריים, אולם דבר זה לא הושג. יתר על כן, אבדו 50 טנקים ולמעלה ממאה חללים רובם מתוך אוגדה אחת, היא אבדה לא מבוטלת. מובן אפוא שחלק מן הדברים שהתפרסמו על אירועי אותו יום מתרצים או מצטדקים, וחלקם אף מאשימים.

ועדת אגרנט, בחלק הגלוי של הדו"ח שלה, מסכמת את יום ה-8 באוקטובר כך:

(1) למרות שהקרבנות הנ"ל נכשלו בכך שלא השיגו את המשימה שהוטלה על פיקוד הדרום, הרי אין ספק שהייתה להם משמעות רבה להמשך מהלכי המלחמה, וראשית כל בכך שתחמו והכילו את ראשי הגשר של האויב ומנעו בעדו מלהשיג בשלמות את השלב הראשון במשימתו.

(2) אוגדת מילואים אחת אמנם לא הצליחה בביצוע המשימה של השמדת ראשי הגשר המצריים, אולם הלחימה הקשה של האוגדה באותו יום תרמה רבות לבלימת התקדמות האויב ותיחומו ובכך הכשירה את הקרקע להתקפת הנגד הגדולה של צה"ל, שבסופה צלח את התעלה מערבה.

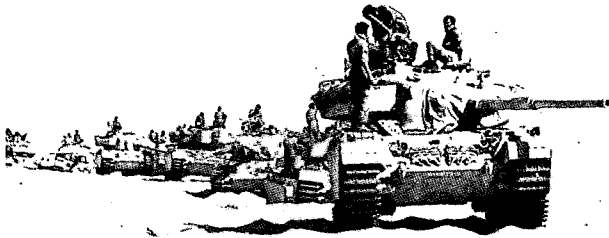
(3) אם כי אוגדת המילואים האחרת לא נלחמה במרבית היום הנ"ל...³

עיקרי האירועים בשדה הקרב

בשעות לפני הצהריים של ה-6 באוקטובר החל גיוס המילואים. כוחות המילואים הראשונים החלו להגיע לחזית התעלה במהלך ה-7 באוקטובר (בשעות הבוקר, כוח ראשון מאוגדת אדן, ובשעות אחר הצהריים כוח מאוגדת שרון) אולם עיקר הלחימה באותו יום בוצעה עדיין על ידי אוגדת סיני הסדירה בפיקודו של האלוף מנדלר ו"ל. ב-7 באוקטובר בשעה 1300 לערך השלים האלוף גונן את חלוקת החזית לגזרות, כשאוגדת בן אחראית לגזרה הצפונית, אוגדת שרון לגזרה המרכזית, ואוגדת אלברט לגזרה הדרומית. באותו יום, בשעות אחר הצהריים נדון בישיבת הממשלה הנושא של התקפת נגד על ידי צה"ל בחזית התעלה ביום ה-8 באוקטובר, וההכרעה האם לבצע התקפה זו טרם נפלה. הוחלט, אפוא, לשגר את הרמטכ"ל לחזית הדרום, וליפות את כוחו להחליט אם לבצע את התקפת הנגד אם לאו.

בחזית הדרום, השתתף הרמטכ"ל בדיון, ובליל 7-8 באוקטובר חזר למטכ"ל. הרמטכ"ל היה נחוש החלטה לתקוף, ושר הביטחון אישר זאת. האלוף אדן, מפקד האוגדה התוקפת בגזרה הצפונית נתן פקודותיו למח"טים בשעה 0300, ב"חפ"ק באיזור "פושקין": על חטיבות נתקיה וגבי לנוע עם שחר מערבה אל ציר החת"מ, ומשם דרומה לכיוון פירדאן ("חזיון"), ולטהר את השטח בין ציר התעלה וציר החת"מ כאשר חטיבת אריה תישאר במקומה כעתודה אוגדתית. למתקפה נכנסה האוגדה עם כ-180 טנקים, אך רק סוללת ארטילריה בינונית אחת ניצבה בטווח-סיוע. וזאת בנוסף לסוללת ארטילריה כבדה שהייתה פרוסה ב"כישוף".

בשעה 0450 לערך ניצבו חטיבות נתקיה וגבי על ציר החת"מ. בשעה 0750 הורה להן מפקד האוגדה לנוע לפי פקודה: חטיבת גבי בת שני גדודים ממזרח לציר "לכסיקון" (ציר התעלה) לגזרת "חזיון" ו"פורקן", וחטיבת נתקיה שהייתה באותה עת במגע בגזרת קנטרה, על

כמו במקרים רבים אחרים, הייתה כאן נטיה להסביר את האירוע במונחים של "גיבור עושה היסטוריה". כשם שההסבר ש"הקיסר וילהלם החליט לפתוח במלחמת העולם הראשונה" הוא פשטני, ומסביר את האירוע באופן חלקי, כן גם ההסברים האישיים מי שגה ובמה בקשר לאירועי ה-8 באוקטובר. כשמדובר במלחמת העולם הראשונה, עדיף לבחון את פעולת המערכת בכללותה: מה הנתונים שהוגשו, מה היו תכניות הגיוס התקפות, ומה היו החוזים הבין לאומיים המחייבים, מאשר לבחון מה כביכול החליט איש זה או אחר. גם באירועי ה-8 באוקטובר, יכולה הבדיקה מה פעל איש זה או אחר לתת רק חלק קטן מן ההסבר. חשוב לבחון כיצד תפקדה המערכת בכללותה.

אחת מתופעות הלוואי של אירועי ה-8 באוקטובר היא שורה של האשמות הדדיות, שאינני בא לפסוק כאן אם הן נכונות או לא. בגישה זו יש לנו, לכל היותר, הסבר חלקי לאירועי אותו יום. למעשה בנוסף לשגיאות אישיות בהן אין בכוונתי לדון, חרקה באותו יום המערכת בכללותה. תרמו לכך אנשים רבים מאוד, שבחלקם הגדול אינם ניתנים כלל לאיתור. ורובם ככולם עשו זאת בשוגג ולא במזיד. כל אותם אנשים שתולים את הקולר לאי ביצוע המשימה באיש אחד חחרים לגישה של "גיבור עושה היסטוריה": נפוליאון האיש הובס בוותרלו. זוהי גישה נוחה, יש שער לעזאזל, ואפשר להמשיך לפעול כרגיל. אך אין זה ההסבר כולו.

גישת המערכת: שלב ההחלטה

בקבוצת הדיון שהתקיימה במטכ"ל בליל 7-8 באוקטובר, אחרי שהרמטכ"ל חזר מן הדרום ואישר את ההתקפה, הוצגו הנתונים. למעשה, למרות שההתקפה כבר אושרה על-ידי הרמטכ"ל, הרי שקבוצת דיון זו יכולה הייתה עדיין לשנות את ההחלטה ולבטל את ההתקפה. באותה קבוצת דיון דובר על כוח אויב בן 400-500 טנקים מצויים בגדה המזרחית, וסגן הרמטכ"ל מסר כי עד לאותו יום נשלחו לפיקוד הדרום קרוב ל-1000 טנקים.

מסתבר שהמערכת בכללותה הטעתה את המחליטים, והנתונים להחלטה לא היו מדויקים. לאחר מעשה, אנו יודעים כי למצרים היו טנקים בגדה המזרחית של תעלת סואץ לפי הפירוט הבא: באיזור קנטרה 200 טנקים, (בגזרה) המרכזית כ-300 טנקים ובגזרה הדרומית 150 עד 200 טנקים. בצירוף המספרים הללו מגיעים ל-650 עד 700 טנקי אויב, ולא ל-400-500. מתוך כ-1000 הטנקים של צה"ל שנשלחו לפיקוד הדרום יש להחסיר טנקים משתי קבוצות: אבדות, וטנקים שעדיין היו בדרכים. כיום ידוע כי אוגדת סיני הסדירה, שהחלה את המלחמה עם 277 טנקים, 276 או לפי גירסה אחרת עם 290 טנקים איבדה בשעות אחר הצהרים והלילה של ה-6 באוקטובר ובשעות הבוקר של ה-7 באוקטובר כ-190 טנקים ונשארה עם כ-100 טנקים בלבד. אין פירוש הדבר שכבר ב-7 באוקטובר בערב ידעו במטכ"ל את שיעור האבדות המדויק של אוגדת סיני, ואם משהו ידע על כך, לא ברור אם עיכלו את מלוא המשמעות של העובדה.

כיום אנו יודעים כי היו תקלות בהסעים, והיו קלקולים טכניים של טנקים וכלים אחרים. המערכת לא פעלה כראוי, ומידע כזה, ספק אם הגיע לצמרת, בה מתקבלת ההחלטה. יתכן שהתקפה עם 1000 טנקים שלנו מול 500 טנקים מצריים הייתה בעלת סיכוי, אך במציאות היו בשטח כ-650 טנקים בכל צד ובנוסף לכך הארטילריה הישראלית טרם הגיעה. מכאן שהמערכת פעלה בצורה משובשת — המידע לא היה במקום הקריטי ברגע הנכון. לא איש אחד אשם אלא רבים: מפקדים, סגנים וקציני מטה וזוטרים ובכירים, ועד לאלופים. בחלק מן המקרים כרוך הדבר בנהלים בלתי מתאימים, שהיו בתוקף ומן רב ואיש לא בדק עד כמה הם מתאימים לצרכים.

הביוגרף של הרמטכ"ל המנוח דדו, חנוך ברטוב, מייחס לרמטכ"ל את הדעה כי התכנית הייתה טובה. דדו טוען אחרי הקרב כך:⁵ "התכנית שלי לא יצאה אל הפועל. אמרתי הבוקר: אריק שילך מצפון ויירד לסואץ. התפתח, כי הזינו אותי באינפורמציה אופטימית מדי — הסכמתי, שייסע ככה ויבוא לסואץ... אילו יצאה התכנית שלי אל הפועל — הייתי יושב היום עם אריק בסואץ!"⁶

זה נאמר על ידי דדו ב-8 באוקטובר שעה 2130, אחרי הקרב. ברטוב מביא עוד שני סימוכין לכך כי התכנית שדדו סיכם בפיקוד הדרום לפני הקרב הייתה תכנית טובה:

"יצחק רבין, שהיה נוכח בדיון, סבור עד היום, כי התכנית הייתה הטובה ביותר האפשרית. אורי בן-ארי בראיון לספר זה (לברטוב — "דדו") אומר: "אני חושב, שהחלטה זו התקבלה נכון, אחרי בדיקה של המצב, אחרי אישור תכנית מפורטת, ובתור כזו — הייתה זו תכנית נכונה אשר יכולה הייתה להיגמר בהצלחה אילו בוצעה כמו שצריך. ולו נסתיימה בהצלחה — אין ספק, ששמו של דדו היה נכנס להיסטוריה כמצביא גדול".⁷

כאן המקום להציג כיצד התגבשה התכנית.

לפני הפתיחה באש הייתה דעה כי שלבי המלחמה יכללו בלימה, ריכוז הכוחות המתגייסים, וארגונים וכי לפי תפיסת הרמטכ"ל בבוקר ה-6 באוקטובר (בשעה 0715 כשבע שעות לפני הפתיחה באש) ההתארגנות והריכוז היו צריכים להימשך בימים ב', ג' וד', ולאחר מכן התקפת נגד של צה"ל.⁸

כבסיס לתכנית שגובשה אחר-כך, הציג כך ראש אמ"נ בדיון שהתקיים ב-6 באוקטובר בשעה 1100, את הערכתו לגבי התכנית המצרית: "בשלב ראשון ייעשה מאמץ לתפיסת שטח בעומק של עשרה ק"מ לערך. משיגה הצבא המצרי לעומק זה, הקבוע בתכנית, ינסה להחזיק מעמד ולהתבסס..."⁹

כחכמים לאחר מעשה, אנו יודעים כי התמונה שהציג אלוף זעירא לפני מעשה, הייתה כמעט נכונה. אלא שיחד עם התמונה הזו היו גם דעות כי מייד אחרי התבססות החי"ר יפרוץ השריון המצרי קדימה. כמו כן חסר היה גיבוש תמונה מדויקת בכל הרמות תוך כדי הלחימה, כי בפועל התבססות הצבא המצרי איננה בדיוק 10 ק"מ לעומק, אלא שיש מקומות בהם היא יותר, ויש מקומות בהם היא עדיין בקרבת התעלה עצמה. ההיוון החוזר של המערכת, תוך תיקון ה"תפיסה המקורית", לא פעל כשורה.

ביום הכיפורים בשעה 1835, אחרי ארבע שעות לחימה, דיבר הרמטכ"ל בדיון על התכנית בצורה שונה משיביר עליה לפני הלחימה: "לאחר שיגיעו כוחות המילואים ניתן יהיה לעבור למתקפת נגד... יום ב' תלוי בתוצאות יום א'... אם יהיו לאויב הישגים מחר, זה יחייב

החי"ר המחופר ולקרבת הסוללה שממערב לתעלה, לא תישנה תופעת בוקר יום ראשון, כאשר נפגעו טנקים רבים כל כך בטילים נ"ט".¹⁵ בניגוד גמור לתפיסה הקודמת שראתה את עיקר הבעיה הצפויה בהיתקלות נגד טנקים, שינה האלוף זעירא את הצגת המצב שהוא תזה. הפעם צדק. אלא שהמידע לא שינה מאומה בתכנית. יתכן מאוד כי המידע לא נקלט, כל ממלאי התפקידים היו עייפים.

ריכוז המאמץ — ליקויי המערכת

בכל צבא בעולם משלמים מס שפתיים לעקרון המלחמה "ריכוז המאמץ". כך גם בצה"ל. יתרה מזו, דיין מספר כי בשנת 1967, במלחמה בה צה"ל החליט שהוא חייב להכות את המכה הראשונה, הייתה ההחלטה למעשה על ריכוז מאמץ — מעבר להתקפה בחזית אחת בלבד. בסלנג קוראים לכך "להכות תורכי". אחר תורכי". דיין אומר (בציטוט מתוך יומנו שכתב עוד לפני מלחמת ששת הימים): "לדעתי... יש לרכז את מלוא כוחות צה"ל במלחמה בצבא המצרי; נגד ירדן, גם אם תצטרף למלחמה, יש להמשיך בבלילה עד להכרעת מצרים".¹⁶ יותר מאוחר הוא מסביר שעקב הסיבות המיוחדות (הפגזות ירושלים, כיבוש ארמון הנציב והפגזת שדה התעופה רמת דוד) נאלצה ישראל כן לפעול נגד ירדן, ובהקשר זה הוא אומר כי "בחזית ירדן, אף על פי שרצינו לדחות שם את הפעילות עד לאחר ההכרעה בחזית מצרים, היו תוצאות יום המלחמה הראשון משמעותיות כמעט לא פחות".¹⁷

בליל 7-8 באוקטובר אחרי שהמצרים והסורים נהנו מיתרון המכה הראשונה, החליט הרמטכ"ל שבבוקר 8 באוקטובר יעבור צה"ל לתקיפה, גם בחזית הסורית וגם במצרית, החלטה שחייבה גם את פיצול כוחו של חיל האוויר. אין כאן משגה אישי של הרמטכ"ל, סטיה מן ההיגיון של "הכה תורכי אחר תורכי". יש כאן מערכת שלמה: המודיעין שמסר את התמונה לגבי האויב, והמערכת שמסרה את המידע לגבי איכות כוחות צה"ל, שיחד הביאו להחלטה לא נכונה. התוצאה הייתה שאחת משתי "התקיפות" הללו נכשלה. יש כאן מערכת שהסיקה מן המקרה המיוחד של 1967, בו נאלץ צה"ל לתקוף גם בחזית מצרים וגם בחזית ירדן, את המסקנות הלא נכונות, כי דבר כזה הוא בגדר הרגיל ולא תופעה יוצאת דופן.

ליקויי המערכת — ניהול קרב פיקודי

ועדת אגרנט קבעה כי האלוף גונן "לא עמד מקרוב על הנעשה בשדה הקרב...".¹⁸ ואוגדת און (ואנו יכולים עתה להוסיף — לא כולה אלא חלקים ממנה) התקדמה לפי הרצוג כך: "שתי החטיבות המובילות נעו מצפון לדרום תחת אש ארטילרית מרוכזת... נתקף התגבר בהצלחה על המערך הקדמי המצרי, השמיד יחידות חי"ר ומספר טנקים במחיר אבדות מועטות לעצמו והמשיך להתקדם".¹⁹ כיום ברור לכל, כי מה שנחקר (וגבי) עברו באותו בוקר לא היה המערך העיקרי של המצרים אלא מערך קדמי, אולם אין שום עדות כי כך נראו פני הדברים במפקדת הפיקוד ב-8 באוקטובר בבוקר. לפי הרצוג התקדמו כוחותיו של גבי מבלי להיתקל באויב עד שהגיעו לאיזור פירדאן, ב-0930 בבוקר. הדיווחים היו מעוררים. נתגלו סימני בהלה במחנה האויב ובפיקוד השתרר גל אופטימיות. און נצטוו להרחיב את חזיתו ולתפוס, אם ניתן, את שלושת הגשרים שהטילו המצרים על התעלה.²⁰ ובהמשך — "...בערך בשעה 11 וגונן, עודו תחת הרושם שהתקפת ברן מתנהלת למישרין... החליט לשלוח את אוגדת שרון דרומה".²¹

מנתוני המלחמה ב-8 באוקטובר מסתבר כי הקף החזית לא אפשר לאלוף הפיקוד להימצא אישית בכל מקום בו התרחשו אירועים חשובים. מכאן הישענותו על מידע שמספקת לו המערכת. סמלים וקצינים העוסקים במודיעין מעבירים את התמונה על מיקום המערך העיקרי של האויב ועל מיקום המערך הקדמי שלו. דבר זה לא נעשה,

תכנית שאין עליה חיק אופרטיבי: לקחת ביום ב' 700 טנקים ולבצע התקפה על מאחזי האויב...¹⁰ היום אנחנו יודעים כי ביום ב' לא היו בפיקוד דרום 700 טנקים כשירים.

יש הבדל דרסטי בין הנתונים המוצגים. המספר הנמוך של טנקי כוחותינו שהוצג לרמטכ"ל בפיקוד דרום הוא 460. רבין מעריך שיש 600, דדו שיש 640, וסגן הרמטכ"ל כי היו 11.900. דאי הדבר כי שררה אי בהירות לגבי כוחותינו, וגם לגבי האויב. בחלק מיום ה-7 באוקטובר סברו כי שתי דיביזיות השריון המצריות צלחו עם כ-600 טנקים, ובחלק מן היום ובוקר המחרת סברו כי לא צלחו.¹² היום אנו יודעים כי הן לא צלחו.

התכנית הסופית היא זו (ציטוט מדברי הרמטכ"ל לשר הביטחון): "אוגדת שרון תהיה מרוכזת בטסה, והיא מהווה עתודה. אוגדת ברן תתקוף את הארמיה השנייה, מצפון לדרום, כאשר אוגדת שרון משמשת לה עתודה לזמן התקיפה. כל עוד אין אוגדת ברן נזקקת לעזרת אוגדת שרון, אין זו מופעלת. לא מפעילים את אוגדת שרון למשימה אחרת, אלא אם לאוגדת ברן הולך טוב — והיא משלימה את משימתה. אוגדת ברן זקוקה לסיוע — אוגדת שרון תוקפת את הארמיה השנייה מדרום לצפון. אוגדת ברן סיימה — תתקוף אוגדת שרון את הארמיה השלישית מצפון לדרום. זאת תכנית שאנחנו מסכמים אותו לילה. יש תכנית גם לחצות — אך רק כניצול הצלחה".¹³

לו הייתה הבעיה העיקרית אכן השמדת טנקים, וההתקפה צריכה הייתה להיערך על-ידי 200 טנקים במרוכז, ובסיוע אוויר, ולו היה נכון כי המערך המצרי העיקרי נמצא 10 ק"מ ממזרח לתעלה — אזי בוודאי הייתה התכנית טובה. הרמטכ"ל כמובן החלונן על כך כי התכנית לא בוצעה כפי שאישר אותה.¹⁴ זה נכון. אבל בעיקר נכון הוא כי לא פעלה מערכת של היוזן חוזר, מלמטה למעלה, על המצב שהשתנה — כי המצרים אינם נמצאים עם עיקר כוחם 10 ק"מ מן התעלה, כי הבעיה העיקרית איננה ריכוזי טנקים אלא חי"ר עם טילים (וגם טנקים), וכי אין בכלל ארטילריה, כי חטיבת נתקף כוללת שני גדודים (ועד השעה 1000 כל אותה חטיבה לחמה בסביבות קנטרה ולא ירדה כלל דרומה) וכי חטיבת גבי כוללת שני גדודים, וכי חטיבת אריה נעה על ציר הרוחב מצפון לדרום ולא על ציר התח"מ. כל ההיוזן החוזר לא פעל, ולא הובחן כי התכנית כבר איננה תואמת את המציאות בשטח.

בשלב שבין התכנון לביצוע, בחצות (למעשה ב-8 באוקטובר שעה 0001) התכונן הרמטכ"ל יחד עם סגנו ועם ראש אמ"ג, האלוף זעירא, לקבוצת דיון לקראת התקפת הנגד, ושם "מעלה זעירא חשש מפני הכמות העצומה של הנשק נגד טנקים, ה"אר.פי.גי." וטילי ה"סאגר", ובעיקר אלה האחרונים. מי לידנו יתקע, שמחר, בנוע הטנקים לעבר

או קציני מבצעים שלהם, דווחו כלפי מעלה "הגדוד נשבר, שרידיו נסוגים". ההפך הוא הנכון. נוכרים דיווחים: "התקפה התעכבה מעט, מביאים כוח נוסף וממשיכים". ויש הבדל בין עיכוב קל לבין כישלון ונסיגה. יתכן שהקצינים במערכת המבצעים או לא הבחינו בהבדל. אינני יכול לפסוק אם מפקד האוגדה הבחין או לא הבחין בהבדל. בכל מקרה, כדאי לזכור שדיווח מסוג "נכשלת", "אני נסוג" וכן הלאה הוא מסוכן גם מבחינת המפקד המדווח. לפחות מח"ט אחד הודח תוך מבצע קדש²³ על ידי הרמטכ"ל דאז משה דיין, ולפחות מח"ט אחד הודח תוך מלחמת ששת הימים, על שקיבל פקודה להתקדם, ולא עשה כן מייד, כיוון שחסר היה דלק לחטיבתו.²⁴ אינני בא לחלוק על היתרונות שבהדחת מפקד אשר נכשל, אך יש לזכור כי הדחת מפקדים נכשלים מביאה לניסיון לטייח כשלונות ולא לדווח עליהם במדויק. וכי מי רוצה להיות מודח? לו היה המידע שהועבר מן הפיקוד, לפיו האויב מתמוטט, נכון, הייתה התקפת גדוד חיים (ואחריה גדוד אסף יגורי) על הפירדאן מוצדקת אולי. לפי תיאוריו של אסף יגורי הוא הזהיר כי כוחות האויב גדולים, אלא שלמעלה הייתה תמונה לא נכונה, ומול דיווחו הפסימי של מג"ד בשטח עמד דיווח אופטימי מן הפיקוד — שנשען על תמונה לא נכונה בדבר מיקום מערך האויב העיקרי ומיקום מערכו הקדמי, ועל אי בהירות האם הבעיה העיקרית היא טנקי אויב או כוחות חי"ר עם טילים. הכישלון הוא לא רק כישלון של מפקד זה או אחר, כי אם כישלון של המטה — מערכת המודיעין ומערכת המבצעים — שחייבות לדעת בדיוק את מקום כוחותינו ועצמתם, ואת מקום כוחות האויב ועצמתם. הסיבות לכישלון מצביעות גם על השתעבדות לנורמה האומרת "תקוף" — נורמה שיש לה יתרונות רבים, אך גם סיכון, אם מיישמים אותה בתנאים שאינם מתאימים.

ויתכן מאוד כי היו "נעולים" על תמונת מצב לפיה המערך העיקרי של האויב נמצא קדימה מהמקום בו הוא אכן נמצא. אם חשבו שמערך האויב העיקרי כבר מצוי על ציר החת"מ, ונודע כי חטיבת גבי מתקדמת במלוא המהירות על ציר זה, יתכן שהסיקו כי המערך העיקרי של האויב אינו מחזיק מעמד. כך גם מערכת המבצעים. המערכת "נמצאת בתמונה" לגבי מיקום הכוחות, יודעת כי יש מגע כלשהו עם האויב, אך, מחוסר ניסיון, אין מבחינים (או אין מדווחים) כי זהו מגע עם "מערך קדמי" בלבד. היום ידועות העובדות. אז — לא ידעו המפקדים הבכירים איזו אינפורמציה חסרה להם.

תמונת המצב האופטימית שנתקבלה בפיקוד, לו הייתה נכונה, הייתה מצדיקה גם את השאיפה לצלוח לצד השני של התעלה, וגם את השאיפה להוריד את אוגדת שרון דרומה, לפי התכנית שאושרה על ידי הרמטכ"ל. ברור כי האלוף נושא באחריות פורמלית לכל הנעשה בגייסותיו, אלא שיש כאן לא כישלון אישי של אלוף זה או אחר, אלא קשיים של המערכת ככללותה.

קשיי העברת מידע ברמת האוגדה והחטיבה

התופעות שהתרחשו ברמת הפיקוד התרחשו גם ברמת האוגדה והחטיבה. כאן נוסף עוד הבלבול שנוצר כאשר במפקדת האוגדה קיבלו מגבוה פקודות אופטימיות מדי: לצלוח את התעלה וכו'. כאן סברו ש"למעלה" נמצא מידע נוסף שאינו מצוי בידי האוגדה והחטיבה לגבי מצב האויב ומצב כוחותינו.²² ליקוי נוסף במערכת ברמה האוגדתית וברמה החטיבתית הוא חוסר דיווח על כישלון. כיום ידוע על גדודים שנפגעו קשה. אולם בספרות שהתפרסמה, או בחלק של מסקנות ועדת אגרנט שפורסם אין שום רמז לכך שמג"ד, מח"ט או מפקד האוגדה,

משמיד אויב. היה סינון בתיאור עובדות הקרב, והמידע כי ההתקפה הראשונה על הפירדאן, על-ידי גדוד חיים מחטיבת גבי, נכשלה, לא הועבר בזמן ובצורה הנכונים כלפי מעלה, ואם עבר הרי שלא עוכל בזמן כדי להשפיע על ההחלטות. כאשר החלה התקפת אחר הצהריים סברו "למעלה" כי שתי החטיבות (של גבי ושל נתק"ה) תוקפות. במציאות תקף רק גדוד אחד מחטיבת נתק"ה. בחטיבת גבי הוכה גדוד אחד (חיים) בקרב לפני הצהריים ושרידיו תחמשו, גדוד שני (עמיר) תחמש ונשלח להציל את "חמוטל", ורק הגדוד השלישי, גדוד ש' (במקורו, מחטיבת אריה), יכול היה להשתתף בקרב. אך גדוד זה לא הסתער על הפירדאן, אלא תפס עמדות ירי על "זנגביל" וירה על כוחות אויב. המידע על הנעשה בשדה הסתכן כלפי מעלה הסתלף עד כדי כך, שבצהרי היום הגיעה למטכ"ל ידיעה לא נכונה כאילו כוחות צה"ל תפסו גשר מצרי והצליחו להעביר כוח קטן אל מעבר לתעלה.

אני כופר בתאוריית ה"אשם האחד". התאוריה ש"פלוני הוא האשם" וכל השאר היו בסדר, היא מסוכנת. לדעתי, הנכון הוא כי המערכת כולה לא תפקדה היטב. ליקוי אחר עליו יש להצביע היה עייפותם של מפקדים וקציני מטה שהקשתה עליהם לקלוט מידע.

מפקד פלוגה יכול לצפות מראש גבעה ולראות את כל שדה הקרב. מפקדים בכירים וקציני המטה שלהם חייבים כמובן גם כן לצפות ולראות בעיניהם. אך חלק מן המידע על פיו הם מחליטים איננו מבוסס על ראייה אישית אלא על המידע שהועבר להם. לשם כך דרושה מערכת שלמה. צריך להבחין מה הוא מערך אויב עיקרי ומה הוא כוח של גייסות מחפים. צריך לדווח נכון, ובזמן, גם אם משמעות הדבר לדווח כי נכשלת. צריך בכל הרמות לבדוק האם גדוד הוא גדוד מלא או שמא מדובר בשרידי גדוד עם כמה טנקים או ללא תחמושת. צריך להבחין כי לאוגדה היו מאות טנקים אך רבים מהם כבר עלו באש, ואילו אחרים עדיין לא הגיעו כלל למקום הקריטי, וכן כי הארטילריה עדיין לא הגיעה.

כדי שהמפקדים ישקלו נכונה, יגיעו להחלטות נכונות, יוציאו פקודות, והפקודות תתבצענה בשטח ותבאנה להצלחת הקרב, צריכה כל המערכת לתפקד. מזלנו כי המערכת מורכבת מאנשים. (ובמקרה זה אנשים רבים שזה היה להם הקרב הראשון בתפקידם הנוכחי), והאנשים למדו את הלקחים. המערכת השתפרה. המצרים נבלמו, והלקחים נלמדו. כדאי לזכור שהקרב הבא יהיו בו כמה דברים בלתי מוכרים, וגם אנשים חדשים, אמצעים כקודמיהם, שבוראי למדו את לקחי העבר.

יהיו אשר יהיו השגי התקפת הפירדאן ב-8 באוקטובר, היא לא השיגה את שרצה הרמטכ"ל, והיא עלתה לצה"ל באבדות כבדות באנשים ובטנקים, וזאת מבלי לנסות לאמור את הנוק למורל.

המטכ"ל בניגוד לעיקרון של "הכה תורכי אחר תורכי" או ריכוז המאמץ, החליט כן לתקוף בשתי חזיתות באותו יום. יתכן מאד כי הבסיס להחלטה, הנתונים כמה כוח יש לצה"ל וכמה למצרים — היה לא נכון, כפי שהצבעתי לעיל. הפיקוד והאוגדה לא ידעו בדיוק מה המצב בשטח, ולכן נתנו הוראות שלאחר מעשה ניתן להגדיר כשגיאות.

המידע הלוקי במערכת כלל "קונספציה" בדבר כושרו של האויב, וממנה הגיעה המערכת הצבאית למחשבה כי אפשר לתקוף בעת ובעונה אחת בחזית הסורית ובמצרית. הייתה קיימת קונספציה כי עיקר הבעיה הם טנקי האויב ורק מאוחר יותר הובנה חשיבות החי"ר עם הטילים. איש מכל המשתתפים בקרב לא דיווח (אחרי התקפת הבוקר) כלפי מעלה כי נכשל (בהתקפה). מתוך היעדר דיווח על ממדי אי ההצלחה נתקבלה בחפ"ק האוגדה והפיקוד תמונת מצב שלא תאמה את המציאות בשטח. לו כל מה שהיה ידוע באותו יום היה נכון, אזי כל ההחלטות שנתקבלו באותו יום היו סבירות. כחכמים לאחר מעשה ניתן לומר כי המידע על כושרו של האויב היה בלתי מעודכן, ולחוסר העדכון תרמו אנשים רבים ובמשך זמן רב. גם המידע על אבדות כוחותינו לא היה מעודכן. קשה היה לעכל את המשתמע ממספר האבדות ב-6 באוקטובר וב-7 בו. חסר העדכון כי מספר טנקים, השייכים לעוצבות שכבר השתתפו בלחימה ב-8 באוקטובר, עדיין לא הגיעו למקומם. לא היתה כמעט מודעות לכך כי יש מעט מאוד ארטילריה ומעט חרמ"ש. גם מקומו של המערך העיקרי של האויב לא היה ידוע: האם הם לאורך ציר החת"מ או בקרבת התעלה, האם הכוח בו נתקלו גדודי חטיבת גבי הם גייסות מחפים או כוח עיקרי, והאם האויב מבסס את מערכו על חי"ר עם טילים או שהוא מבסס על טנקים.

היה נתק בין הרמות השונות תוך ניהול הקרב. מה שהיה ידוע ברמת הגדוד לא בהכרח היה ידוע ברמת החטיבה. מה שהיה ידוע ברמת החטיבה לא בהכרח היה ידוע ברמת האוגדה. מה שהיה ידוע ברמת האוגדה לא בהכרח היה ידוע ברמת הפיקוד והמטכ"ל.

היה בלבול בין דיווח שהכוח (חטיבת גבי) מתקדם, לבין ההנחה שהכוח

הערות

13. שם, עמ' 75.
14. שם, עמ' 111 (הערכה בשעה 2100 ב-8 לחודש, אחרי ההתקפה) וגם עמ' 116, הערכה למחרת.
15. שם, עמ' 79.
16. דין, אבני דרך, עמ' 416.
17. שם, עמ' 438. ראה גם עמוד 437.
18. דין, ועדת אגרנט, עמ' 91.
19. הרצוג, מלחמת יום הדין, עמ' 172.
20. שם.
21. שם.
22. ראה טיעונו של האלוף אדן לפי "דרו" עמ' 92-93-94: האלוף אדן אומר בפירוש "אני לא רוצה להגיד לו: אני מפחד! אני לא מוכן!" בעמ' 94 כתוב בפירוש כי "הדיווחים המגיעים מן החטיבה (גבי) אין בהם כדי להראות את מפקד האוגדה".
23. שבחי טבת, משה דין, (תל-אביב: שוקן, 1971) עמ' 464-465.
24. דין, אבני דרך, עמ' 469. אחרי המלחמה הוסק כי האיחור ביציאת החטיבה נובע מאי הגעת דלק. המח"ט שהודח, כמו המח"ט שהודח ב-1956, קיבל תפקידים נוספים ואף קודם בדרגה.

1. דין, ועדת אגרנט, החלק הפומבי. (תל-אביב: עם עובד, 1975) עמ' 82. מתוך הרצוג ודין נובע כי האוגדה, אשר לחמה אולם לא הצליחה במשימה של השמדת ראשי הגשר המצריים — היא אוגדת אלוף אדן, והאוגדה אשר "לא נלחמה" היא אוגדת אלוף שרון.
2. דין, אבני דרך, עמ' 604 וראה גם חנוך ברטוב, דרו — 48 שנה ועוד 20 יום, תל-אביב, מעריב, 1978, עמ' 97-100, שם מוסבר כי הדיווח האופטימי הועבר לרמטכ"ל ולשר הביטחון.
3. דין, ועדת אגרנט, עמ' 82.
4. דין, אבני דרך, עמ' 602.
5. חנוך ברטוב, דרו, עמ' 70, 75.
6. דין, שם.
7. שם, עמ' 75.
8. שם, עמ' 16.
9. שם, עמ' 28.
10. שם, עמ' 43.
11. שם, עמ' 78.
12. שם, עמ' 75 וגם עמ' 77.

המועצה לביטחון לאומי של ארה"ב

התפתחותה, ארגונה
והפעלתה בשנים 1947-1975

אל"מ שי אסף

ארצות-הברית בהווה ובעתיד בהתחשב בהתחייבויותיה הבינ-לאומיות.

הקונגרס קיבל את המלצת המחקר, וב-1947 נתקבל חוק הביטחון הלאומי, אשר הורה להקים מועצה לביטחון לאומי, סוכנות ביון מרכזית, חיל אויר עצמאי, ומשרד הגנה. קבלת חוק זה הייתה תגובת צירי הקונגרס למנהגו של הנשיא רוזבלט להחליט בעצמו בשאלות הביטחון הלאומי מבלי להיוועץ באיש. הקמת המועצה לביטחון לאומי באה איפוא להבטיח, כי לכל החייבים להביע דעה בתהליך קבלת ההחלטות בתחום הביטחון הלאומי תינתן הזדמנות טובה יותר משניתנה בעבר. עם זאת, יש לזכור כי המועצה אינה מקבלת החלטות, אלא רק ממליצה בפני הנשיא על דרכי פעולה אפשריות. שכן על פי החוקה האמריקנית, רק הנשיא הוא זה האחראי לבחירה הסופית של דרך הפעולה הנבחרת.

תקופת הנשיא טרומן

הנשיא טרומן הבהיר במשך כל תקופת נשיאותו, במיוחד בשנים 1947-1950, כי המועצה לביטחון לאומי היא רק מכשיר אחד מתוך מכשירים רבים שהנשיא יכול להזיקק להם לצרכי יעוץ. הוא חלק על הדעה שלקונגרס יש זכות חוקית להכתיב לו במי עליו להיוועץ, ולא הסכים לרעיון של אחריות קיבוצית לקבלת החלטות, בנוסח המקובל בקבינט הבריטי. כדי להפגין את עמדתו נמנע הנשיא טרומן מלהיות נוכח בישיבות המועצה, ומאז הקמתה ועד למלחמת קוריאה השתתף כיושב ראש רק ב-11 מתוך 56 הישיבות שניהלה המועצה. את היעדרותו הוא נימק בטענה כי היא תאפשר דיון חופשי יותר בין חברי המועצה.

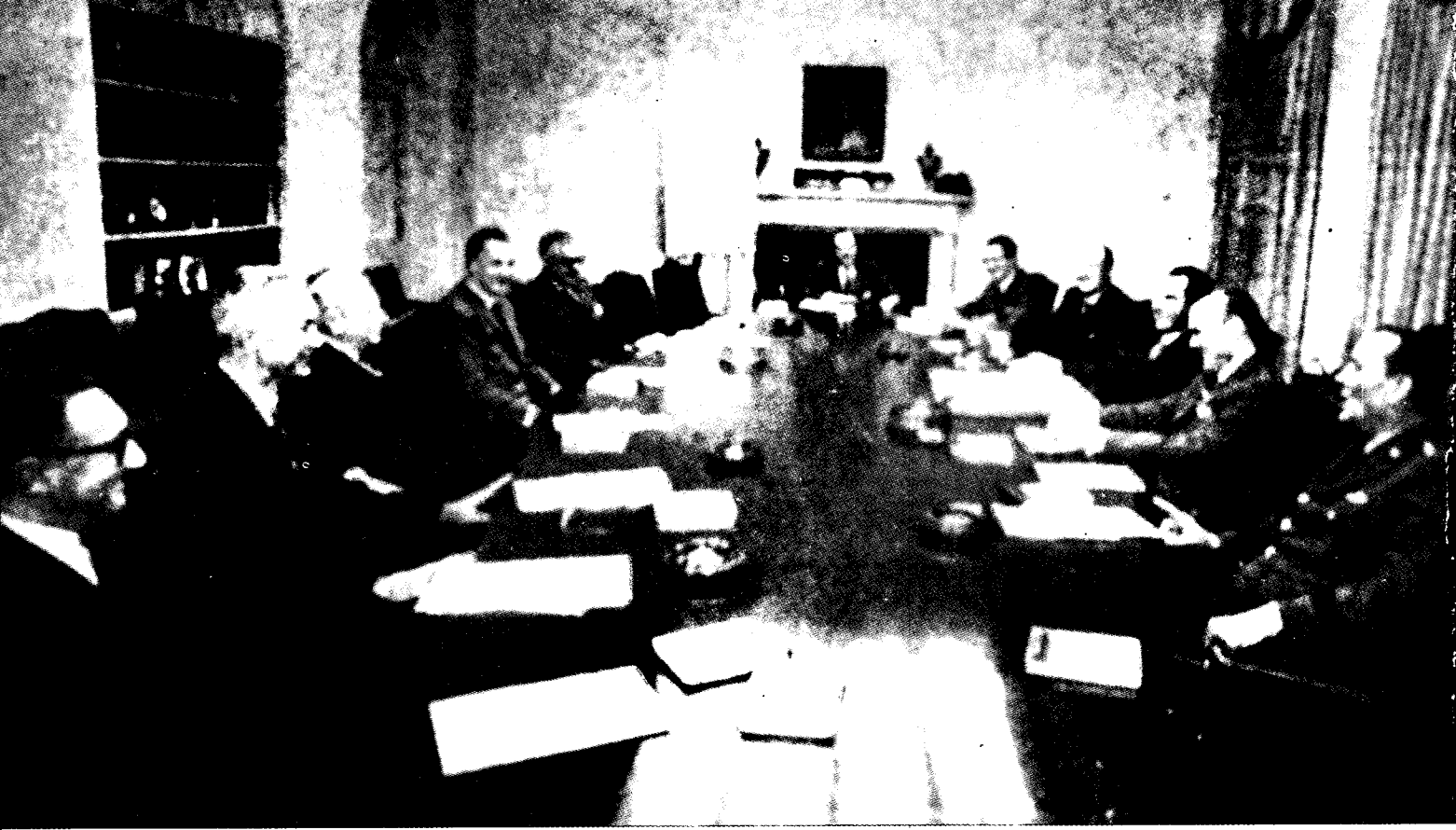
ימי המועצה לביטחון לאומי של ארה"ב כימיה של מדינת ישראל. אך תשומת ליבנו אליה גדלה במיוחד מאז עסק היועץ לביטחון לאומי של נשיא ארה"ב, ד"ר הנרי קיסינג'ר, במסעי הדילוגים שלו, שהביאו להסכמי ההפרדה והסכמי הביניים בעקבות מלחמת יום הכיפורים. היא הגיעה לשיאה לאחרונה כאשר עקבנו אחרי מסעו של הנשיא קארטר למזרח התיכון, בו הביא עימו את מרבית חברי המועצה וחלק מהמטה שלה, כדי לסייע בידו לקדם את תהליך השלום בין ישראל למצרים. יש עניין אפוא, לדון בנושא "המועצה לביטחון לאומי של ארה"ב", שהיא המכשיר העיקרי המסייע לנשיאה לקבוע את מדיניות החוץ והביטחון של ארצו.

מאמר זה לא בא להוסיף על שכבר נכתב על מדיניות זו לגבי המזרח התיכון. אדרבא כוונתו לעסוק בנושא שלא הרבה דובר בו — לידתה, התפתחותה, ארגונה והפעלתה של המועצה לביטחון לאומי בארה"ב, בתקופה שמאז ההחלטה על חלוקת ארץ-ישראל ב-1947 ועד להסכם הביניים הישראלי-מצרי ב-1975. מטרת הדברים היא להסביר כי עם כל השינויים שעברה המועצה: חילופי העומדים בראשה, חולש-תיה ומגבלותיה, נכון לומר על המועצה לביטחון לאומי של ארה"ב, כי היא מקיימת את הפסוק: ס ו פ מעשה במחשבה תחילה.

אין משמעות הדבר שכל המלצות הוועדה וההחלטותיה היו טלית שכולה תכלת. ככלות הכול לא יצאה ארה"ב כשירה על העליונה ממלחמת ויאט-נאם. יתר על כן, ניתן להצביע על מספר דרכי פעולה אפשריות שיכלו לשרת את האינטרסים של ארה"ב יותר טוב מאלה שנבחרו על-ידיה, גם לאחר שנשתחררה מהטראומה של ויאט-נאם ופרשת ווטרגיט.

הקמת המועצה

הנסיגות להקים מועצה לביטחון לאומי בארה"ב החלו עוד בתקופת מלחמת העולם הראשונה, אך לא לבשו צורה מעשית אלא כאשר הוקמה בראשית שנות ה-40 "ועדת הקישור", שהוחלפה ב-1944 ב"וועדת התיאום" של משרדי החוץ, המלחמה והצי של ארה"ב. שתי ועדות אלה פעלו לפי הדוגמה של "הוועדה להגנת האימפריה" של בריטניה, ולא היו מותאמות, איפוא, למשטר הנשיאותי האמריקני בתום מלחמת העולם השנייה, כאשר ארה"ב הפכה למעצמה החזקה בעולם, וקיבלה על עצמה את האחריות העיקרית לשמירתו מפני הסכנה הקר-מוניסטית. במסגרת "המלחמה הקרה" — חלו שינויים במבנה הממסד האמריקני, הקשורים בין היתר במאבק על איחוד השירותים המזוינים בצבא ארה"ב. במסגרת מאבק זה הוכן מחקר עבור שר הצי ג'יימס פורסטל, שהמליץ על הקמת מועצה לביטחון לאומי, אשר תציע לנשיא הצעות בשלושה תחומים: האחד — קביעת עקרונות למדיניות כוללת בתחומים פוליטיים וצבאיים, ודרכי התיאום בין שני אלה; השני — קביעת המטרות שצריכות להיות לארה"ב בנושאים בינלאומיים שונים וקביעת התחייבויותיה לשמירת בטחונן של מדינות אחרות בהתאם לכך, והשלישי — קביעת צרכיה הצבאיים של

את החלטותיו. מלחמת קוריאה הביאה לשינויים משמעותיים במבנה המועצה ובדרך פעולתה. עם פרוץ המלחמה קבע הנשיא טרומן שהועדה תתכנס בכל יום חמישי בשבוע וכי כל ההמלצות החשובות בנושאים הנוגעים לביטחון הלאומי של ארה"ב יועברו אליו רק באמצעותה. ב-1951 אף הורה טרומן לחזק את מטה המועצה ולצרף אליו נציגים מהמטות המשולבים, מהאוצר, וממשרד התקציבים של הנשיאות. לעומת זאת, צימצם טרומן את השימוש ב"וועדות משימה" זמניות, והקים מועצה חדשה לקביעת אסטרטגיה ללוחמה פסיכולוגית, לצד המועצה לביטחון לאומי. חבריה של מועצה חדשה זו היו סגני שרי החוץ וההגנה וראש סוכנות הביון המרכזית. תפקידה של המועצה ללוחמה פסיכולוגית שקיימה אף היא מטה קבוע, היה לתאם את המדיניות של ארה"ב בתחום זה. לנוכח השימוש הנרחב של ברה"מ באמצעי לוחמה פסיכולוגית במסגרת "המלחמה הקרה". המועצה האמורה הייתה חייבת בדיווח למזכ"ל לביטחון לאומי, וסופה שגורעה מאליה. מה שאין כן המועצה לביטחון לאומי שכן למרות שבראשית שנות ה-50 הוסיפו תזכירי המועצה לביטחון לאומי להיות מסמכים אינפורמטיביים בלבד ולמרות שהנשיא טרומן הוסיף לקבל עצה גם מגורמים מחוץ למועצה, הוכיחה זו את עצמה ואת הטעם שבקיומה, במיוחד בתקופת מלחמת קוריאה.

תקופת כהונתו של הנשיא אייזנהאור

בניגוד לטרומן, ביקש הנשיא אייזנהאור למסד את פעולת המועצה, מה גם שבמסע הבחירות שלו הבטיח לקבוע אסטרטגיה לאומית כוללת לניהול "המלחמה הקרה" ולתאם את עשרות המוסדות הקשורים בכך. ואכן הוא קיים את הבטחתו להפוך

בתקופת טרומן היה חבר העובדים של המועצה, שיכונה להלן "מטה המועצה", ובראשו מזכיר, שהתמנה על-ידי הנשיא, מורכב מקבוצה קטנה של עובדים קבועים, ומפקידים שהושאלו זמנית ממשרדי ממשלה. בדרך כלל נכחו בישיבות המועצה רק חבריה הקבועים: הנשיא, שר ההגנה, שר החוץ, המזכירים האזרחיים של השירותים המזוינים, ראש המשרד לגיוס משא-ביום לצרכי הביטחון, וכן אישים שהוזמנו במיוחד בהתאם לצורך. ראש סוכנות הביון המרכזית נכח אף הוא בישיבות, אך במעמד של יועץ ומשקיף.

בינואר 1949 קבע הנשיא טרומן, שגם שר האוצר ישתתף באופן קבוע בישיבות המועצה. לעומת זאת באוגוסט אותה שנה נקבע בתיקון לחוק הביטחון הלאומי, כי המזכירים האזרחיים של השירותים המזוינים שוב לא יהיו חברים קבועים במועצה ואילו סגן הנשיא וראש המטות המשולבים, שמעמדו יהיה מקביל לזה של ראש סוכנות הביון המרכזית, יצטרפו אליה. סדרי הארגון שהונהגו בשנת 1949 קבעו כי המועצה לביטחון לאומי היא חלק ממשרד הנשיאות ובכך הודגש מעמדה כגוף מיעץ לנשיא. ואכן תוך כדי עבודת המועצה הכיר הנשיא טרומן יותר ויותר בחשיבותה, מה גם שהיא הייתה הניסיון הראשון בתולדות ארה"ב לקבוע בדרך מוסדית את מטרותיה הלאומיות ואת הדרכים להשגתן. עם זאת יש להזכיר כי באותם ימים הוכנו רוב תזכירי המדיניות, שהועלו לדיון במועצה, על-ידי המטה לתכנון המדיניות שהיה קיים במשרד החוץ. תזכירים אלה, שהוגשו כטיטות, נוסחו מחדש על-ידי מטה המועצה בטרם הוצגו לדיון ונשאו אופי אינפורמטיבי. יתר על כן, במקביל להם הוגשו בהרבה מקרים תזכירים באותם נושאים גם מטעם המטות המשולבים ועל פי שני אלה היה הנשיא קובע

תצלום משנת 1961 בו נראים שלושה מנשיאי ארצות הברית טרומן, אייזנהאור וקנדי

תקופת הנשיא קנדי

מסקנות ועדת המשנה בראשות ג'קסון בדבר תהליך קבלת ההחלטות, היו קרובות מאוד לדעותיו של הנשיא החדש קנדי. הוא האמין שהביורוקרטיה, היינו סרבולה של המועצה לביטחון לאומי, היא הגורם להצטברות הבעיות הבלתי פתורות שאותן ירש מהנשיא אייזנהאור. כיוון שכך, מינה קנדי את הפרופסור מק ג'ורג' באנדי ליועץ מיוחד לענייני ביטחון לאומי, והטיל עליו לפשט את מערכת המועצה ולבנותה כך שתוכל לסייע לו ב"שאיבת עצות" ממוסדות הממשל השונים, וכן בפיקוח על ביצוע החלטותיו על ידם. עם זאת, ביטל קנדי בחדש פברואר 1962 את הוועדה לתיאום ביצוע והעביר את עיקר משימותיה למשרד החוץ.

המערכת שהקימו באנדי וקנדי הייתה גמישה ומעשית בהרבה מזו שבתקופת אייזנהאור והתאימה לסגנון עבודתו המיוחד של הנשיא הצעיר. מהמבנה של קודמיו הוא השאיר רק את ההרכב הקבוע של המועצה ואת ההיררכיה שלה. זאת ועוד, המועצה חזרה להיות, כבימי טרומן, מכשיר אחד מתוך רבים לפתרון בעיות מזדמנות.

גם אם קנדי לא נמנע לעיתים מהקמת קבוצות משימה וועדות בין משרדיות, הוא שם דגש על החזרת סמכויות למשרדים ולסוכנויות הממשלתיות השונות. בימיו היה מוטל על חבר הממשלה להכין הצעה, לקבל תגובות מכל הנוגעים בדבר, ולהציג את דעתו ואת התגובות עליה בפני המועצה לביטחון לאומי, שלא באמצעות מטה המועצה כבעבר. על בסיס ההצעה היה מתנהל דיון, שבעקבותיו היה קנדי מקבל את החלטתו. על ביצוע ההחלטה היה מופקד ראש המשרד הנוגע בדבר, כלומר המתכנן היה אחראי גם לביצוע.

חשיבות רבה הייתה ליחסים האישיים של ג'והן קנדי עם הסוביטים אותם, וכמוהם היו חשובים היחסים שבין שני חברי ממשלתו העיקריים: שר החוץ ראסק, ושר ההגנה מקנמרה. שקימו יחסי עבודה הדוקים ביותר. עובדה זו הקלה על תהליך קביעת המדיניות וייעלה אותו מאוד. אולם דווקא משום ששיטתו של קנדי חיוקה מאוד את מעמדו של שר החוץ בענייני תיאום

את המועצה לביטחון לאומי למערכת מושלמת ויעילה יותר ובעניין זה מילא תפקיד מכריע גנרל רוברט קאסלר, אשר התמנה על-ידי אייזנהאור לעוזר מיוחד לנשיא לענייני ביטחון לאומי, תפקיד בו כיהן בין השנים 1953–1955 ובין השנים 1957–1958. בזכותו אמנם הפכה המועצה למכשיר העיקרי של ארה"ב לקביעת מדיניות החוץ והביטחון וליישומה. היא הייתה מתכנסת בקביעות, מדי יום חמישי, ובנוסף לחבריה השתתפו בשיבותיה כעשרה אנשים נוספים. הנשיא אייזנהאור שימש כיושב ראש המועצה, והוא נעזר בשני ראשי מטה מהבית הלבן: העוזר המיוחד לתכנון ענייני הביטחון הלאומי והעוזר המיוחד לתיאום הפעילות הנעשית בתחום זה. מבין שני אלה, היה הראשון החשוב יותר. הוא היה מתדרך את הנשיא לפני ישיבות המועצה, מציג את הנושאים לדיון במועצה, מקים בעצה אחת עם הנשיא, ועדות מיוחדות, ומפקח על עבודת המזכיר הראשי של מטה המועצה. הוא היה גם יושב הראש של שתי הוועדות העיקריות, שהיו קיימות במערכת המועצה לביטחון לאומי: האחת — ועדת התכנון שעסקה במחקר ובהכנת תזכירי מדיניות שיידונו במועצה, והשניה — ועדת תיאום הביצוע שעסקה בכל הבעיות הקשורות במימוש ההחלטות שנתקבלו. בהקשר זה יש לציין, כי החברים בוועדת תיאום הביצוע היו סגני שרים וראשי סוכנויות, היינו בעלי תפקידים המסוגלים בתוקף מעמדם להבטיח את ביצוע ההחלטות. לאור דברים אלה אין תימה כי בתקופת אייזנהאור זכתה המועצה לביטחון לאומי לשבחים על פעילותה, מה גם שבמשך שלוש שנות כהונתו הראשונות היא קיימה אותו מספר ישיבות שנתקיימו בחמש שנות כהונתו של טרומן והחליטה בהן יותר החלטות. עם זאת נמצאו טענות, שהייעור ההמוני של ההחלטות בתקופת אייזנהאור לא יכול היה מעצם טבעו לענות על בעיות היסוד. יתר על כן, הביקורת טענה כי מערכת המועצה לביטחון לאומי לא יזמה הצעת דרכי פעולה מהפכניות ואם הוצעו כאלה, הן באו מחוץ למערכת, היינו: מסוכנויות וממשרדים ממשלתיים או מוועדות ממונות של אזרחים, ואכן אירע לא אחת שמשרדים וסוכנויות אלה עקפו את המועצה כדי להבטיח קבלת הצעות בלתי שיגרתיות. המדובר בעיקר במחלקת המדינה ובשר החוץ דאלס, שהיה מכתוב לדברי המבקרים, את מדיניות החוץ לנשיא אייזנהאור עד כדי כך שהוא היה חותם עליה "כחותמת גומי". הביקורת על עבודת המועצה לביטחון לאומי בתקופתו של אייזנהאור גברה ככל שקרבה תקופת נשיאותו לסימומה. כיוון שכך החלה ועדת משנה לבחינת קביעת המדיניות הלאומית, של ועדת הסנאט לבחינת הפעילות הממשלתית, במחקר ארוך ומייגע של תהליך קביעת מדיניות הביטחון הלאומי בארה"ב. ועדת המשנה, בראשה עמד הסנאטור הנרי ג'קסון, פירסמה את מסקנותיה ואת המלצותיה בחורף 1960–1961, ובכך שירתה למעשה את הנשיא הנבחר החדש של ארה"ב ג'והן קנדי. היא המליצה על מספר שינויים במערכת המועצה לביטחון לאומי: ביטול הוועדה לתכנון והוועדה לתיאום הביצוע; צמצום המטה של המועצה לביטחון לאומי; הגברת ההישענות על שר החוץ בקביעת מדיניות החוץ; צמצום מספר "הנושאים לטיפול" שידונו ע"י המועצה והגשת המלצות להחלטת הנשיא בדרך של הצגת מספר דרכי פעולה אפשריות (זאת, בתגובה על מנהגו של הנשיא אייזנהאור לבקש המלצה על דרך פעולה נבחרת אחת כפי שהיה מורגל בעת שירותו הצבאי).

הנשיא בעתיד ג'ונסון

נכנס לתפקידו במהירות, לאחר רצח קנדי והיה צריך להיערך מייד לבחירות הקרובות מבלי שיהיה פנוי לביצוע ראורגניזציה. השינוי הממשי במערכת המועצה לביטחון לאומי חל רק כאשר החליף ג'ונסון את מק ג'ורג' באנדי בוולט רוסטאו. עד אז פחתו המגעים בין הנשיא לאנשי המטה, והצמצום מספר התזכירים שהללו הגישו, מה גם שעניינו העיקרי של ג'ונסון בראשית דרכו היה בנושאי פנים, ולא בעניינים להם הקדיש קנדי את מיטב זמנו. פני הדברים השתנו כאשר חלה הידרדרות בנושאי מדיניות החוץ והביטחון של ארה"ב בעניין ויאט-נאם. הידרדרות זו, שאילצה את הנשיא ג'ונסון להתערב יותר ויותר בנושאים אלה, חידשה את הקשר בינו לבין אנשי מטה המועצה ונתנה להם מחדש הזדמנות להשפיע על הנשיא. מעמדם התחזק ככל שהתחזק מעמדו של רוסטאו כיועץ הנשיא, בזכות העובדה שהוא הצליח לרכז בידיו את השליטה על האינפורמציה שזרמה אל הנשיא וממנו. עם זאת, נתקלו אנשי מטה המועצה בתופעה שלא היתה נוחה להם כלל ועיקר. המועצה לביטחון לאומי אותה שירתו נפגשה עם הנשיא ג'ונסון לעיתים תכופות למדי, אך עשתה זאת במרבית המקרים בפגישות לא פורמליות. למסגרת הפגישות מסוג זה ניתן לשייך את פגישות העבודה של ארוחת הצהריים מדי יום שלישי בשבוע, שהנהיג ג'ונסון כדי להחליף דעות עם שר החוץ ראסק, עם שר ההגנה מקנמרה ועם העוזר לביטחון לאומי. בהדרגה הורחב אמנם מספר הנוכחים בפגישות אלה והצטרפו אליהן גם ראש סוכנות הביון המרכזית, ראש המטות המאוחדים, מזכיר העיתונות של הנשיא, ואחרים; אולם הפגישות נשארו בלתי פורמליות. עסקו בהן בדרך כלל בבעיות מבצעיות וצבאיות שוטפות שהיו קשורות בבעיית ויאט-נאם בעיקר, אך זאת בלי "ניירות עמדה" ותוך התעלמות מבעיות של מדיניות ארוכת טווח, שתכליתה שמירת האינטרסים הבסיסיים יותר של ארה"ב.

בשל סגנון עבודתו המיוחד חיפש הנשיא ג'ונסון עצה לא רק בפורום ארוחת-העבודה אלא גם מגורמים נוספים. ייאמר עם זאת שהנשיא ג'ונסון חיזק את משקלו של משרד החוץ במועצה, והקים בה ועדות בין-משרדיות בהנהגת אנשי משרד החוץ, במטרה לשפר בה את התכנון ואת התיאום. החשובה בין ועדות אלה הייתה "ועדת הבחינה" שבראשה עמד סגן שר החוץ. כן היו חברים בה סגן שר ההגנה, ראש סוכנות הביון המרכזית, ראש המטות המשולבים, מנהל סוכנות האינפורמציה ועוזר הנשיא לביטחון לאומי. סיועו ל"ועדת בחינה" זו, כמה קבוצות עבודה בין-משרדיות, שכל אחת מהן התמחתה באיזור מסוים בעולם ולכן עמד בראשה עוזר שר החוץ המופקד על אותו איזור במשרד.

מטרתה של שיטת "הקבוצה הבין משרדית הבכירה" ("ועדת הבחינה") וקבוצות העבודה הבין-משרדיות האזוריות, הייתה להבטיח פורמליות במגעים, אחריות ברורה, ודיוק בתכנון המדיניות, בקביעתה ובביצועה. זאת ועוד — האופי הבין משרדי של השיטה מבטיח כי תינתן הזדמנות לכל החברים בקבוצה להביע דעתם בטרם יועבר נייר עמדה להחלטה. בהרבה מובנים היה בכך משום חזרה לשיטת ועדות התכנון ותיאום הביצוע של תקופת איזנהאור. עם זאת הסתבר, כי בשל היות הקבוצות ברמת סגני שרים ועוזרי שרים, שכוחם, בסופו של דבר, מוגבל, התפתחה נטיה לעקוף אותם על-ידי פניה לדרגים הגבוהים יותר. כן נוצר מצב לפיו עסקו הקבוצות, באופן

מדיניות החוץ ומימושה, (מעצם ביטול הוועדה לתיאום ביצוע ההחלטות), היה קנדי מאוכזב מחוסר יכולתו של המשרד לענות על צרכי הביטחון הלאומי של ארה"ב. כיוון שכך, הגדיל קנדי את סגל המשרד של יועצו לביטחון לאומי מק ג'ורג' באנדי. עובדה זו, כמו נטייתו של קנדי לעסוק בעצמו בנושאי החוץ והביטחון, גרמו לכך שהמטה של המועצה לביטחון לאומי הפך יותר ויותר למטה אישי של הנשיא. על חשבון ירידת מעמדם של המועצה עצמה ושל משרד החוץ. מכל מקום, המטה של באנדי הפך לעיתים קרובות למכשיר העיקרי בתיאום הבין-משרדי בשאלות חוץ וביטחון. המטה שבו מדובר היה ער ביותר, וברגע שאיתר בעיה כלשהי שנראתה כבעלת עניין לנשיא, החל מייד לעסוק בה. עובדה זו, וקשריו הטובים של המטה עם הנשיא ועם הבירוקרטיה כאחת, איפשרו לו לחזק את מעמדו, תוך שהוא מרחיב את דרכי הפעולה הפתוחות בפני הנשיא ואף מפקח לרוב על ביצוע החלטותיו. מובן שמספר שרים לא היו מרוצים מכך. התחזקות המטה יתר על המידה פגעה בהם, וצימצמה את אפשרויות היוזמה של המשרדים השונים, ובמיוחד את זו של משרד החוץ.

אחרי פרשת "מפרץ החזירים", הקים קנדי חדר מצב, במקום חדר המפות שהיה קיים קודם לכן בבית הלבן. תפקידו של חדר זה, שהיה בפיקוחו של קצין צי מוכשר, היה להציג נתונים על כל ההתפתחויות העיקריות בעולם, ובמיוחד על "הפתעות" שיש עימן סכנת משבר בין-לאומי. חידוש זה הוכיח את עצמו, אך ביקורת רבה הושמעה נגד קנדי על שהרס את המערכת הקודמת של המועצה לביטחון לאומי ועל שהעדיף שיטה לא פורמלית ובלתי מנוסה. כן הושמעה ביקורת על כך, שקנדי הפחית מערך התכנון לטווח ארוך ושם את הדגש על פתרון בעיות שוטפות, דבר שהביא לחוסר תיאום ושליטה ותחושה של חוסר הכוונה מרכזית לאור מטרות ארוכות טווח.

המועצה לביטחון לאומי בתקופת הנשיא ג'ונסון
למרות הטענות על אי מיסודה של מערכת המועצה לביטחון לאומי בתקופתו של קנדי לא מיהר הנשיא ג'ונסון לתקנה. הוא

ישיבת המועצה לביטחון לאומי במהלך משבר וואט-נאם

נשמר מלקבל במהלכם את החלטתו הסופית. הוא העדיף להחליט בנפרד. לאחר שיקול אישי נוסף, וגם עמד על כך שכל החלטותיו תסוכמנה בכתב. כזה היה גם מנהגו של יורשו פורד שכמו ג'ונסון ירש לפתע את קודמו ולא יכול היה לעשות "מהפכות" במועצה (על כן אין טעם לפרט את המועצה בתקופתו).

מערכת נרחבת של קבוצות עבודה בין משרדיות סייעה לעבודה המועצה בתקופת ניקסון, שהחשובות ביניהן היו קבוצות עבודה אזוריות בראשותם של עוזרי השרים המתאימים — ירושה מתקופת ג'ונסון. אלה נבחרו לתפקידם משום מומחיותם בנושאים האזוריים בחתך המקובל במשרד החוץ, שהוא אפריקה, מזרח אסיה, האוקיינוס ההודי, דרום אמריקה, המזרח התיכון ודרום אסיה, אירופה וברמה. אולם בניגוד לתקופת ג'ונסון, שבה היו ליושבי הראש של הקבוצות, תיאורית טית לפחות, גם סמכויות ביצוע מסוימות, לא ניתנו להם בתקופת ניקסון סמכויות כאלה. כלומר: מעמד אנשי משרד החוץ במערכת נתקפה.

הקבוצות בחתך האזורי ו"הקבוצה הפונקציונלית לבעיות פוליטיות צבאיות" שהיו קיימות בתקופת ניקסון ניתנות להגדרה כוועדות קבועות, בעוד שקבוצת העבודה לטיפול בבעיית וואט-נאם (שבוטלה עם תום המלחמה) ניתנת להגדרה כקבוצת משימה. גם "חבורת האימות" (Verification Panel), שהיתה ועדה בכירה של סגני שרים שעסקה בניתוח נתונים לצורך ייצוג ארה"ב בשיחות צמצום הנשק האסטרטגי והצמצום ההדדי של הכוחות באירופה, התחילה את דרכה כקבוצת משימה, אולם מאחר שעבודתה התמשכה, הפכה בסופו של דבר לאחת מתוך קבוצות "ועדות הבחינה מחדש" הבכירות שבמסגרת מערכת המועצה לביטחון לאומי. המאפיין את הוועדות האלה הוא שקיסניגר שימש כיושב הראש שלהן

מעשי, בנושאים פחותי ערך. כיון שכך חזר הנשיא ג'ונסון בסופו של דבר להישען על קבוצות משימה שהוקמו מקרב עובדי מטה המועצה לביטחון לאומי. מכל מקום ניתן לומר בהכללה כי בתקופת ג'ונסון היה השר החשוב במועצה שר ההגנה, ולא שר החוץ כבתקופת קודמו.

תקופת הנשיא ניקסון וראשית תקופת הנשיא פורד

כשם שמערכת המועצה לביטחון לאומי "הפורמלית" של תקופת אייזנהאור הותקפה בשל היותה נוקשה מדי, כך הותקפה המערכת של קנדי—ג'ונסון, על היותה גמישה מדי ובלתי פורמלית. השאלה, מהי השיטה המושכלת לשימוש נכון במועצה לביטחון לאומי, הייתה נושא לויכוח שלא נסתיים עד היום. אם נתעלם מאופיו האישי של הנשיא ניקסון כפי שבא לידי ביטוי בפרשת ווטרגייט, הרי שיש להודות שהוא העמיד את המערכת מחדש על רגליה, בדרך שהזכירה מאוד את מעמדה בתקופת אייזנהאור אך הייתה טובה אפילו ממנה. עניין זה אינו מתמיה, שהרי ניקסון הכיר היטב את המערכת של תקופת אייזנהאור, שכן כיהן אז כסגן הנשיא. הקמת המערכת נעשתה בעזרת הפרופסור הנרי קיסניגר שנתמנה על-ידי הנשיא לעוזרו לבעיות ביטחון לאומי, מייד עם היבחרו.

המועצה בתקופת ניקסון—קיסניגר, כללה כחברים את הנשיא, את סגנו, את שר ההגנה, את שר החוץ, ואת מנהל המשרד להכנות לשעת חירום. אולם בניגוד למקובל בתקופת אייזנהאור הקפיד ניקסון לקיים את ישיבות המועצה בנוכחות חברים הקבועים ונספחים מעטים בלבד: פרופ' קיסניגר, ראש סוכנות הביון המרכזית וראש המטות המאוחדים. סדר היום הוכן על-ידי ד"ר קיסניגר, בהנחיית הנשיא, אגב התייעצות עם שרי החוץ וההגנה. הוא נשמר מאוד בדיונים, ואילו הנשיא

הנשיא פורד בחדר עבודתו בבית הלבן

משבר—שהייתה "קבוצת הבחינה הבכירה" בלבוש החירום שלה.
 • ועדת סגני השרים — שהייתה האחראית לתיאום ולפיקוח על יישום החלטות הנשיא והזכירה את "ועדת תיאום ביצוע" שהייתה נהוגה בתקופתו של אייזנהאואר.
 יצוין, שוועדה זו הייתה היחידה, שבתקופת היותו של קסינג'ר עוזר הנשיא לענייני ביטחון לאומי, שלא הייתה בראשותו, אלא בראשות סגן שר החוץ. פרט לו כללה הקבוצה את סגן שר ההגנה, את ראש המטות המשולבים, את ראש סוכנות הביון המרכזית ואת קסינג'ר עצמו בתוקף היותו עוזר הנשיא לביטחון לאומי.

משרד העוזר לענייני ביטחון לאומי ואנשי המטה של המועצה

מן האמור לעיל נמצאנו למדים מה רב היה כוחו של קסינג'ר, אותו ניתן להגדיר כחוליה החיונית ביותר במערכת המועצה לביטחון לאומי של ארה"ב בתקופת ניקסון ואף בתקופת פורד (הוא לא ויתר על תפקידו כעוזר הנשיא לביטחון לאומי גם כשנתמנה לשר חוץ בספטמבר 1973). קסינג'ר שימש כמנהל המטה של המועצה, כיושב הראש של ועדות המשינה שלה, וכן כמזכיר בפועל של המועצה עצמה אם כי פורמלית לא הייתה קיימת משרה כזאת. כתוצאה מכל אלה, ומהעובדה שבדרך כלל נהנה קסינג'ר מאמונם המלא של הנשיאים ניקסון ופורד, הפך קסינג'ר לבעל השפעה עצומה על כל המערכת, עד כי אפשר לומר, בהרבה מובנים, שהוא, ולא הנשיא ניקסון, ניהל אותה. תחת שליטתו הישירה של קסינג'ר היו חדר המצב בבית הלבן, שהוא מרכז עצבים חשוב במיוחד וכן מזכיר מטה המועצה ועוזרו, שהיו אחראים לתיאום היום-יומי של עבודת המטה. המטה עצמו כלל, בתקופתו של קסינג'ר, את משרדו האישי וקבוצת עבודה אזוריות ופונקציונליות בנושאים הבאים:

ושבכל הוועדות האלה השתתפו דרך קבע סגן שר החוץ, סגן שר ההגנה, ראש המטות המאוחדים וראש סוכנות הביון המרכזית. המדובר בארבע ועדות:

קבוצת הבחינה הבכירה • ועדה זו הייתה החשובה בכל הארבע שכן היא שימשה כמכשיר העיקרי להמלצה על קוי מדיניות בפני הנשיא. בתור שכזה היא בחנה את עבודת קבוצות העבודה האזוריות והפונקציונליות שברמת עוזרי השרים, כדי לוודא ש"ניירות העמדה" שהוכנו על-ידיהן כוללים את כל הדרוש מבחינת עובדות רקע, טיעונים ודרכי פעולה אפשריות. כלומר — רק לאחר אישור ה"ניירות" על-ידי קבוצת הבחינה הבכירה הזו, הועברו למועצה לביטחון לאומי או להחלטה ישירה של הנשיא.

הוועדה לבחינת תקציב ההגנה • ועדה זו עסקה בניתוח צרכי הביטחון ביחס לצרכים בתחומי הפנים, כדי לוודא חלוקה צודקת יותר של המשאבים הלאומיים.

הוועדה למודיעין • ועדה זו עסקה בבחינת צרכי המודיעין לאור המידע המתבקש. כלומר: היא דנה הן במשאבים הדרושים לצרכי המודיעין והן בתחום התוצאות המעשיות של השקעת משאבים עצומים אלה. סייעה לוועדה זו קבוצת הערכה שעסקה בהערכות מודיעין והכינה מחקרים בעיקר בתחום יחסי הכוחות הצבאיים בין המעצמות.

ועדת ה-40 • ועדה זו עסקה באישור פעולות חשאיות של סוכנות הביון המרכזית בעיקר. (עליה במיוחד יצא הקצף של דעת הקהל והקונגרס בארה"ב).

פרט לוועדות הבחינה הבכירות שנמנו לעיל היו קיימות עוד שתי ועדות בכירות במערכת המועצה לביטחון לאומי, אלא שמוטב לקרוא להן ועדות תיאום-ביצוע בכירות.

המדובר בוועדות הבאות:

• הקבוצה הושינגטונית לפעולה בתקופת

אפריקה והאו"ם, המזרח התיכון ודרום מזרח אסיה; דרום אמריקה, אירופה וברית המועצות; מדע וטכנולוגיה; תכנון ארוך טווח, תכנון קצר טווח, איתור בעיות והכנת חומר לוועדות הבחינה הבכירות והערכת מודיעין (בעיקר השוואת יחסי כוחות). כל קבוצה מנתה חמישה עד שישה עובדים, מומחים בתחום שעליו היו מופקדים. אנשי מקצוע אלה שמרביתם גויסו אישית על-ידי קיסניג'ר היו במקורם אנשי משרד החוץ, או משרדי ההגנה, האוצר, סוכנות הביון המרכזית, סוכנות ההאזנה הלאומית, וסוכנות האינפורמציה של ארה"ב, כלומר אנשים שהיושאלו זמנית ממשרדים והסוכנויות הממשלתיות השונות. אבל היו גם אנשי מטה קבועים. אנשי מנהלה שעסקו בעיקר בניירת הרבה שזרמה אל מערכת המועצה לביטחון לאומי וממנה.

שלבי תהליך קבלת החלטה

קיסניג'ר הקדיש תשומת לב רבה לתהליך "זרימת הניירות" במערכת המועצה לביטחון לאומי, כשמוך עיניו עמדו שתי מטרות עיקריות: שליטה במתרחש של העומדים בראש ושאיפה ליצור דרכי פעולה אפשריות ברורות ככל האפשר להחלטה הנשיא.

תהליך יצירת דרכי הפעולה האפשריות התחיל בכך שהמשתתפים לקבוצת מקבלי ההחלטות, היינו: הנשיא, סגנו, שרי החוץ וההגנה ובמיוחד קיסניג'ר עצמו, ביקשו שיוכן מחקר כלשהו על בעיה שצצה מקרוב או בנושא מפתח מתמשך. בקשה זו, בטרם התמלאה הלכה למעשה על-ידי הפניית לטיפול ראשוני של אחד מגורמי המועצה היתה חייבת באישור עקרוני של הנשיא. אישור זה היה חשוב כדי למנוע כפילויות (יתכן שמישהו כבר עוסק בכך), כדי למנוע הצפת יתר של המערכת בנושאים לטיפול, וכדי להבטיח את שליטת הנשיא במתרחש.

עם מתן אישור הנשיא הועברה הבקשה לטיפול מטה המועצה, אשר הכין "תזכיר למחקר מטה בנושא ביטחון לאומי". תזכיר זה שהגדיר את הבעיה שאותה יש לחקור, הטיל את המחקר על אחת מקבוצות העבודה הבין-משרדיות, וקבע את לוח הזמנים לביצועו. התזכיר נמנע בדרך כלל מלדרוש המלצה לדרך פעולה נבחרת אחת, והעדיף לתבוע הצעות למספר דרכי פעולה, על היתרונות והמגבלות שלהן. העדפה זו נבעה מתוך השאיפה לבטל ככל האפשר סכנה של הצעת פשרה; והעיקר — לתת לנציגי המשרדים והסוכנויות השונות חופש מלא להצגת דעו-תיהם, ובכך להביא מספר דרכי פעולה אפשריות. משהוכן מחקר המטה הוא הועבר ל"קבוצת הבחינה הבכירה" שעסקה בתחום שבו מדובר. זו האחרונה וידאה שמחקר המטה אמנם עונה על הדרישות ותואם מחקרים מקבילים שנעשו בנדון. אם אמנם כזה היה המצב, הועבר המחקר לטיפול המועצה לביטחון לאומי בראשותו של הנשיא. משקיבל זה את החלטתו, התפרסמה ההחלטה בצורה של "תזכיר החלטה בנושא ביטחון לאומי", שהופץ לראשי הסוכנויות והמשרדים הנוגעים בדבר וכן לוועדות סגני השרים האחראית לתיאום ולפיקוח על יישום החלטת הנשיא. זו נהגה לדווח לנשיא על מצב הטיפול בהחלטותיו, אם גם לא בכל המקרים ולאורך זמן. מקובל אצל האמריקנים לחשוב כי החלטת מדיניות טובה תיושם גם ללא פיקוח ודיווח, ואילו החלטה גרועה סופה שתיעלם מן האופק ותישכח.

סיכום ומסקנות

נשיא ארה"ב מטרומן ועד פורד — ולמעשה עד ימינו אלה —

עיצבו את מדיניות החוץ והביטחון שלה בדרכים שונות ובלתי קבועות. טרומן האמין שהוא צריך להשאיר בידי גמישות בבחירת מקורות העצה בשאלות החוץ והביטחון. הוא אף חשב שתהליך קבלת ההחלטות אינו צריך להיות ממוסד, אלא אם כן הנסיבות מכתבות זאת. כלומר טרומן האמין אמנם כי מערכת המועצה לביטחון לאומי הינה מכשיר חשוב, אך לא ראה בה בשום פנים מכשיר בלעדי לקביעת מדיניות. בתגובה על גמישות היתר וההגזמה באי-הפורמליות של הפעלת מערכת המועצה לביטחון לאומי בתקופת טרומן, החליט אייזנהאור למסד אותה. יתר על כן, הוא רצה שתוגש לו דרך פעולה נבחרת אחת להחלטה, מתוך שהאמין כאיש צבא לשעבר כי יש בכוחם של חברי המועצה לתת לו הצעה טובה ומסכמת לקביעת מדיניות. קנדי הצעיר חשב אחרת והוא ביכר תהליך קבלת החלטות גמיש, שיהיו בו הן יתרונות גישתו הבלתי פורמלית של טרומן, והן כמה מיתרונות שיטתו של אייזנהאור. ג'ונסון הלך בדרכו של קנדי, אך הגיע בסופו של דבר להכרה שיש גבול לחוסר הפורמליות, ויש מקום למסד לפחות את היחסים הבין-משרדיים. אף על פי כן נמתחה עליו ביקורת — דומה לזו שנמתחה על קנדי — על כך שעסק ב"בעיות שעה", ולא ניסה להתמודד כראוי עם בעיות העתיד; וכן על כך שנשען על מערכת שלא הייתה מסוגלת לעסוק במקביל ביותר מאשר בבעיית מרכזית אחת. ואכן עובדה היא שג'ונסון היה מוטרד בבעיית משבר ויאט-נאם והקדיש פחות מדי תשומת לב לבעיות שאמנם לא היו דחופות אבל אפשר שהיו יותר חשובות מבעיה זו.

ג'ונסון וכמוהו כמעט כל נשיאי ארה"ב, לא נשען רק על מערכת אחת לקבלת החלטותיו. במובן זה אין מקום להדגשת היתר של ההבדלים בין מערכת המועצה לביטחון לאומי של תקופת אייזנהאור-ניקסון-פורד והמערכות של תקופת טרומן, קנדי-ג'ונסון, שכן אפילו אייזנהאור, כאשר דחקה לו השעה, ידע להקים ועדות משימתיות מחוץ למערכת. זאת ועוד — יש גם "פלפול" רב מדי בהגדרות של ועדות קבועות וועדות משימתיות; שהרי בסה"כ גם "הקבוצות המיוחדות" שהקים קנדי, אם אלה התמידו בתפקידן, אינן אלא ועדות קבועות בנוסח הוועדות הבין-משרדיות ה"ממוסדות". מכאן, שאם יש מקום לביקורת ביחס למערכת בתקופת חלק מהנשיאים, אין היא צריכה להתרכז בחוסר הקביעות ו"המוסדיות" של המבנה, אלא בחוסר השיטתיות בהנחיה, בעקיפת עבודת מטה תקינה, בחוסר השלמות ביישום ההחלטות והעיקר — בהיגררות אחרי בעיות שוטפות ומזדמנות, לעיתים פחותות ערך, תחת התרבויות כבעיות עקרוניות וארוכות טווח (יתר על כן, הטיפול בבעיות פחותות ערך חייב להיעשות מנקודת מבט ארוכת טווח). חלק מהנשיאים לא עמדו בכך, כלומר, ההישג שהשיגו בגמישות התהליך עלה במחיר קשים בהכוונת המערכת, באופן שכל אחד בה יפעל במתואם ולמען מטרה חשובה, שהיא בדרך כלל מתמשכת וארוכת טווח.

ניקסון וקיסניג'ר היטיבו לפעול מקודמיהם, במיוחד בתקופת כהונתו הראשונה של ניקסון. הם הביאו את המערכת לשיא שכלולה וזכו בהישגים גדולים ביותר בתחום מדיניות החוץ והביטחון של ארה"ב. אולם דומה שהמערכת שהגיעה בימיהם לשיא כוחה, פגעה דווקא משום כך במבנה הדמוקרטי של המשטר האמריקני. אין תימה, איפוא, ש"הדמוקרטיה" החזירה אותה עד מהרה ל"ממדיה הטבעיים".

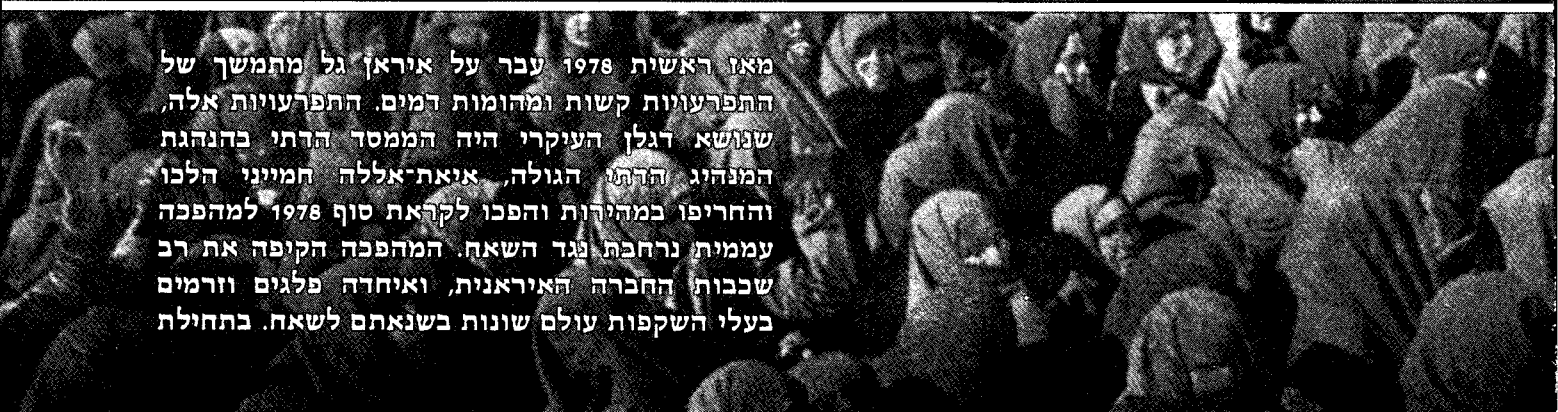
סגן אפרים קרש

אנטומיה של מהפכה

איראן

מאז ראשית 1978 עבר על איראן גל מתמשך של התפרעויות קשות ומהומות דמים. התפרעויות אלה, שנושא דגלן העיקרי היה הממסד הדתי בהנהגת המנהיג הדתי הגולה, איא-אללה חמייני הלכו והחריפו במהירות והפכו לקראת סוף 1978 למהפכה עממית נרחבת נגד השאח. המהפכה הקיפה את רב שכבות החברה האיראנית, ואיחדה פלגים וזרמים בעלי השקפות עולם שונות בשנאתם לשאח. בתחילת

איאת-אללה חמיני

השאח לפני צאתו את איראן

מיליון), וכישלון מגעיו של השאח עם כמה ממנהיגי האופוזיציה, כפו על השאח להכריז ב-6 בנובמבר על כינונה של ממשלה צבאית בראשות הרמטכ"ל האיראני — גנרל ג'ולם רוזה אוהרי. הממשלה הצבאית פעלה במהירות להחזרת החוק והסדר באיראן על כנו: תוגברו כוחות הצבא בטהרן, וננקטו מספר צעדים נהליים להרגעת הרוחות שכללו חידוש הצנוורה על העיתונות, הארכת עוצר הלילה, ומעצר אנשי אופוזיציה ביניהם ראש "החזית הלאומית" כרים סנג'בי. במקביל, ומתוך כוונה לפייס את האופוזיציה נאסרו בחשד שחיתויות מספר אישי ציבור ושרים שכיהנו בעבר בממשלות באיראן (ביניהם ראש הממשלה לשעבר הוביידה וראש שירותי הביטחון לשעבר — נצירי). צעדי הממשלה הצבאית הביאו להפוגה זמנית במהומות, אולם בראשית חודש דצמבר, עם תחילת החגים המוסלמים של חדשי "מחרס" ו"צפר" פרץ גל חדש של מהומות דמים בטהרן ובערים הגדולות. גל מהומות זה שהיה בהיקף נרחב בהרבה מאלה שקדמו לו נמשך כל החודש והסתכם במאות הרוגים ופצועים. במקביל להסלמה במהומות, הפעילו מתנגדי השאח לחצים על המשטר גם במישור הכלכלי, על-ידי חרפת השביתות והאטת העבודה במגזרים השונים של המשק, ובמיוחד כתעשיית הנפט, בה ירדה התפוקה עד קרוב לאפס. שיאן של ההתפתחויות באיראן, היה אפוא בחודש דצמבר כאשר הכל נוכחו כי אין המדובר במהומות בלבד, אלא במרי אזרחי שנאה ולבש ממדים של מהפכה כללית ומקיפה. הפגנות הענק שנערכו בחודש זה ובמיוחד ההפגנה השקטה שנערכה ביום האבל השיעי "עאשורא" — 10-11 דצמבר, שהשתתפו בה על פי הערכות שונות יותר ממיליון מפגינים, המחישו את עצמתה הרבה של האופוזיציה, והצביעו על בסיס התמיכה הרחבה ממנו נהנתה. ההפגנות בחודש זה הוכיחו כי השנאה לשאח ולמשטרו גישרה על פני כל חילוקי הדעות בקרב העם, והביאה לשייתוף פעולה בין גופים ופלגים בעלי השקפות עולם מנוגדות. עם זאת התגלה לכל כי השאח חסר כמעט כל תמיכה ציבורית, וכי הוא נשען על הצבא בלבד. האנרכיה המחולטת שהשתררה באיראן הביאה את השאח לפנות ב-20 בדצמבר למדינאי האופוזיציה הוותיק — ג'ולאם חסיין צדיקי ולבקשו להרכיב ממשלה, אולם הלה נסוג לאחר מספר ימים מנסיונו להקים ממשלה אזרחית. בעקבות זאת פנה השאח לאיש "החזית הלאומית", שהפור בח'ת'אר, וביקשו להקים ממשלה אזרחית, במקום ממשלתו הצבאית של הגנרל אוהרי שהגיש את התפטרותו לשאח.

ב-6 בינואר הציג בח'ת'אר את ממשלתו בפני השאח, וכשבוע לאחר מכן אישרו שני בתי הפרלמנט האיראניים אף הם ממשלה זו. בעקבות

שנת 1979 הושלמה המהפכה בסילוקו של השאח מאיראן ובתפיסת השלטון על-ידי הממסד הדתי בשיתוף עם מפלגת "החזית הלאומית". שתי מטרות לירבים הבאים: האחת — תיאור מהלכה העיקריים של "המהפכה האסלאמית" ותגובות השאח כלפיהם, תוך ניתוח הרקע והסיבות להיווצרותה של מהפכה זו. והאחרת — בחינת התנהגותו של הצבא (אשר היה גורם דומיננטי במערכת הפוליטית והחברתית בתקופת השאח) לאורך המשבר, בניסיון לעמוד על הסיבות שגרמו לקריסתו הפתאומית והמפתיעה כתוצאה מ"המהפכה האסלאמית".

השתלשלות המאורעות באיראן

הזיק שהציג את חבית אבק השריפה האיראנית היה מאורע שולי ובלתי מחויב המציאות: בינואר 1978 התפרסמה כתבה בעיתון מטעם הממשלה, בה הותקף המנהיג השיעי הגולה, איאת-אללה חמיני. בתגובה על הכתבה התקיימה בעיר קום (דרומית לטהרן) הפגנת סטודנטים לתיאולוגיה. ההפגנה דוכאה בכוח על-ידי הצבא ובמהלכה נהרגו כמה עשרות סטודנטים. בפברואר, עם תום האבל על הרוגי ההפגנה נערכו הפגנות נוספות נגד המשטר, שבגדולה שבהן עד אז (שהתקיימה בעיר תבריו) נהרגו מספר אנשים. מאז החל כדור השלג להתגלגל, ואחת לארבעים יום (תקופת האבל המוסלמית) פרץ גל הפגנות חדש. ההפגנות הגיעו לשיאן ב-21 באוגוסט, כאשר הוצת בית קולנוע בעיר אבדאן ונספו מאות אנשים, ובחודש ספטמבר, כאשר כמה עשרות אנשים נהרגו בטהרן במהלך הפגנות נגד השאח.

במטרה לבלום את גלי המהומות ההולכים וגואים הוכרז ב-9 בספטמבר בטהרן וב-11 ערים נוספות משטר צבאי, ויחידות צבא מתוגברות נכנסו לעיר הבירה. המשטר הצבאי הרגיע את הרוחות לזמן קצר, אולם לקראת סוף ספטמבר התחדשו המהומות, ובנוסף להן פרץ גל שביתות אשר הקיף כמה מגזרים מרכזיים של המשק האיראני, כולל תעשיית הנפט, והביא לשיתוקם של החיים הכלכליים במדינה.

גל המהומות הגואה, שיתוקה הנמשך של תעשיית הנפט (שהביא לירידת תפוקת הנפט האיראני מ-5.6 מיליון חביות נפט ליום ל-1.4

המחבר הסתייע בהערותיהם של ת"א"ל י.ש. וסגן עזריאל.

הקמת ממשלת בח' תיאר יצא ב-16 בינואר השאח את איראן ("לטיפול רפואי" — עפ"י הגדרתו), לאחר שקודם צאחו מינה מועצת עוזרים שתמלא את מקומו. מאז הקמתה של ממשלת בח' תיאר נראו הסיכויים להצלחת שליטתה במצב קלושים למדי. מספר אישים שהוזמנו לכהן בה (כמו הגנרל ג'אם שהיה מועמד למשרת שר ההגנה) סירבו להזמנה זו וחמישי הכריז עליה "מלחמת חורמה". הוא הגדיר את בח' תיאר כבוגד ואת ממשלתו כבלתי חוקית, וקרא לתומכיו להגביר את ההפגנות והשביתות כדי להחיש את הפלתה, וב-13 בינואר אף הודיע כי באיראן פועלת מועצה אסלאמית מהפכנית שתפקידה יהיה להקים את הממשלה הזמנית. בנוסף לכך הודיעה "החזית הלאומית", מפלגתו של בח' תיאר על סילוקו משורותיה.

לאור הלחצים הגוברים עליו, נאלץ בח' תיאר לאפשר למנהיג הדתי הגולה, איא-אללה חמיני לשוב לאיראן, ואכן בתחילת פברואר, לאחר ניסיונות מספר של הצבא למנוע את שובו, חזר חמיני לאיראן. שובו של חמיני הביא את העימות בינו לבין בח' תיאר לשיאו — לאחר הפגנות ומהומות מינה חמיני את איש האופוזיציה הוותיק, מהדי בורגן לראש הממשלה מטעמו. חמיני אף הוציא צו שבו קבע כי המתנגדים לממשלת בורגן מפרים את חוקי האסלאם. אולם, העימות בין חמיני לבח' תיאר לא נמשך זמן רב — ביום שישי, ה-9 בפברואר פרצו בבסיס חיל האוויר בטהראן קרבות קשים בין תומכי חמיני לבין חיילי המשמר הקיסרי שחשו למקום. במקביל פרצו קרבות בין הצבא ותומכי הממשלה לאנשי חמיני במספר מקומות נוספים. נפילתה של ממשלת בח' תיאר הייתה מהירה ופתאומית: בשבת, ה-10 בפברואר, הסיר הצבא את תמיכתו מבח' תיאר והודיע כי אינו נוטל עוד חלק בסכסוך שבין בח' תיאר לחמיני. בעקבות הכרזה זו התמוטטה ממשלת בח' תיאר והשלטון באיראן עבר לידי "כוחות המהפכה".

מהלכי השאח

כבר בתחילת המאורעות באיראן, בינואר 1978, לא היטיב השאח לקרוא את "תמונת הקרב", ולא עמד על מלוא משמעותם של האירועים. על כן — לאורך כל המשבר הייתה התנהגותו הססנית, בלתי החלטית ואנכרוניסטית. עם פרוץ המאורעות נטה השאח להאשים בפריצתם את הקומוניסטים ואת שהוגדר על ידו כ"גורמים אסלאמיים שמאלנים", והסתפק בהתראה בגורמי האופוזיציה ובהבהרה נחרצת כי לא יחיר את הפיכתה של איראן ל"איראניסטן". אולם במקביל להכרזותיו התקיפות, ובמקום לנקוט יד קשה כלפי ניצני ההפגנות ניסה השאח להפיס את דעת האופוזיציה על-ידי ביצוע מספר מחוות. על רקע זה יש לראות את פיטוריו (בעקבות מהומות ב-10 במאי) של ראש שירותי הביטחון הפנימיים (סוואק), גנרל נצירי.

יחס זה של שאנונות והקלת ראש מצידו של השאח כלפי המאורעות נמשך עד אמצע אוגוסט לערך. הרושם המתקבל הוא כי אסון הקולנוע באבדן (ב-21 באוגוסט) היווה את נקודת המפנה בהתייחסות השאח למאורעות. נראה כי אסון זה העמיד לראשונה את השאח על חומרת המאורעות והביאו למסקנה כי האופוזיציה על כל פלגיה אינה גורם שניתן להתעלם ממנו ולפוטרו באיומים ובהתראות. אבחנה זו הביאה אותו לאימוץ שיטת "המקל והגורר" לטיפול במהומות, אותה נקט עד לנפילתו. עיקרה של שיטה זו היה גילוי תקיפות כלפי ההפגנות ודיכויין ביד קשה, ולעיתים אף תוך שימוש באש, מחד גיסא ונקיטת צעדי פיוס כלפי האופוזיציה וניסיון להידברות עם חלקים ממנה, במגמה לפלג ככל האפשר את שורותיה מאידך גיסא. על רקע זה יש לראות את פיטוריו של ראש הממשלה אמוחר ומינויו ב-26 באוגוסט של ג'עפר שריף אמאמי, המקובל יותר ממנו על החוגים הדתיים, וכן את צעדי הפיוס שנקטה הממשלה עם מינייה (חורה) לשימוש בלוח השנה האסלאמי במקום הקיסרי, ביטול הצנוורה על העיתונות וסגירת בתי קזינו ובתי הימורים. משלא הועילו הניסיונות לריצוי האופוזיציה

הניף השאח את המקל, וכתגובה על גלי המהומות הגוברים והולכים, הוכרו ב-9 בספטמבר על משטר צבאי ב-12 ערים באיראן. עם זאת, עדיין לא טרק השאח את הדלת בפני האופוזיציה, ובמקביל לצעדים תקיפים אלה המשיך בצעדי פיוס. במסגרת זו פתח במסע נגד השחיתות וסילק אישים בהאים (כולל אנשי צבא) מתפקידי מפתח. כן פתח במגעים עם מספר גורמי אופוזיציה בניסיון להביא להרגעת הרוחות.

גם לאחר כינונה של הממשלה הצבאית ב-6 בנובמבר לא ניסה השאח להכביד יתר על המידה את עולו על מתנגדיו ולדיכא את המהומות עד היסוד. נראה כי השאח לא נתן יד חפשית לצבא ולא איפשר לו להפעיל את מלוא עוצמתו לריסון ההמונים. אמנם, המשטר הצבאי נקט מספר צעדי מנע ואף דיכא מספר הפגנות תוך שימוש באש, ואולם לא ניכר כל שינוי בכיוון של דיכוי הפגנות בכל מחיר. ואכן, למרות שלומן קצר נוצר הרושם כי המצב הולך ונרגע, הרי שעד מהרה באו מאורעות חודש דצמבר וטפחו על פני השאח. תוך ניסיון נואש להציל את כסאו הוא ניסה להקים ממשלה אזורית בראשות אנשי אופוזיציה מתונים שתפעל להרגעת הרוחות. אולם גם כאן נכונה לו אכזבה. מגעיו עם המנהיג האופוזיציוני צדקי הסתיימו בלא כלום, ועל מנת לאפשר הקמתה של ממשלת בח' תיאר הוא נאלץ לעזוב את איראן.

התנהגותו של השאח לאורך כל שלבי המשבר מעוררת מספר סימני שאלה: קשה להבין כיצד שליט מנוסה זה, אשר שלט באיראן מאז שנת 1941, והשכיל לנווט דרכו במשך כל השנים האלה בין כל הסכנות שארבו לו (ובכלל זה מספר ניסיונות הפיכה שהחשוב בהם היה זה של מוצדק, 1951-1953), שגה באופן כה חמור בהערכת המצב והסיכונים הטמונים בו וביצע שורה רצופה של טעויות טקטיות בטיפולי במצב.

נראה כי שני גורמים עיקריים מסבירים את שרשרת הטעויות בהתנהגות השאח וביחסו כלפי המאורעות בארצו מאז תחילת 1978: ראשית, בשנים האחרונות לשלטונו לקה השאח ב"מחלה", בה לקן לא מעט שליטים אבסולוטיים מסוגו: מגלומניה, העלאת עצמו מעל יתר בני האנוש עד לדרגת אל. מעבר לגילויים ציבוריים (הימצאות פסלי השאח במקומות ציבוריים רבים, תליית תמונתו בכל משרד ציבורי וכיו"ב), הביאה התופעה להתנתקותו ההולכת וגוברת של השאח מעמו, ואיבוד רגישותו להלכי רוחו. התייחסותו של השאח לעזריו, תוך הדגשת עליונותו, גרמה לכך שאיש מיתעצו לא העביר לו דיווחי אמת אלא השמיעו באוזניו עובדות והערכות אותן העריכו שהשאח רוצה לשמוע. כך נוצר מצב בו ישב השאח בארמונו, מוקף חבר יועצים מצומצם (כראש הסוואק — נצירי, ראש הממשלה לשעבר חוביידה, שר החצר לשעבר — עלאם) אשר לא העז לערער על דעותיו והחלטותיו והלעיטו במידע מסולף ומגמתי. כתוצאה מכך לא ידע השאח את המתרחש בארצו, וכתוצאה מכך לא יכול היה לעמוד על ההתפתחויות שהביאו לצמיחת המהפכה נגדו. נראה כי השאח סבר כמעט עד הרגעים האחרונים לשלטונו כי הוא נהנה מאהדה רבה בקרב העם, דבר שתרם להקלת ראש מצידו במאורעות.

סיבה נוספת לכך שהשאח לא נקט מדיניות יד קשה כנגד המהומות בתחילתן, יש לראות לדעתי בלחצים שהפעיל ממשל קרטור על השאח בנושא זכויות האדם כבר בתחילת 1977. התבטאויותיו של הנשיא קרטור בנושא זכויות האדם, אשר נתפסו על-ידי רבים באיראן כמכוונות ישירות כלפי אופיו של משטר השאח, ולחציו של קרטור על השאח שלוו בהתנחלות את הסיוע הצבאי לאיראן בנושא זכויות האדם, הביאו את השאח מאז תחילת 1977 לנקוט מדיניות של ליברליזציה. מדיניות זו אפשרה לרבים מתנגדיו להרים ראש, והזינה את הדינמיקה הפנימית שהצמיחה את המהפכה. נראה כי גם כאשר החל השאח לעמוד על חומרת המאורעות ושקל נקיטת צעדים דרסטיים נגד מתנגדיו (בחדשים ספטמבר-נובמבר), הוא נמנע מלעשות זאת, בין היתר בשל חששו מתגובת ממשל קרטור.

אפילו בקרב הגורמים, שלכאורה אמורים היו להיות בין הנהנים העיקריים מהרפורמות, נוצר בסיס נרחב לאי שביעות רצון. בנוסף, קוממו הרפורמות האגריות אף את הממסד הדתי נגד השאח. במסגרת "המהפכה הלבנה" הופקעו מידי אנשי הדת שטחי קרקע נרחבים ששימשו להם, הן מקור הכנסה חשוב והן מקור לעצמה פוליטית וחברתית, צעד זה פגע קשות באנשי הדת. יצוין כי גם ממשפחתו של איאת'אללה חמיני הופקעו במסגרת "המהפכה הלבנה" קרקעות רבים, והדבר היה אחד הגורמים שקוממו את חמיני כנגד השאח עוד בראשית שנות ה-60.

התיעוש הנרחב שהתבצע במסגרת "המהפכה הלבנה" ותהליך האורבניזציה המהיר שנלווה אליו, הביאו להיווצרותו של מעמד גדול של פועלים חסרי דיור הולם בערים הגדולות בכלל – ובטהרן בפרט. היה זה אך טבעי שמעמד זה של פועלים החיים בתנאים לא אנושיים והניזונים על לחם צר יהווה חממה נוחה לחסיסה נגד השאח.

תהליכי המודרניזציה שנתלו ל"מהפכה הלבנה" קוממו אף הם כנגד השאח סקטורים לא מעטים באוכלוסייה. כך למשל נתקל תהליך המודרניזציה (ובמיוחד החילון שנלווה אליו ומצא ביטוי בין היתר במתן שוויון זכויות לנשים ובגיוס נשים לצבא) בהתנגדות חריפה מצד הממסד הדתי אשר חשש שהדבר יביא לערעור מעמדם של מנהיגי הדת כגורם בעל השפעה באיראן. בנוסף, קשה היה להמוני העם הפשוט, אשר בקרבם חזק מעמד הדת, להסתגל למודרניזציה ולחדירתם של רעיונות ומנהגים מודרניים. גם מהבחינה הכלכלית יצרה "המהפכה הלבנה" מספר עיוותים: כך למשל היה ביצוען של הרפורמות בלתי מאוזן ובלתי צודק מבחינה סוציאלית: מרבית ההכנסות התרכזו בידי אליטה מצומצמת, בעוד שהמוני העם רעבו ללחם. כן תהלו ל"מהפכה הלבנה" גילויי שחיתות נרחבים ביותר מצד המעמד השליט, שהביאו להיווצרות רגשות תסכול והתמרמרות בקרב המוני העם. בנוסף לכך צצו ועלו בשנים האחרונות מספר בעיות כלכליות קונקרטיות כאינפלציה מואצת, שיעור צמיחה חקלאית של פחות מ-3% לשנה, מחסור בכוח אדם מקצועי ובריחת הון מאיראן,² אשר הגבירו את התסיסה בקרב המון העם. מחדל מרכזי ומשמעותי ביותר בביצוע "המהפכה הלבנה" היה אי פיתוחה, במקביל להתפתחויות הכלכליות והחברתיות, של מערכת פוליטית מודרנית ועצמאית, שתהא מסוגלת לקלוט את הזעזועים החברתיים שיצרה "המהפכה הלבנה" ולנתב את רגשות הזעם והתסכול הגואים בעם לאפיקים רצויים. חסרונה של מערכת פוליטית מעין זו בלט במיוחד על רקע צמיחתו המהירה של מעמד ביניים משכיל ומקצועי שהיווה ערב המהפכה כ-13% מכלל האוכלוסייה העובדת, ואשר היה בין מוקדי המרי העיקריים כנגד השאח.

מכלול סיבות אלה הביא לתסיסה מתמשכת בקרב חלקים ניכרים של העם. תסיסה זו התרחשה במשך שנים מתחת לפני השטח, ואיחדה גורמים רבים, שהקשר הרעיוני והחברתי ביניהם חלש ביותר – בשנאתם לשאח. היא לא עלתה במשך השנים על פני השטח (להוציא מספר התפרצויות ספורדיות), בעיקר בשל מדיניות יד הברזל שהנהיג השאח, ואשר הוצאה לפועל באמצעות שירותי הביטחון האיראניים אשר הטילו חיתיתם על כל שכבות העם.

מדיניות הליברליזציה של השאח

בתחילת שנת 1977, ובמקביל לתחילת פעילותו של ממשל קרטר, פתח השאח במדיניות של יתר ליברליזציה בכל הנוגע לזכויות האדם ולפעילות הפוליטית. זו מצאה ביטוי בשחרור מבוקר של אסירים פוליטיים, ובנטילת חלק מסמכויות הסוואק הקשורות בטיפול בגורמי

חיילי המשמר הקיסרי

שורשיה של "המהפכה האסלאמית"

כל המנסה לעמוד על שורשיה של "המהפכה האסלאמית", מן הראוי שישחזר את ההתרחשויות העיקריות באיראן מאז ראשית שנות ה-60, ובעיקר את ניסיונותיו של השאח להנהיג רפורמות יומרניות באיראן. כללית ניתן לומר כי ניסיונו של השאח לקדם את איראן תוך שנים ספורות ממדינה מפרגת למדינה שמקומה בין המדינות המפותחות והמתועשות, שמצא ביטוי בשורת רפורמות בכל תחומי החברה, היו מהירים מכדי יכולת העיכול של החברה האיראנית. לכך חברו ביצוע כושל של הרפורמות וגילויי שחיתות נרחבים בדרג השליט, שהגבירו את רגשות ההתמרמרות והתסכול בקרב שכבות נרחבות בעם. להלן אתאר בקצרה את קוויה הכלליים של תכנית הרפורמות של השאח ("המהפכה הלבנה") תוך התמקדות במאפיינים העיקריים שבה שתורמו לליבוי ה"רגשות המהפכניים".

מתחילת שנות ה-60 התבצעה באיראן תכנית רפורמות מרחיקת לכת אשר הקיפה את מרבית שטחי החברה והכלכלה. החל מרפורמה אגרית נרחבת ששברה את כוחם של בעלי האחוות הגדולות כמעמד חברתי, והעניקה לאיכרים רבים בעלות על אדמותיהם, דרך תהליכי תיעוש ואורבניזציה מוגברים ושיתוף הפועלים ברווחי המפעלים, וכלה ברפורמה מקיפה במערכת החינוך. קצב הביצוע המהיר של הרפורמות נבע מהערכתו של השאח שהנפט, מקור הכנסתה העיקרי של איראן עלול לאזול (או לחלופין – לאבד מחשיבותו) תוך עשרים עד שלושים שנה. ולפיכך יש לנצל שנים אלה לביצוע שינויים רדיקליים, שאם לא כן תאבד איראן הזדמנות חד פעמית שלא תחזור עוד. קצב מואץ זה של טרנספורמציה בכל תחומי החיים, הגם שהניח יסודות למודרניזציה ותיעוש באיראן הביא (הן בעקבות ביצוע כושל, והן בעקבות תופעות לוואי המהוות חלק אינטגרלי בכל רפורמות המתנהלות בקצב מואץ מעין זה) להיווצרותן של בעיות כבדות-משקל; החל במישור החברתי וכלה במישורים הכלכלי והפוליטי, בעיות אשר הביאו לתסיסה הולכת וגוברת כנגד השאח בקרב סקטורים נרחבים של האוכלוסייה.

בתחום האגררי לא היה ביצוע הרפורמות מושלם. אמנם, השאח החריס קרקעות רבים מבעלי האחוות הגדולות, אולם איכרים רבים (עפ"י הערכה אחת כ-6 מיליון נפש) נותרו ללא קרקעות משלהם ובעלי אדמות רבים העבירו חלקים מאדמותיהם לקרובי משפחתם, וכך עקפו את פקודת ההחרמה של השאח. בנוסף, לא קיבלו האיכרים מלוות ומענקים די הצורך מהבנק החקלאי האיראני וגם לעובדה זו הייתה השפעה שלילית על פיתוח החקלאות.¹ אנו רואים אפוא כי

1. M. Fischer, Persian Society: Transformation and Strain. in: H. Amirsadeghi (ed.), *Twentieth Century Iran*, N.Y., 1977, pp. 184.
2. James A. Bill, Iran and the Crisis of 1978, *Foreign Affairs*, pp. 163.

אנשי ה"מהפכה האסלאמית" בקרבות רחוב

מכוונת להשגת יתר ליברליזציה ודמוקרטיזציה של המשטר, בין היתר, באמצעות חידושה של המערכת הפוליטית הרב-מפלגתית, בדומה למתכונות המשטרים הקיימים במדינות המערב, ובמסגרת זו פעלו נרחבות כנגד דיכוי זכויות הפרט באיראן.

המייצגת העיקרית של החוגים הליברליים היא מפלגת "החזית הלאומית" בראשה עומד כרים סנג'י, והיא מהווה למעשה המשך לתנועתו של מוצדק משנות החמישים. עם זאת, למרות שמפלגה זו נהנית מהשפעה ניכרת בקרב הציבור הליברלי והמשכיל, הרי שלא כממסד הדתי, כוחה בקרב השכבות העממיות של האוכלוסיה מוגבל למדי, והיא אינה מסוגלת להוציא עשרות אלפי מפגינים לרחובות. מול החוגים הליברליים ניצבים חוגי השמאל הרדיקלי, שעליהם נמנית גם המפלגה הקומוניסטית האיראנית ה"טודה" שהייתה שנים רבות מחוץ לחוק. השפעתם של חוגים אלה גדולה במיוחד בקרב הסטודנטים והפועלים, אשר היוו גורם פעיל במהומות 1978. כמו כן הם נהנים מתמיכת סטודנטים איראניים רבים הלומדים בחו"ל ועומדים בקשרים עם תנועות וארגונים שמאלניים אחרים בעולם. השמאל האיראני אינו גוף גדול מבחינה מספרית, אולם הוא מאורגן היטב, מנוסה (שכן הוא נלחם בשאח במחתרת מזה שנים) ושולט על מספר עמדות מפתח בכלכלה האיראנית, שהחשובה בהן היא תעשיית הנפט.

יצוין כי בין גורמים אלה שנטלו חלק במהפכה האסלאמית שוררים ניגודי דעות פוליטיים ואידאולוגיים ניכרים, והמכנה המשותף היחיד שלהם היא השנאה לשאח ולמשטרו. לפיכך היות ששיתוף הפעולה ביניהם היה טקטי בעיקרו צפויים חילוקי הדעות ביניהם לצוף מעל פני השטח לאחר שהושגה מטרתם המשותפת, קרי הפלת משטרו של השאח.

הצבא האיראני — קווים מאפיינים

עד להתפוררותו הפתאומית בפברואר 1979, נחשב הצבא האיראני לאחד הצבאות הגדולים, החזקים והמודרניים ביותר במזרח. במהלך שלטונו הצליח השאח להקים באיראן צבא גדל ממדים ומתקדם שמנה כ-413,000 חיילים, מתוכם כ-285,000 בכוחות היבשה (3 דיביות שריון, 3 דיביות חי"ר, 4 חטיבות עצמאיות), כ-100,000 בורע האוויר וכ-28,000 בחיל הים. לרשות הצבא האיראני עמד מיטב הנשק המערבי, ובכלל זה קרוב ל-2000 טנקים (מסוג צ'יפטיין, M-48, M-60, סקורפיון), כ-400 מטוסי סילון (ביניהם כ-80 מטוסי F-14) וכ-30 כלי שיט (כולל שלוש משחתות, ארבע פריגטות, ארבע קורבטות ורחפות).³

האופוזיציה והעברתם לגופים אחרים (כמשטרה). כן שופרו והוקלו ההליכים המשפטיים כנגד גורמי אופוזיציה והוקלה במקצת הצנזורה הפוליטית.

בעקבות צעדים אלה, החלה בתחילת 1977 התעוררות פוליטית בקרב חוגים שונים בציבור האיראני, שהתבטאה במתיחת ביקורת חריפה על המשטר, ובעיקר על דיכוי זכויות הפרט והגבלת הפעילות הפוליטית. התעוררות זו הלכה וגברה ובתחילת 1978, עברה מהתחום המילולי לתחום המעשים. עד מהרה הסתבר כי מדיניות הליברליזציה של השאח, שכאמור נכפתה עליו בלחץ ממשל קרטר, לא רק שלא הביאה לייצוב פנימי באיראן אלא אף הביאה ל"מהפכה האסלאמית". שכן, הניסיון לעבור באופן פתאומי ללא הכנה מוקדמת ממשטר דיכוי קשה ביותר למשטר ליברלי, במקום שיביא לשחרור איטי ומבוקר של המתחים הפנימיים, הביא לשחרורם של לחצים אלה בצורה מהירה ובלתי נשלטת.

גורמי האופוזיציה העיקריים ב"מהפכה האסלאמית"

ב-15 השנים שעד 1977 ועד בכלל היו נושאי ההתנגדות לשאח בעיקר גורמים פוליטיים חילוניים. אולם מאז תחילת 1978 הפך הממסד הדתי לגורם הדומיננטי במאורעות הפנימיים באיראן. שני גורמים עיקריים עמדו ביסוד התנגדותו של הממסד הדתי לשלטון השאח. האחד היה כעסם של אנשי הדת על השאח בשל הרפורמות האגרריות שהתבצעו במסגרת "המהפכה הלבנה" ואשר במסגרתן הופקעו מידיהם שטחי קרקע גדולים, ששימשו להם מקור הכנסה ועצמה מרכזי, והאחר — חרדתם של אנשי הדת לעתידה של הדת באיראן, בעקבות מדיניות הסקולריזציה והרפורמות החברתיות אשר הביאו להתרחקות מהדת והמסורת ולערעור מעמדם של מנהיגי הדת כגורם בעל השפעה באיראן. לממסד הדתי בסיס תמיכה נרחב בקרב השכבות הנמוכות בחברה האיראנית, אשר לא ראו בעין יפה את תהליכי החילון והמודרניזציה. בסיס תמיכה נרחב זה, בנוסף לאמצעים הפיננסיים והיכולת הארגונית הטובה שרכש הממסד הדתי במשך השנים הם שהקנו לגוף זה את עצמתו הניכרת ואפשרו לו להוציא מאות אלפי מפגינים פנטיים לרחובות. עם זאת, הרי שכל משך המאבק בשאח נחלקה ההנהגה הדתית לשני פלגים עיקריים:

הפלג הקיצוני בהנהגתו של המנהיג הגולה איא-אללה חמיני. פלג זה גילה לאורך כל מאבקו נוקשות וחוסר נכונות לפשרה כלשהי והתמיד בתביעתו, להפלת שלטון השאח (בדרך של מרי אזרחי ומאבק מזוין) ולהקמת רפובליקה אסלאמית במקומו. פלג זה, הן בשל הכריזמה האישית של מנהיגו, חמיני, וסמכותו בעיני העם כמנהיג הדתי הבכיר של השיעים באיראן, והן בשל תביעותיו הקיצוניות היה הכוח המוביל במאורעות 1978, והיה אבן שואבת שריכוזה סביבה מתנגדים לשאח מחוגים שונים.

מול הפלג הקיצוני בממסד הדתי ניצבו אנשי הדת המתונים, שהחשוב בהם הוא האיא-אללה שריעת מדרי. תפקידה של קבוצה זו היה משני בהתפתחות "המהפכה האסלאמית". היא נגררה אחר הפלג הקיצוני ולעיתים קרובות אף התקשתה להציג עמדות המנוגדות לעמדותיו. יחודו של פלג זה בתקופת המשבר התבטא בהתבטאויות חריפות פחות מאלה של הפלג הקיצוני ובמספר סימנים לכך שהם יסכימו להמשך שלטון השאח (אם כי בסמכויות מקוצצות), אם יובטחו מעמדם ודרישותיהם.

מספר גורמים פוליטיים שיתפו פעולה עם הממסד הדתי במאבקו נגד השאח. בין אלה כלטו החוגים הליברליים ובראשם מפלגת "החזית הלאומית" וגורמי השמאל. החוגים הליברליים מורכבים בעיקר מאינטלקטואלים, סטודנטים, בעלי מקצועות חופשיים ואנשי המעמד הבינוני. חוגים אלה היו למעשה הראשונים שניצלו את הליברליזציה של השאח ב-1977 להגברת המרי האזרחי, אך נדחקו במהלך 1978 לצל על-ידי החוגים הדתיים. עיקר פעילותם של חוגים אלה הייתה

3. נתונים נלקחו מהשנתון של המכון ללימודים אסטרטגיים, 1979-1978.

בקרב קצינים טכניים בחיל האוויר וכיוצא בזה. עם זאת, ולמרות התהליכי סחף אלה שחלו בליכודיות הצבא ובביטחון העצמי, הרי התמוטטות המוחלטת של הצבא (ב-10 בפברואר) וכישלונם בהוכחת עצמו כגורם פוליטי המסוגל להשתלט על המצב ולכוונו לאפיק הרצוי לו, מעוררת מספר סימני שאלה גדולים: מדוע הסיר הצבא את תמיכתו מבח'תיאר, שהתמנה למשרתו על-ידי השאח? מדוע יצא מהמאבק בין בח'תיאר לחמיני ללא כל תנאים? מדוע לא ניסו הגנרלים לבצע הפיכה צבאית ולמנוע את השתלטותה של "המהפכה האסלאמית" על איראן? בניגוד לאלה המנסים לתלות את הקולר להתמוטטות הפתאומית של הצבא בחוסר ליכודיותו, בתסיסה בקרב השכבות הנרחבות של החיילים הפשוטים ובאי נכונותם להילחם נגד העם, נראה כי יש לראות את שורשי התופעה בקצונה הבכירה. ניתן לטעון כי אופיה של הקצונה האיראנית הבכירה, כפי שעוצב במשך שנים רבות על-ידי השאח היה כזה שלא אפשר לה לבצע הפיכה צבאית שתשתלט על המדינה.

כאמור, השאח היה מפקדו העליון של הצבא ובתוקף תפקידו היה הפונקציה הביטחונית הבכירה ביותר. הוא היה הסמכות הסופית, אשר החליטה לגבי כל נושא כמעט, כולל נושאים שוליים לכאורה. מצב זה גרם לריקון משרות שר ההגנה והרמטכ"ל מכל תוכן ממשי. יתר על כן, השאח, ובמיוחד בשנים האחרונות לשלטונו, נטה להתנהג אל קציניו, כולל הבכירים ביותר שבהם, כאל עבדים. יחס זה גרר בעקבותיו יראה מוחלטת מצד הקצונה הבכירה כלפיו, שהתבטאה באי עמידתם של הקצינים על דעתם ובחוסר התפתחות מחשבה יוצרת ויכולת ביקורתית בקרבם. בנוסף, ועקב חששו מפני הפיכה צבאית, נהג השאח בקצינים הבכירים בשיטת "הפרד ומשול". כך למשל לא נהג השאח לקבל יותר מקצין בכיר אחד לדיווח אצלו כדי למנוע הודמנות להיווצרות מכנה משותף ביניהם.

בצבא האיראני לא היה מטכ"ל במובן המקובל של המושג — גוף עליון המתכנס מדי פעם ודן בנושאים מבצעיים שונים, ולא היה כל שיתוף פעולה בינורועי — לא במישור המקצועי ולא במישור האישי. טכניקות נוספות שהיו מקובלות על השאח במסגרת זו היו מינוי קצינים מבני המיעוטים לתפקידים בכירים, מינויים שיצרו ריחוק ונתק בינם לבין הכפופים להם (הבולט שבמינויים אלה — מינוי רביעי הכורדי למפקד חיל האוויר); מינוי סגני מפקד שהיו בדרגה זהה לדרגת מפקדם, דבר שיצר מתחים מתמידים ביניהם.

בנוסף לכל אלה פעל במסגרת אגף המודיעין הצבאי גוף פיקוח על קצינים אשר עקב אחר כל "גילוי סטייה" בקרב הקצונה. ברור אפוא כי מבנה כזה של הפיקוד הצבאי הבכיר, שנבנה מתוך כוונה למנוע כל התארגנות מצידו להפיכה כנגד השאח, היווה מכשול בפני התארגנות לתפיסת השלטון בכל נסיבות שהן. הקצונה האיראנית הבכירה הייתה למעשה גוף מופצל ומפורד המורכב מאנשים שלא היו רגילים ומסוגלים לקבל החלטות כבדות משקל. חברו לכך היעדר כל מסגרת של שיתוף פעולה בינורועי ואווירת חשדנות הדדית ואיבה אישית בין האנשים כדי להפוך את הצמרת הצבאית לגוף חסר יכולת ביצוע. לפיכך, כאשר הועמד גוף זה בפני הצורך לקבל החלטה קרדינלית בעת משבר ותוך לחץ זמן, הוא כרע תחת כובד משקלה של החלטה זו ועשה טעות שעלתה לרבים מחבריו בחייהם.

אין בידינו פרטים מלאים על המהלכים מאחורי הקלעים בימי שישי ושבת הקריטיים (9 ו-10 בפברואר) אשר הביאו להסרה פתאומית של תמיכת הצבא מבח'תיאר. על פי מספר מקורות הסיר הצבא את תמיכתו מממשלת בח'תיאר בעקבות "עסקת חליפין" שעשו הגנרלים עם בורגן. הצבא הסכים מצידו לצאת מהמשחק ואילו בורגן התחייב שלא לפגוע בגנרלים לרעה.

לכאורה נראית עסקה מעין זו תמוהה ביותר וקשה להבין כיצד התפתחו הגנרלים לעסקה מעין זו, ביודעם כי הם (בתוקף מעמדם ועברם) נמצאים בראש "הרשימה השחורה" של חמיני עקב היותם הסכנה

שתי סיבות עיקריות עמדו מאחורי הקמתו של צבא רחב היקף כזה. הראשונה מתבססת על שיקולים בתחום מדיניות החוץ. כאן הונע השאח על-ידי מערכת שיקולים כפולה: מחד גיסא, החשש מפני שכנתה הצפונית של איראן — ברה"מ, וההכרה שעל מנת לבלמה (ולו באורח חלקי) יש צורך בהקמת צבא חזק ומדיניות "שוטר המפרץ" של השאח, מאידך גיסא: מאז סוף שנות ה-60 (ובמיוחד לאחר הודעתה של ממשלת בריטניה ב-1968 על כוונתה להוציא את כוחותיה מהמפרץ הפרסי) החל השאח להתחזק בדעה כי הערכות לביטחון איראן נעוצה באיראן חזקה ויציבה.⁴ ולפיכך החל בהגדלתו המואצת של הצבא, במטרה להפוך את איראן לגורם הדומיננטי במפרץ הפרסי, גורם שישמור על היציבות באזור. מדיניות זו של השאח מצאה ביטוי המעשי ב-1972, בשיגור יחידות איראניות לסייע לסולטן עומאן, קאבוס, במלחמתו במורדים הקומוניסטים בחבל ד'פאר.

הסיבה השנייה, ולדעתי העיקרית, להקמת צבא בסדר גודל כזה הייתה שמירת משטרו של השאח. היות שמשטרו של השאח (כמשטרים אבסולוטיים רבים שקדמו לו) נשען במידה רבה על הצבא, דאג השאח לבנות את צבאו כך שיהיה גדול דיו לדכא כל התקוממות מבית, ושתמיכתו המוחלטת והבלתי מסויגת תהיה מובטחת לו תמיד. לשם כך הפך השאח את הצבא למעין צבא פרטי, שנאמנותו נתונה בראש ובראשונה לשושלת הפהלווית, אף לפני נאמנותו למדינה. השאח היה מפקדו העליון של הצבא. הוא קבע אישית את המינויים בו עד לדרגת אל"מ, דבר שהבטיח לו את נאמנותם האישית של הקצינים שמינה. כן הפך השאח את צבאו לגוף בעל מעמד חברתי גבוה שהשירות בו נחשב יוקרתי, על-ידי תשלום שכר גבוה לאנשי הצבא וטובות הנאה שונות לצבא כגון: מסגדים, בתי-קולנוע ותיאטראות משלו. נוסף לכך דאג השאח להשתית יחידות מובחרות מצבאו על טהרת בני המיעוטים (כורדים, בלוצים, תורכים) מאזורים בהם הוא נחשב כ"דמות אב". פעולה זו הקנתה לו באופן אוטומטי נאמנות יחידות אלה. כל אלה, וכן תהליך הסוציאליזציה שעבר החייל האיראני בצבא חברו יחד ליצירת צבא נאמן באופן מוחלט לשאח, ובעל אופי של צבא פרטי של השאח.

הצבא ו"המהפכה האסלאמית"

לאורך כל שלבי "המהפכה האסלאמית" מינואר 1978 ועד לעזיבתו של השאח את המדינה כשנה לאחר מכן גילה הצבא על כל דרגיו נאמנות בלתי מותנית ובלתי מסויגת לשאח. גם כאשר החליט השאח להפעיל כוח ניכר כלפי המפגינים, פעל הצבא בתקיפות וללא היסוסים, ובמהלך 1978 היו לא מעט חקירות בהן פתח הצבא באש על המפגינים והרג רבים מהם. אמנם, פה ושם היו תופעות של עריקה, אי ציות חיילים לפקודת ירי של מפקדיהם ואף מספר מקרים בהם דווח על ירי של חיילים על קציניהם (כך למשל דווח בעיתונות בסוף דצמבר על רצח 12 קצינים על-ידי חייליהם בקסרקטיני לאביון הסמוכים לטהרן), אך אלה היו בפירוש תופעות חריגות, וניתן לקבוע במידה של ודאות כי ככלל עמד הצבא מאחורי השאח.

לאחר עזיבתו של השאח את איראן (ינואר 1979), חל מפנה חד בהתנהגות הצבא. כהרף עין נפערו סדקים עמוקים במסד הצבאי המוצק לכאורה. הצבא נותר לפתע ללא האובייקט אליו הייתה מכוונת נאמנותו. לא נותרה במדינה כל סמכות, אליה יכול היה הצבא להעביר את נאמנותו. הוא נשאר אמנם נאמן לבח'תיאר, אולם בח'תיאר לא היווה בשום פנים ואופן תחליף שווה-ערך לשאח. לפיכך, למרות שהצבא נשמע להוראות בח'תיאר (ובכלל זה דיכוי מהומות תוך שימוש באש) הלכו ורבו בקרב סממני ההתפוררות הפנימית. העריקות הלכו ורבו, רבו גם מקרים של סירוב לפקודות, היווצרות מרי גלוי

4. יש הרואים במלחמת הדר-פקיסטן ב-1965 את נקודת המפנה בתפיסתו של השאח את תפקידה של איראן במפרץ הפרסי. ראה למשל — Alrin J. Cottrell, *The Foreign Policy of the Shah*, *Strategic Review* (Fall 1975) p. 32.

הפוטנציאלית העיקרית לשלטונו? האמנם לא העריכו כי עסקה עם בורגן תהא בחזקת ברכה לבטלה שכן מקבל ההחלטות האמיתי הוא חמייני?

נראה כי התשובה לכך נעוצה אף היא באופי הצמרת הבכירה. להערכת, בעקבות אי יכולתה של ההנהגה הצבאית לקבל החלטות ולאור הבעיות החמורות בפניהן עמדה (באיזה מצב ניתן לסמוך על הצבא? האמנם מסוגל הצבא להשתלט על המצב? וכו') ניסו הגנרלים להיחלשות בפתרון הראשון שנקלע בדרכם, בלא לשקול עד הסוף את תוצאותיו.

סיכום

את "המהפכה האסלאמית" של 1978 באיראן ניתן להציב בכפיפה אחת עם שורה ארוכה של מהפכות עממיות שהביאו להפלתן של מונרכיות אבסולוטיות: החל במהפכה הצרפתית וכלה במהפכה הקומוניסטית בברית המועצות. המבדיל מהפכה זו מהמהפכות שקדמו לה היא העובדה שבעוד שהמהפכות האחרות הונחו ע"י אידיאולוגיות חילוניות רדיקליות, אידיאולוגיות אשר ביקשו להרוס סדר חברתי ופוליטי ישן ולבנות סדר חדש במקומו, הרי שביסודה של "המהפכה האסלאמית" עומדת בעיקר אידיאולוגיה דתית ריאקציונית, ושאיתה להרוס סדר חדש ולשוב אחורה לעבר, אל הסדר הישן.

"המהפכה האסלאמית" מהווה שיאו של תהליך מתמשך של חסיסה פנימית הולכת וגוברת מצד שכבות נרחבות באוכלוסיה, כנגד משטרו של השאח, חסיסה שהחלה עוד בראשית שנות ה-60, על רקע "המהפכה הלכנה". חסיסה זו ליכדה פלגים פוליטיים מנוגדים, שהמנוגד ביניהם רב על המשותף, והביאתם לשתף פעולה ביניהם כנגד השאח. כך מצאו עצמם אנשי דת, ליברלים, קומוניסטים ושמהלכים קיצוניים חוברים יחדיו למען השגת מטרה משותפת והפלת שלטון השאח. הגורם המוביל במאורעות באיראן, וזה אשר הכתיב למעשה את אופיה של "המהפכה האסלאמית" היה הממסד הדתי, אשר הודות לבסיס התמיכה הנרחב שלו בקרב ההמונים הצליח להקנות למהומות דינמיקה ניכרת ולהפוך למהפכה עממית נרחבת, שמצאה ביטוי בהתפרעויות ובהפגנות (חלקן אלימות) שכללו מאות אלפי אנשים, ולעיתים אף יותר מזה.

התנהגותו של השאח במשך כל השנה האחרונה התאפיינה בהססנות, בחוסר החלטיות, בחוסר עקביות ובביצוע שורה ארוכה של טעויות טקטיות בטיפולי במצב: הוא ריפה את החגורה ונקט גישה פייסנית כלפי המתמרדים במקום שהיה עליו להדק, ונקט מדיניות יד קשה בעיתויים שהיו מתאימים לויתורים.

אחת הנקודות המעניינות, והסתומות עדיין במידת מה, בהתפתחותה של "המהפכה האסלאמית" היא התנהגותו של הצבא לאורך כל המשבר. במהלך שנת 1978 נמסרו דיווחים רבים בעיתונות העולמית וממקורות שונים אחרים, לפיהם לוחצים הגנרלים על השאח לאמץ מדיניות נוקשה כלפי המתמרדים. נראה כי המצב בפועל לא תאם דיווחים אלה. יתכן אמנם כי הגנרלים עמדו זמן רב לפני השאח על חומרת המאורעות, אך קשה להאמין כי במסכת היחסים שהייתה קיימת בינו לבינם (בה הדגשה עליונותו המוחלטת), העזו הגנרלים לנסות ולהאיר את עיני השאח. יתר על כן — גם אם ניסו הגנרלים להעמיד את השאח על חומרת המצב, אין לדעת מקום לדבר על לחצים שהפעיל הממסד הצבאי על השאח. אנו רואים אפוא כי לאורך כל שלבי "המהפכה האסלאמית" לא מילא הצבא האיראני את הפונקציה שממלא בדרך כלל הממסד הצבאי במערכות ביורוקרטיות, כולל האוטוקרטיות שבהן: הפעלת הלחצים על האליטה השלטת בכיוון מדיניות יד נוקשה. במקרה דנן היה הצבא גוף נגרר לאורך כל הדרך, גוף אשר ביצע את מדיניות השאח ללא כל ערעור וללא ניסיון להשפיע עליה בכיוון הנראה לו. חולשתה המוחלטת של הצמרת הביטחונית

האיראנית מצאה את ביטויה הבולט והמפורש בהתמוטטות הפתאומית והמוחלטת של הצבא מול "המהפכה האסלאמית" (כ-10 בפברואר) התמוטטות, אשר המחישה באורח חד משמעי את האימפוטנטיות של הקצונה האיראנית הבכירה ונטלה מהצבא, לפחות בטווח הקרוב, את האפשרות להפוך לגורם כח עצמאי במערכת הפוליטית האיראנית.

מה צופן בחובו העתיד לאיראן? נראה לי כי מוקדם מדי בשלב זה להסתכן בהערכות ובהשערות לגבי דמותה בעתיד של איראן וקווי המדיניות העיקריים אותם תנקוט.

עם זאת, נראה כי עובדת יסוד אחת ברורה כבר כעת — איראן נכנסת בימים אלה לשלב של אי יציבות פנימית, שקשה להאריך את משכו ואת הצורה, אותה חלבש בצאתה ממנו. כבר עתה מתחילים להיחשף הבקיעים הראשונים בין הכוחות השונים ששיתפו פעולה ביניהם לשם הפלתו של משטר השאח. כיום שולטת למעשה באיראן מעין ברית "בלתי קדושה" בין אנשי "החזית הלאומית" והגורמים המקורבים לה, המרכיבים את ממשלת בורגן, ובין אנשי הממסד הדתי, אשר מינו למעשה ממשלה זו. אנשי הדת אמנם לא מחזיקים כיום בתפקידים ביצועיים פורמליים, אך הם המושכים בחוטים מאחורי הקלעים, וברור כי אין כוונתם לוותר על עמדות הכוח שרכשו.

הקיטוב בין שני גורמים אלה מתחיל לעלות על פני השטח כבר היום. בעוד שאנשי הממסד הדתי רוצים להקים באיראן "רפובליקה אסלאמית" ולשרש את כל המנהגים ודפוסי החיים המערביים (כולל הדמוקרטיה — שהיא לדברי חמייני מושג מערבי, ובתור שכזה — פסול) שהשתרשו באיראן, הרי אנשי "החזית הלאומית" המתונים ובעלי ההשקפה הליברלית חותרים להקמתה של מערכת חברתית ופוליטית דמוקרטית ומתקדמת באיראן. קיטוב זה עדיין לא עלה על פסי עימות חריפים, ומוצא בשלב זה ביטוי בביקורת הדדית — של חמייני על בורגן (תחילת מרס), ושל בורגן על ההוצאות להורג של גורמים המקורבים למשטר הישן ופעילות ה"ועדות המהפכניות". אך אין להוציא מכלל אפשרות שהוא ילך ויחריף בעתיד.

מבחינתם של ארגוני השמאל הקיצוני, אשר לא קיבלו ייצוג כלשהו בממשלת בורגן, לא הסתיימה עדיין המהפכה, והם שואפים להשתלט בסופו של דבר על איראן. ארגונים אלה (כולל המפלגה הקומוניסטית — ה"טודה" הפועלת בהשראה סובייטית) הם אמנם קטנים מבחינה מספרית, ואולם הם נהנים מארגון טוב ומהשפעה רבה במספר מוקדים כלכליים באיראן, כתעשיית הנפט האיראנית. סביר לפיכך להניח כי ארגוני השמאל לא אמרו עדיין את המילה האחרונה בזירה הפוליטית האיראנית.

בנוסף לכך נשקפת סכנה לעצם שלמותה הטריטוריאלית של איראן מצד קבוצות בדלניות שונות (כורדים, בלוצים), אשר ניצלו בעבר מצבים קשים באיראן, להעלאת תביעות לאוטונומיה. כל עוד שלט השאח באיראן, הספיקו אישיותו הפטרנליסטית ומדיניות היד הקשה בה נקט על מנת לשמור על שלמותה של איראן, ואולם עם נפילת השאח, ובהיעדר סמכות בעלת לגיטימציה שתמלא את מקומו, צפויים ניסיונות לניצול המצב על-ידי קבוצות בדלניות שונות, וכבר כיום אנו שומעים על התמרדויות בקרב המיעוט הכורדי.

בנוסף לכל זאת, צריכה איראן להתמודד עם מספר בעיות קונקרטיות קשות ובכלל זה שיקום כלכלתה ההרוסה של איראן, ופריקת הנשק מאלפים רבים של אזרחים שניצלו את האנרכיה להתחמשות, ומעל לכל — עמידה של הממשלה ברמת הציפיות הגבוהות שיש לעם ממנה.

לאור מכלול סיבות זה, ניתן לקבוע כי באיראן צפויות בעתיד הקרוב התפתחויות רבות, שלתוצאותיהן תהיינה קרוב לודאי השלכות מרחיקות לכת, הן במישור האזורי והן במישור הבינלאומי. ■

FH-70

תותח חדש בשימוש צבאות נאט"ו

סטנדרטיזציה של ציוד נאט"ו

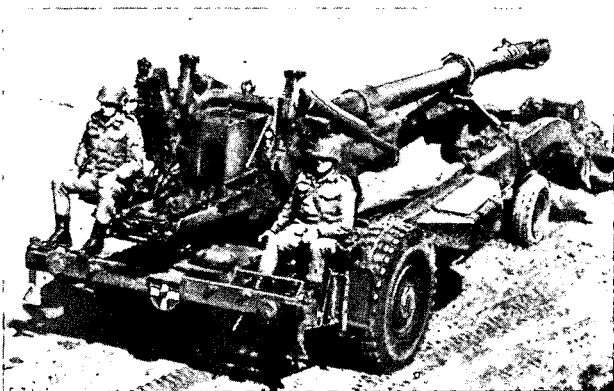
צבאות נאט"ו מצוידים במגוון כלי נשק, עובדה המגבילה את יכולתם הטקטית לפעול ככוח משולב, ומקשה על המערכת הלוגיסטית. על כן גוברת השאיפה לאחד את הציוד, תוך התחשבות באינטרסים הכלכליים של התעשייה הצבאית בכל אחת מהמדינות החברות בברית. במקרה זה החל פיתוח התותח ב־1963 כפרויקט משותף בריטי-גרמני, שאליו הצטרפה ב־1970 איטליה. עקרון הסטנדרטיזציה הכתיב בניית מכללי תותח שאפשר יהיה לירות מתוכם תחמושת אמריקנית סטנדרטית לקוטר זה (פגזי M-107), נוסף על התחמושת המיוחדת שפותחה לתותח באירופה.

דגש על יכולת נ"ט

אחת מבעיותיה הרציניות של נאט"ו היא העדיפות הכמותית של צבאות ברית וארשה, במיוחד בטנקים ובנגמ"שים. על כן ניהן התותח ביכולת נ"ט לטווחים קצרים וארוכים: פגז נ"ט המיועד לירי בכינון ישיר (לטווח קצר), ופגז מיוחד המיועד לירי עקיף (ארך-טווח), המכיל שישה מוקשונים נ"ט.

מאפייניו הטכניים של התותח

קליבר: 155 מ"מ.
משקל: 9,400 ק"ג.
אורך בנסיעה: 9.45 מ'.
גובה בנסיעה: 2.56 מ'.
טווח — 24 ק"מ בתחמושת רגילה, 30 ק"מ ויותר בתחמושת מנעל.
תחמושת: נפיץ, זרחן, תאורה, נ"ט-ישיר, נ"ט-מוקשונים, מנעל.
מטענים: 8 מטענים.
מהירות לוע: 213-827 מ/ש.
צוות: 8 אנשים.
טווח תנועה עצמית (באמצעות מנוע העזר) — 20 ק"מ.

לאחרונה נכנס לשירות צבא גרמניה המערבית התותח הראשון מדגם FH-70 (Field Howitzer 70) בקוטר 155 מ"מ, פרי שיתוף פעולה גרמני-אנגלי-איטלקי. מאפייניו של תותח זה משקפים מערכת מורכבת של שיקולים מבצעיים וטכניים, ומשתלבים בתפיסת היסוד האסטרטגית של נאט"ו — המגננה.

הקו המנחה — הארכת הטווח

הרעיון העיקרי שהונח ביסוד פיתוח התותח, היה הצורך להעמיד לרשות כוחות המגן של נאט"ו נשק ארטילרי ארוך-טווח, שיוכל לשבש את מתקפת האויב בעומק שטחו, אף בטרם יגיעו יחידותיו הקדומניות לטווח היעיל של כלי נשק שטוחי-מסלול. הטווח הארוך נועד אף לאפשר פריסה בעמדות מרוחקות יחסית מקו החזית, ובכך להגן על יחידות הארטילריה מפני אש נ"ט של האויב התוקף. ואכן, בהתאם לשיקולים אלה מגיע טווח התותח ל־24 ק"מ בתחמושת רגילה ול־30 ק"מ בתחמושת מיוחדת — מנעל, כאשר קיימת כוונה להגיע באמצעות תחמושת זו לטווח של עד 45 ק"מ.

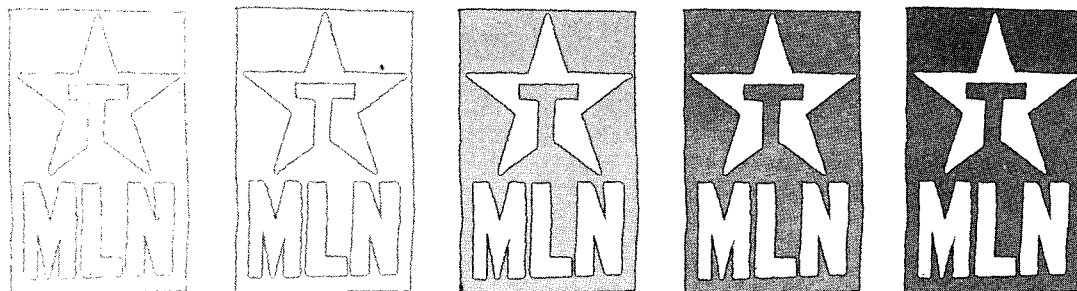
לשם מה תותח נגרר?

אין ספק, גם בקרב אנשי נאט"ו, שלארטילריה מתנייעת ומשוריינת יש עדיפות על ארטילריה נגררת, אבל שיקולי עלות/יעילות, נוסף לתפיסת היסוד ההגנתית, הביאו להכרה שלארטילריה הנגררת זכות קיום עצמאית בצד התומ"תים, המיועדים לשמש נשק מסייע לשריון. מחיר הרכישה והאחזקה השוטפת של התומ"ת הינו כמעט כפול משל תותח-שרדה נגרר. לכן יש מקום ל־FH-70, ובמקביל נמשך פיתוח דגם מתנייע של התותח, המכונה SP-70.

רזיונות מבצעית

תותחים נגררים מאופיינים, בדרך כלל, בפריסה מסורבלת ואיטית, בשל הצורך להכניסם לעמדה בעזרת רכב גורר, ולבצע מגוון פעולות של הכנה לירי. נוסף לכך, קצב אשם איטי בדרך כלל, שכן פעולות הטעינה וההגברה הן ידניות. ב־FH-70 נפתרה הבעיה על ידי התקנת מנוע עזר בנפח 1972 סמ"ק על מרכב התותח. כך מתאפשרת תנועה עצמית של התותח אל העמדה, וכן ביצוע פעולות הפריסה וההכנה לירי — הורדת כן-הירי, הגבהת הגלגלים ופתיחת הכרעיים. מנגנון טעינה אוטומטי-למחצה מאפשר קצב אש התחלי של שישה פגזים בדקה. תכונות אלה מעניקות לתותח רזיונות מבצעית, שמשמעותה — יכולת לעבור במהירות מהעסקת מטרה אחת לשנייה. זמן הפריסה של התותח, ממצב גרידה ועד למצב של ירי, הינו כשתי דקות.

תחמושת מנעל — תת-קליבר, פגז שקוטרו קטן מקדח התותח, והמותאם לקדח הקנה באמצעות טבעות קפיציות. עם הירי נזרקות הטבעות, והפגז עצמו — עליו מופעל כוח גדול יחסית מאשר על פגז סטנדרטי — נורה לטווח גדול יותר מהרגיל.

טופמארוס

עלייתו ונפילתו של ארגון גרילה עירוני

יאיר שפיגל

הקדמה

במאות ה-19 וה-20 חלו תמורות מרחיקות לכת במבנה החברה האירופית-דמוקרטית-מערבית. המהפכה התעשייתית, ההתפתחות הטכנולוגית והדמוקרטיזציה — הסיטו את מרכז הכובד מן הכפר אל העיר. האיכרות הפכה למיעוט באוכלוסייה. מעמד הפועלים התעצם, ולאחר ששיפר את תנאי עבודתו וחיו, גילה נטייה ליהפך למעמד בינוני.

המודרניזציה נשאה בכנפיה שפע כלכלי, אבל גם היבטים חברתיים שליליים — חומרנות, אדישות, ניכור הפרט לסביבתו. על רקע זה קמו בחברה זו קבוצות שוליים, בעיקר צעירים או מיעוטים מקופחים, אשר שמו להם למטרה למוטט את הממסד. הללו האמינו שבכוחו של מיעוט פעלתני זעיר לחולל הפיכה של מעטים, שתביא למהפכה בחברה כולה.

אלה הם הקיצונים שבין אנשי "השמאל החדש". הם רואים עצמם כלוחמי גרילה, שזירת פעולתם היא העיר. אבל למעשה מקבלת הגרילה העירונית צביון של פעולות-טרור, שתכליתן להוביח לחברה כולה שאין הממסד מסוגל לשלוט במדינה, ושחוסר האונים

שלו מול הטרור הוא הוכחה לריקבון ולצורך לסלקו. אין זה מקרה שדווקא ארגוני המחתרת בדרום אמריקה תולים תקוות רבות בגרילה העירונית, שכן השלטון ברבות ממדינות יבשת זו הינו מעורער. יתרי-על-כן, המודל של המהפכה הקובנית — גרילה כפרית — שימש דוגמא לחיקויים רבים שכולם נכשלו. מכאן החלו ארגוני הגרילה הדרום אמריקניים להדגיש את חשיבות הגרילה העירונית כמכשיר העיקרי להפלת השלטון, קרי — טרור עירוני הופך לאסטרטגיה של המהפכה.

הבולטת בין התנועות שאימצו גישה זו היא "הטופמארוס" — תנועת הגרילה באורוגוואי. סיפורה של תנועה זו, שאיימה לתפוס את השלטון בארצה, יש בו כדי להדגיש את עלייתה — ובמקרה זה גם את נפילתה — של תנועה חברתית קיצונית, שכמוה פועלות כיום רבות הן בדרום אמריקה והן במערב אירופה. השאלה המתעוררת בעקבות מאמר זה היא, האם ניתן להסיק מדרך הטיפול במקרה הפרטי של אורוגוואי לגבי התופעה בכללה, ולגבי השיטה בה ניתן להתגבר עליה.

ראשיתו של ה"טופמארוס"

מנהיג ה"טופמארוס" ראל סנדיק בעת מעצרו באוגוסט 1970

"התנועה לשחרור לאומי" (MLN) באורוגוואי — ארגון הגרילה הנודע בכינויו "טופמארוס" — צמחה ופעלה על רקע ניגוד מעמיק והולך בין המערכת המפותחת של ביטחון סוציאלי, שנבנתה באורוגוואי מאז ראשית המאה, לבין כלכלתה הנחשלת והמתדרדרת של המדינה. משבר בענפי הייצור החקלאיים (בשר, צמר ומוצריהם) הוליד אינפלציה ואבטלה וגרם לתהליך מואץ של עיור, שהתמקד במידה מכרעת בעיר הבירה מונטבידאו, אשר בה התגוררו ב-1966 מליון וחצי איש. שהיוו 44 אחוז מכלל אוכלוסיית המדינה. הכנסות המדינה במטבע זר פחתו והלכו, ושוב לא הספיקו להוצאות מערכת הרווחה הסוציאלית אשר קרסה תחתיה במהירות. הסיוע הכלכלי מארה"ב ומקרב המטבע הבינלאומית הותנה בפיקוח על השכר ועל המחירים — צעדים שפגעו בעיקר במעמד הבינוני. התנגשויות אלימות פרצו בין שובחים ומפגינים מקרב עובדי השירותים הציבוריים, סטודנטים ופועלים לבין המשטרה. ביוני 1968 הוכרז מצב חירום מוגבל, ולנשיא הוקנו סמכויות לפזר איגודים מקצועיים, להטיל צנזורה על העיתונות, ולעצור תעמלנים פוליטיים.

בשנות השישים קיפחה אפוא אורוגוואי את תדמיתה כ"שוויץ של דרום אמריקה" והתקרבה, כלשונו של פרסום קובני, "לתנאים האובייקטיביים, המאפיינים את כל ארצות אמריקה הלטינית, המזמינים מהפכה". עם היווצרות "תנאים אובייקטיביים" אלה התגבש באורוגוואי, כבארצות אחרות באמריקה הלטינית, ארגון גרילה מרכזי, אשר ברוח תורתו של "צ'ה" גווארה דגל בהעדפת המעש המהפכני על פני התיאוריה המהפכנית (מבחינת העיתוי ומבחינת החשיבות גם יחד). ארגון זה אסר מאבק מזוין על השלטון מתוך מגמה למגר ולהמיר במשטר סוציאליסטי באמצעות מלחמה עממית מהפכנית כוללת. ה"טופמארוס" מהווה אפוא את התגלמותה האורוגוואית של תופעה דרום-אמריקנית כללית.

צעדיו הראשונים של ה"טופמארוס" סבבו סביב אישיותו של ראל סנדיק אנטונאצ'יו, עורך-דין ממוצא סרבו-סיציליאני, שהקים את הארגון, ונחשב למנהיגו לכל אורך תקופת פעילותו. סנדיק, פעיל במפלגה הסוציאליסטית, עסק בין השנים 1959-1962 בפעילות באיגוד המקצועי של הפועלים בשדות קנה-הסוכר בצפון אורוגוואי, ואף הנהיגם למאבק לשיפור תנאי עבודתם, שהוכתר בהצלחה חלקית. ב-1962 או במחצית הראשונה של 1963 השתכנעו סנדיק וכמה מחבריו למפלגה, כי שיטת הפעולה שנקטה על ידם עד אז מובילה למבוי סתום. בשלב זה נפלה ההחלטה להקים קבוצה צבאית למחצה, שתהיה אמנם קשורה למפלגה הסוציאליסטית, אך לא תהיה כפופה לקו הנקוט בידי המפלגה.

על סמך הניסיון שצברו סנדיק וחבריו במהלך מאבקם של פועלי הסוכר הטילו אלה ספק רב ביכולתן של מפלגות השמאל להוות כלים אמנים לביצוע המהפכה באורוגוואי. מכאן קצרה הייתה הדרך אל המסקנה, לפיה יש לנתק את כל הקשרים עם המפלגה הסוציאליסטית ולהפוך את ארגונם לתנועה עצמאית, הפתוחה בפני המיליטנטים המסכימים לאסטרטגיה ולטקטיקה שלה.

התנועה החדשה אימצה לעצמה סמל (כוכב מחומש שבמרכזו האות T), סיסמה ("באין מולדת לכל — לא תהיה מולדת לאיש"), ואת הכינוי בו התפרסמה — "טופמארוס". כינוי זה נשא משמעות היסטורית וסמלית: מקורו בטופאק-אמרו, מנהיג שבט האינקה, שמרד בשלטון הספרדי והוצא להורג. לאחר מותו כינו הספרדים בשם "טופמארוס" את חבריהן של כל הקבוצות המורדות באמריקה הלטינית, בפרט אלה שהיו מעורבות במאבקים לשחרור לאומי.

ב-31 ביולי 1963 ביצע ה"טופמארוס" את פעולתו הראשונה — פשיטה לצורך הצטיידות על מועדון קליעה-למטרה. פשיטות בדומה לזו היוו את עיקר פעילות ה"טופמארוס" בשנים 1963-1964. במקביל להן בוצעו מספר פעולות שהעירו על חוש מפותח ליחסי ציבור ועל

מגמה לטפח תדמית "רובין הד". בין היתר השתלט "קומנדו הרעב" של ה"טופמארוס" על משאיות טעונות מזון, וחילק את תכולתן בין חושבי משכנות העוני של מונטבידאו.

גרעין המייסדים של ה"טופמארוס" כלל למטה מחמישים איש. המכנה המשותף האידיאולוגי שלהם היה מוגבל למדי: שלילת המפלגות הממוסדות הנגועות בהתאבנות ובחוסר יעילות, ורצון ליצור כלי מהפכני שיפעל בכוח הנשק וההסכמה לקראת המטרה הסופית של המהפכה — כינון משטר סוציאליסטי. באלה לא היה די על מנת ליצור את הגיבוש הרעיוני הרצוי. השנים 1963-1964 עמדו אפוא גם בסימן מאמץ אינטנסיבי להתוויית האידיאולוגיה, האסטרטגיה והטקטיקה אשר על פיהן פעל ה"טופמארוס" בשנים הבאות.

האידיאולוגיה והתיאוריה של ה"טופמארוס"

ה"טופמארוס" נמנע בעקביות מלווהות עצמו עם אידיאולוגיה ספציפית: ללא ספק פעלו כאן הרצון והתקווה לגייס תמיכה מכל המפלגות שבאגף השמאלי של הקשת הפוליטית, על בסיס משותף של התנגדות לאימפריאליזם האמריקני ומחויבות לסוציאליזם, מבלי להסתכן בדיון תיאורטי עקר. אך ההסתייגות מעיסוק בהתדיינות תיאורטית ואידיאולוגית נבעה בראש ובראשונה מ"כלל הברזל" של העדפת המעש המהפכני על פני התיאוריה המהפכנית. ה"טופמארוס" חזר וטען כי "מהפכות אינן מבוצעות באמצעות מצעים פוליטיים מעובדים בקפידה... לקבוצה המזוינת הקטנה ביותר יש סיכוי רב יותר להפוך לצבא עממי, מאשר לקבוצה המגבילה עצמה לנקיטת "עמדות מהפכניות".

האידיאולוגיה של ה"טופמארוס", כפי שבאה לידי ביטוי בכרוזים, בפרסומים ובמסמכים של הארגון, ניתנת לחלוקה לשלושה מרכיבים:

★ ניתוח ההווה — ניסיון להתחקות אחר השורשים הכלכליים והפוליטיים למצבה של אורוגואי.

★ הדגם לעתיד — פתרונות רצויים למצב שנוחת במרכיב הראשון.

★ האסטרטגיה והפעולות הנחוצות להשגת המרכיב השני.

בעקבות ניתוח המשבר הכלכלי-חברתי באורוגואי הגיע ה"טופמארוס" לכלל מסקנה, כי תיקון המצב לא יושג באמצעות רפורמות אדמיניסטרטיביות וזוטות, שכן נחוץ שינוי מבני עמוק שישפיע לחיוב על כמות התוצר הלאומי ועל אופן חלוקתו. ה"טופמארוס" הניח שהשלטון והמערכת הפוליטית הקיימים באורוגואי אינם מסוגלים לחולל שינוי מפליג זה, ומכאן שפעילות יעילה לפתרון בעיותיה של אורוגואי חייבת להתבצע מחוץ למערכת הפוליטית הקיימת במדינה — בדרך מאבק מזוין. האלטרנטיבה של הקמת מפלגה פוליטית נפסלה על-ידי ה"טופמארוס", בטענה שהשקעת מאמצים ומשאבים בעבודה פוליטית, במדינה בה פועל שלטון דיכוי המסתייע בתקנות חירום, הינה בבחינת ברכה לבטלה. הדגם העתידי של אורוגואי, אותו היתווה ה"טופמארוס", העמד על שני יסודות:

★ יסוד לאומי: יצירת זהות לאומית עצמאית לחברה האורוגואית, וניתוק תלותה בגורמים זרים.

★ יסוד חברתי-כלכלי: יישום הסוציאליזם כשיטה חברתית-כלכלית של האומה, בעלות נרחבת של המדינה על משאביה, תכנון ריכוזי ויתר שיוויוניות בחלוקת ההכנסה.

המאבק הלאומי כוון נגד הכוחות הזרים בהם הייתה תלויה אורוגואי ("הצירים" ברזיל-ארגנטינה וארה"ב-בריטניה) ונגד האוליגרכיה הפנימית. זו האחרונה היוותה את היעד הראשון, בשל קרבתה הפיסית. ה"טופמארוס" תיבב בניין "סוציאליזם לאומי" בדרך של יישום המרקסיזם-לניניזם לתנאים ההיסטוריים הספציפיים של אורוגואי,

ללא היצמדות לדגמים ולדפוסים שנקבעו במדינות סוציאליסטיות אחרות, וללא השתייכות לגוש אידיאולוגי מונוליתי. "הצהרת הכוונות" של ה"טופמארוס" בקשר לפעולות שלאחר תפיסת השלטון נוסחו באורח כללי ומעורפל.

בפרסומי ה"טופמארוס" כולל המושג "אסטרטגיה" מטרות לטווח קצר ובינוני, אשר בנסיבות נתונות נחשבות כיעילות ביותר להשגת המטרות האידיאולוגיות הסופיות של התנועה. האסטרטגיות הצבאיות והפוליטיות קשורות זו בזו, שכן הן חותרות ליעדים זהים. האסטרטגיות הצבאיות מכוונות לקרוא תגר, לערער ולבסוף להרוס את המונופולין של המשטר העושה שימוש בכוח ובאמצעי כפייה. השימוש באמצעים אלימים נחפס כלגיטימי, יעיל וחיוני להשגת השלטון. השימוש בכוח נועד לפגוע באינטרס חיוני של הקבוצה השלטת — שמירת השלום מבית — ובכך לקצץ בסמכותה ובלגיטימציה שלה.

למלחמת הגרילה שלושה יעדים מרכזיים:

★ הרס כוחות-הכפייה של השלטון, על ידי דמורליזציה של הכוחות המזוינים, חשיפת חולשותיהם והפחתת מערכם.

★ גיוס ההמונים להתקוממות עממית. הגרילה היא בחזקת "מנוע קטן" שבכוחו להתניע את מכונת ההתקוממות הלאומית.

★ אימון קאדרים והכשרתם, תוך כדי המאבק, לפונקציות של קבלת החלטות וניהוג פוליטי למועד שלאחר תפיסת השלטון.

החלטת ה"טופמארוס" למקם את מאבקו בבירה מונטבידאו הייתה החלטה אסטרטגית מובהקת. תחת הרושם של כישלון הגרילה העירונית בוונצואלה (1962), ושל מימרתו הידועה של פידל קסטרו ("העיר הינה בית-קברות למהפכנים") דן ה"טופמארוס" קודם לכן בתפיסה של גרילה עירונית כיחידת תמיכה לוגיסטית (תקשורת, נשק וכספים) לגרעין העיקרי — הגרילה הכפרית. אולם בשל תנאיה הגיאוגרפיים הספציפיים של אורוגואי (היעדר שטחים מיוערים והרריים, העשויים לשמש כבסיס לגרילה כפרית), נאלץ הארגון לשקול בדבר אלטרנטיבה — גרילה עירונית.

לצד עיון בניסיון ובלקחייהן של תנועת המרי הצרפחית תחת הכיבוש הנאצי, ושל ה-FLN באלג'יר למד ה"טופמארוס" גם מהמאבק שניהל אצ"ל נגד השלטון הבריטי בארץ ישראל. אלה שימשו לו "דוגמה, אשר כתוצאה מן המתודולוגיה שלה, מהיותה מוגבלת אך ורק לשטחים עירוניים, היתה מועילה ביותר לתנועה".

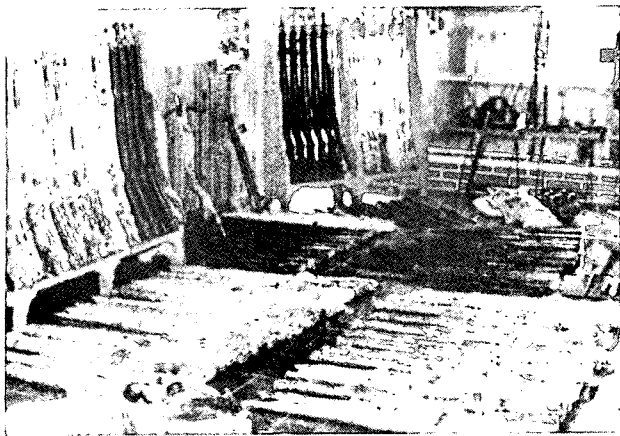
ה"טופמארוס" השתכנע כי יש מקום להפעיל מוקד גרילה (FOCO) עירוני גם באמריקה הלטינית, וכי במונטבידאו טמונים, לצד סיכונים בלתי נמנעים, גם סיכויים ואפשרויות מגוונות למדי של שימוש מוצלח בנשק הגרילה העירונית. 300 הקילומטר הרבועים של הבירה הכילו יעדי-פעולה למכביר: אישים בכירים, שגרירים זרים, מרכוזים פיננסיים, רשתות חקשורת, מחסני נשק ותחמושת ועוד. ריבויים של היעדים וגיוונם הקלו על ה"טופמארוס", והקשו על מלאכת האבטחה והמניעה של השלטונות. בעיר מצא עצמו ה"טופמארוס" בקרבה בלתי אמצעית למוקדי השפעה פוליטיים ולציבור בעל התודעה הפוליטית, עליו התכוון להשפיע. שלא כגרילה הכפרית, לא נאלץ ה"טופמארוס" להסתמך על שליחים לקבלת אספקה ומידע מן העיר.

המגע עם אוכלוסיית העיר (שמנתה כמחצית מאוכלוסיית המדינה כולה) היה רצוף ומתמיד, והקל על השגת מידע ועל הפצת תעמולה. השימוש באלמנות בדרך הגרילה העירונית נועד ליצור מצב של דו-שלטון (Power Duality), על ידי התבססות הגרילה בעמדת כוח המהווה איום ממשי לשלטון, תוך שהיא נהנית מנאמנות ומתמיכתם של חלקים משמעותיים באוכלוסייה. ארבע מעלות בצדו של דו-שלטון:

★ הקלה במבצעים טקטיים (מידע ואספקה).

★ הקלה בגיוס חברים חדשים.

★ סילוק ארישותם של ההמונים, ואילוף כל אדם לזהות עצמו עם אחד הצדדים המתמודדים, בבחינת "הלנו אתה אם לצרינו".

נשק וחומרי חבלה שנתפסו מידי "טופמארוס"

התאים הבודדים הכלולים בו הייתה סמכות תיאום בלבד. ה"טור", בתור שכזה, לא קיבל החלטות עצמאיות, לא התקיימה בו פונקציה של "מפקד הטור", ולא היו בו יחסים היררכיים. המידע זרם ישירות מן התא הבודד אל הוועד הפועל של הארגון ובכיוון ההפוך.

הוועד הפועל היה הגוף המנהיג של ה"טופמארוס", הוא היה מופקד על ההנחיה הצבאית והפוליטית הכוללת של הארגון. אנשיו, "עובדים במשרה מלאה" של ה"טופמארוס", עסקו בחיפוש יעדים לפעולות גרילה, בעיבוד תכניות, בקביעת עדיפויות וקדימויות ובאישור תכניות שהוצעו על ידי התאים. הוועד הפועל הוסמך להקים תא, טור או כל יחידה, אחרת שימצא לנכון או לפזרם. כמו־כן הוסמך זה להחליט לגבי מינויים קבועים ואד-הוק, לאכוף משמעת, ולנהל את הארגון מבחינה פיננסית.

תהליך הקבלה לשורות ה"טופמארוס" היה חמור וממושך: המועמד נזקק להמלצתו של איש ה"טופמארוס", שנדרש לחבר דו"ח מקיף אודות המועמד, מנהגיו, רקעו הפוליטי, חוגו החברתי, מצב בריאותו, תכונותיו ואופיו. התכונות המועדפות היו: משמעת, כוח פיסי, צייתנות, כישורים טכניים ויכולת הסתגלות למערכת היררכית. חוסר־זהירות הפחית רבות מסיכויי המועמד, ואילו הליכת־רכיל ופטפוט נחשבו גרועים מכל, עד שבכל תכונות טובות אחרות לא היה כדי לחפות על מגרעות מסוג זה. עם קבלתו לארגון צורף המועמד לתא שירותים, בו עבר תהליך הכשרה ואימון למשימות צבאיות ובו שולב בהדרגה בפעילות, באחריות ובסיכון.

האימונים התבצעו בבסיסים חשאיים שהיו רובם ככולם מחוץ למזנובדיאו. באחדים מבסיסים אלה היו בתי־חולים של שדה, שאוישו בסטודנטים לרפואה. בשנים 1967-1970 גילתה המשטרה 11 בסיסי "טופמארוס" שכללו מקומות מחבוא, סדנאות, נשק, ובסיסי שירותים.

טקטיקה ושליבים בפעילות ה"טופמארוס"

השיטות לפיהן תרגם ה"טופמארוס" את יעדי האסטרטגיים הרחבים לפעולות ספציפיות מיוגו טרורים סלקטיבי ותעמולה חתרנית עם רגישות ליחסי־ציבור, תעוזה ותכנון מוצלח. הדגש הושם על חשיפת פגיעותם של השלטונות ועל עשיית "צדק מהפכני", במטרה לערער ולהרוס את המונופולין של השלטון על השימוש בכוח, ובכך לקעקע גם את הלגיטימציה שלו. במקביל חתר ה"טופמארוס" להרחיב את בסיס־הכוח שלו ולחזק את אמינותו ואת טענתו לסמכות וללגיטימיות.

ה"טופמארוס" נמנע מלתקוף את השלטון באופן חזיתי. הוא חתר לחשוף את הסתאבות השלטון ואת השחיתות שפשתה בו, ולכפות עליו להפגין את אוזלת־ידו על ידי הפעלת דיכוי מסיבי חסר־אבחנה

★ אפשרות לפעול כשלטון־צללים: לחוקק, לקבוע מדיניות, לעשות צדק, ולהמחיש לעין־כל את תהליך הפיכתה של הגרילה משלטון מקומי דה־פקטו לשלטון כללי דה־יורה.

גם האסטרטגיות הפוליטיות של ה"טופמארוס" כוונו ליצור מצב של דו־שלטון, על ידי הצבת אלטרנטיבה אידיאלוגית רצויה ובת־קיימא. עובדו אסטרטגיות המכוונות לרכוש לצד המהפכה את ההמונים בכללם, ולצדן — אסטרטגיות המיועדות לרכוש מגורים מסוימים באוכלוסייה. ה"טופמארוס" ראה בסטודנטים, באיגודים המקצועיים ובפועלים את "השכבות המסייעות באוכלוסייה, שחשיבותן מכרעת ביצירת מצב מהפכני". דגש מיוחד הושם על הפעילות הפוליטית בקרב הכוחות המזוינים. המשטרה, לעומת זאת, נתפסה אך ורק כזרוע־כפייה צייתנית של השלטון, ונקטו נגדה פעולות הפחדה, פעולות גמול ואף פעולות של "עשיית צדק מהפכני" — חיסול קציני משטרה שהיו מעורבים בעינוי חברי "טופמארוס" שנתפסו.

הרכב, מבנה וארגון

ההערכות לגבי גודלו של ארגון ה"טופמארוס" נעו בין 200-400 "לוחמים חשאיים" לבין 1500 ויותר. הממוצע הוא כ־1000 איש. "רפופיל" איש ה"טופמארוס" הוא של גבר ממוצא אורוגוואי, רווק באמצע שנות העשרים לחייו, השייך למעמד הבינוני העירוני. "רפופיל" זה מחזק את הדעה, כי "התנועה לשחרור לאומי" הינה ביסודה תנועה של המעמד הבינוני, תוצר של חברה אורבאנית ברובה המכריע, המהווה מקור משיכה לצעירים מן המעמד הבינוני ולעובדי הוצוארון־הלבן שצפיותיהם הכלכליות נכזבו.

התא ("צוות־הירי") היווה את היחידה המבצעית הבסיסית של ה"טופמארוס". תא כלל לפחות שניים, אך לא יותר משישה חברים. בראש כל תא עמד "קצין", שמונה על פי רוב על ידי הוועד הפועל של הארגון. ה"קצין" שימש כחוליית קשר בלעדית עם תאים נוספים. ארגון ה"טופמארוס" ופעילותו התבססו על עקרונות הפעולה החשאית והמידור: אנשי התא לא ידעו את זהותם האמיתית של חבריהם ואת עקב שימוש בכינויים ובתיעוד מזויף החל מראשיתו של תהליך הגיוס לארגון, ובשל צמצום התקשורת והמגע בין התאים. בכך נמנעה חדירתם של סוכנים, ונתמעתו במידה רבה האפשרויות להסגרת חברים ומידע בחקירתם של אנשי "טופמארוס" שנתפסו.

תאי ה"טופמארוס" נחלקו למתמחים במבצעים ולמתמחים בשירותים. הראשונים אוישו ב"לוחמים" אשר היוו את כוח האדם המנוסה, האמין והמסור ביותר. הוב ה"לוחמים" היו "עובדים במשרה מלאה" של ה"טופמארוס" וחיו בחשאי. מבחינה זו דמו יותר ללוחמי גרילה כפריט מאשר לחבריהם לארגון, אשר ניהלו "חיים כפולים" ופעילותם בארגון נתבצעה לצד עיסוקיהם היומיומיים. תאים אלה עסקו במבצעים להשגת אספקה (בעיקר אמצעי לחימה ממחסניהם של הכוחות המזוינים), מבצעי־תעמולה ופעולות גמול וחבלה שאושרו על ידי הנהגת הארגון.

תאי השירותים אוישו ב"פעילים", שהופקדו על הסדרת מקומות מפגש ומחבוא, דאגה למזון ולביגוד, איסוף מודיעין, הספקת סיוע רפואי, ייצור חומרי נפץ, השגת נשק ותחמושת ותיחזוקם ופתרון בעיות תחבורה ותקשורת.

כל תא גייס באורח עצמאי אוהדים בדרגות שונות של מעורבות. מהם שעסקו בהפצת תעמולה, גיוס אוהדים נוספים, אספקה ומודיעין; ומהם שפעלו ברמה גבוהה יותר של מעורבות וסיכון עצמי, סיפקו ל"טופמארוס" מידע פנימי, מכרו לו נשק, תחמושת וכימיקלים, וסיפקו עזרה רפואית ומשפטית.

מספר תאים היוו "טור" — מסגרת אדמיניסטרטיבית טהורה, שתפקידה היה לפקח על פעולות בשטח גיאוגרפי נתון. הוקמו אף "טורים" על בסיס התמחות מסוימת, דוגמת "טור רפואי" אשר הפעיל מרכז רפואי תת־קרקעי של ה"טופמארוס". סמכותו של "טור" לגבי

דעת הקהל באורוגוואי. להצדקת צעדו הקיצוני טען ה"טופמארוס" כי "משפך מועד האולימפוס חייבת הייתה החלטת התנועה המהפכנית להיות מוצאת אל הפועל. היה בכך משום הפגנת אחריות של התנועה לא רק כלפי עמה, אלא אף כלפי תנועות-אחיות באמריקה הלטינית. פעל כאן גם הצורך להפעיל את שיטת החטיפה-לצורך-חליפין עד לתוצאותיה ההגיוניות, על מנת לשמור עליה ככלי, כמכשיר".

פעולות תעמולה נוספות של ה"טופמארוס" כללו השתלטות על מקומות ציבוריים ותחנות שידור על מנת להביא את דבר ה"טופמארוס" למספר שומעים רב ככל האפשר; השתלטות על משאיות מזון וחלוקת מטען לתושבי משכנות-עוני; ופריצה למוסדות הפיננסיים ולבתיים פרטיים לשם "החרמת" ספרי-חשבונות ומסמכים, שהיה בהם כדי לחשוף ולהוכיח פעילות בלתי-חוקית, שחיתות, ספרות מטבע, שימוש בלתי נאות בכספי ציבור והעלמות-מס. את החומר המרשיע שהושג בפריצות אלה העביר ה"טופמארוס" לידי שופטים ופרסמו ברבים. הפרסום חולל סערה ציבורית והביא להקמת ועדות חקירה ש"הפילו קורבנות" רבים, ביניהם שר החקלאות שאולץ להתפטר עקב מעורבותו בחברת השקעות שפעלה בניגוד לחוקי המטבע.

פעולות ההפחדה והגמול נועדו להביס מוראלי מרכיבי-מפתח בכוחות הביטחון ובמנגנון הממשלתי. הן נחלקו ל"פעולות ישירות", כמו התנקשות בחייהם של סוכנים משטרתיים וקציני המשטרה ו"פעולות עקיפות" — הענשת אנשים הקשורים ל"אשם" אך ורק בגלל קשריהם עימו. בדרך זו ניסה ה"טופמארוס" לבחוד בעלי תפקידים בממשל ובצבא מחבריהם, מיועציהם, משומרי ראשם ואף מקרוביהם. פעולות ההפחדה והגמול כללו הטמנת פצצות, חטיפה, הוצאה להורג והשפלה פומבית.

פעולות החבלה של ה"טופמארוס" כוונו באורח בלעדי כמעט כלפי יעדים אמריקניים באורוגוואי וכלפי יעדים "אוליגרכיים" מובהקים. חבלות בוצעו במשרדי "גנרל מוטורס", "קוקה קולה" ומפעלים אחרים בבעלות אמריקנית. ה"טופמארוס" הקפיד שלא לגרום נזק למפעלים עצמם, מחשש פגיעה בפועלים.

בפעילות ה"טופמארוס" ניתן להבחין במספר שלבים: השנים 1963-1964 עמדו בסימן התארגנות ראשונית, חיפוש-דרך ולאחר מכן גיבוש במישורים האידיאולוגי, האסטרטגי והארגוני. בשנים 1965-1968 עבר הארגון בהדרגה לביצוע האסטרטגיה של גרילה עירונית הלכה למעשה. בשנים אלה הושם דגש על פעולות אספקה והצטיידות ועל הקמת תשתית של אוהדים וסיעונים. החל מאמצע 1968, וביתר שאת בשנים 1969-1970, עבר ה"טופמארוס" בהדרגה למתקפה ולהפעלת המיגוון המלא של פעולותיו בהתאם לתכנית האסטרטגית. חלקן של החטיפות הפוליטיות ופעולות התעמולה המזוינת גדל והלך. העימות עם המשטרה החרף, ונעשה אלים וחמור מחדש לחדש.

בשנים 1971-1972 הגיעה פעילות ה"טופמארוס" לשיאה. באמצע 1971 נתהווה למעשה מצב של "דר-שלטון" בו אכף הארגון "צדק מהפכני" ככל העולה על רוחו, בעוד השלטון אינו מסוגל להגן אף על בני חסותו הקרובים ביותר. יתרה מזו, נראה בעליל כי ה"טופמארוס" נושא עיניו אל השלב שמעבר למצב של "דר-שלטון", ומתכוון למתקפה בקנה-מידה נרחב. מסמכים פנימיים של הוועד הפועל ושל גוף המודיעין של ה"טופמארוס" התמקדו באותה עת בצורך "לעבור לרמה גבוהה ויעילה יותר של המאבק המזוין", כשהם "מתרגמים" צורך זה ללשון מעשית של פעולות מבצעיות, שתכליתן "להרוס ולהביס את האויב — מוראלי וחומרית".

דיכוי הפגנות תמיכה ב"טופמארוס"

ומקומם, ובדרך זו לקרב מגזרים נוספים בציבור לעמדת הארגון ולשורותיו.

פעולות ה"טופמארוס" כללו: פעולות אספקה, פעולות תעמולה, פעולות הפחדה וגמול, ופעולות חבלה.

פעולות האספקה נועדו להשגת כל המרכיבים הנחוצים לקיומה הלוגיסטי ולגידולה של התנועה. הן כללו "פעולות מימון" (שוד בנקים, בתי קווינו ובתיים פרטיים של בעלי הון) ופעולות להשגת אמצעי לחימה (על ידי קנייה, הברחה וחדירה לבסיסים צבאיים). את המידע החיוני לתכנון מבצעים ולביצועם השיג ה"טופמארוס" בדרכים של גניבה, שוחד או באמצעי לחץ והפחדה. לפעולות האספקה ניתן לשייך גם מבצעים ל"אספקת" כוח-אדם, דהיינו: פעולות לחילוצם של חברי "טופמארוס" שנכלאו. המרשימה שבפעולות אלה בוצעה בלילה שבין ה-5 ל-6 בספטמבר 1971, ובה חולצו מכלא שמור-בקפידה במונטבידאו 106 חברי "טופמארוס". הללו נמלטו דרך מנהרה תת-קרקעית באורך 60 מטר, שנכרתה על ידי חבריהם החופשיים.

פעולות התעמולה של ה"טופמארוס" שיקפו את אמונתו ב"תעמולה מזוינת", אשר לפיה עדיף מבצע מזוין מרשים על פני כל פעולה תעמולתית-הסברית אחרת. משהכידו שלטונות אורוגוואי את הצנזורה על ידיעות הקשורות ל"טופמארוס" ולפעולתו נדחף הארגון ביתר שאת לתעמולה מזוינת.

החטיפה הפוליטית היוותה את הנשק התעמולתי העיקרי של ה"טופמארוס". רשימת חטופי ה"טופמארוס" בין השנים 1968-1972 הינה ארוכה וכוללת דמויות מפתח במערכת הפוליטית ובמערכת הכלכלית של אורוגוואי (ביניהם: נשיא בית-הנבחרים, התובע הכללי, שר ושוטפים). החטופים הוחזקו תקופות ממושכות ב"כלא העממי" של ה"טופמארוס", שכל מאמצי השלטונות לגלותו עלו בתוהו. במקרים אחדים נגבה כופר תמורת שחרורו של החטוף, אולם על פי רוב נועדה החטיפה אך ורק למטרות תעמולה, השפלת השלטון ונאמניו, וענישת החטופים, שהיו, ברובם, מעורבים קודם לחטיפתם במעשי שחיתות, בעיני "טופמארוס" כלאים או בדיכוי שביחיות.

מבצעי החטיפה הידועים ביותר של ה"טופמארוס" הם: חטיפתו של השגריר הבריטי באורוגוואי, ג'ופרי ג'קסון (ינואר 1971) והחטיפה המשותפת של המזכיר הראשון בשגרירות ברזיל, של מומחה-קרקעות מארה"ב ושל היועץ האמריקני למשטרת אורוגוואי, דן מיטריונה (סוף יולי — ראשית אוגוסט 1970). האחרון הוצא להורג על ידי ה"טופמארוס", לאחר ששלטונות אורוגוואי סרבו להמיר את החטופים בחברי "טופמארוס" כלאים. המתתו של מיטריונה הסבה נזק קשה לתדמית "רובין הוד", אותה עמל ה"טופמארוס" לטפח מאז ראשית פעילותו, והביאה לנסיגה בולטת בפופולריות הארגון בקרב

מלחמת השלטונות ב"טופמארוס"

מלחמת שלטונות אורוגוואי ב"טופמארוס" ניתנת לחלוקה לשתי תקופות עיקריות:

★ התקופה שבין ראשית פעילות ה"טופמארוס" לבין חודש ספטמבר 1971. בשלב זה ניטשה ההתמודדות בין ה"טופמארוס" לבין המשטרה הלאומית והרשות המבצעת.

★ התקופה שבין ספטמבר 1971 לבין סוף יוני 1972 — מועד חיסולם של ה"טופמארוס" כארגון. בשלב זה התנהלה העימות בין ה"טופמארוס" לבין הכוחות המזוינים של אורוגוואי.

בתקופה הראשונה הוטלה משימת ההתמודדות עם ה"טופמארוס" וחיסולם על שניים מששת מנהלי-המשטרה: "מנהל המידע והמודיעין", שניהל את מרבית החקירות הקשורות ל"טופמארוס", ו"משמר המטרופולין", גוף צבאי למחצה במסגרת המשטרה, שנועד להוות יחידת-עלית משטרתית ללחימה בגרילה העירונית. האמצעים שנקטו מנהלי המשטרה בלחימתם כללו: שימוש בגרתי בעינויים ומבצעי חיפוש וסריקה מקיפים שנוהלו ביד קשה: אולם אמצעים אלה נתגלו כבלתי יעילים, שכן הם תרמו מעט מאד להבסת ה"טופמארוס", והרבה יותר ליצירת אווירה של דיכוי. החיפושים מבית לבית נהלו בצורה מגושמת ותוצאותיהם היו אפסיות. עבודת המודיעין של המשטרה הייתה לקויה, שכן ה"טופמארוס" דאג להכניס לשורותיה סוכנים וסייענים שסיפקו לארגון מידע מוקדם אודות פשיטות ומבצעים משטריים.

החל מסוף 1967 הופעלה באורוגוואי, לצד אמצעי-חירום נוספים גם צנזורה על העיתונות שנועדה למנוע "פרסומת חינוך" מן ה"טופמארוס", ולבודדו מקרב האוכלוסייה באמצעות כלי התקשורת. צו מנהלי נשיאותי אסר על העיתונאים את השימוש במונחים "תא", "קומנדו", "טרוריסט", "קיצוני", "חרגני" וכמובן — "טופמארוס", ו"המליץ" תחתם את השימוש בביטויים "פושעים", "עבריינים" וכיוצא באלה.

ב-1971 עלתה כפורחת התופעה של אלימות ימנית-קיצונית כמשקל נגד לפעילות ה"טופמארוס". צלם משטרי שנחטף על ידי ה"טופמארוס" בפברואר 1972, סיפק ראיות כתובות ומצלמות לכך שפקידי ממשלה סיפקו נשק, כסף ואימונים לקבוצות הללו והנהיגו למעשה. אולם בכל האמצעים הללו לא היה די על מנת לבלום את פעילות ה"טופמארוס". ההוויה של "דר-שלטון" ושל התנגשויות קטלניות בין ארגונים קיצוניים ואלימים מימין ומשמאל סימנו התמוטטות מהירה של מה שנותר מן החוק והסדר באורוגוואי. במצב זה החליט נשיא אורוגוואי, ארקו, להפקיד את הכוחות המזוינים על ניהול המערכה הכוללת נגד ה"טופמארוס".

ב-1970 מנה צבא אורוגוואי 17 אלף איש, כשני שלישים מהם בצבא היבשה. צבא זה התקיים על תקציב צנוע יחסית, ללא שירות חובה, ובניגוד לצבאות אחרים באמריקה הלטינית רכש לעצמו מוניטין של צבא א-פוליטי, בעל גישה פסיבית לאירועים פוליטיים. הכרעתו של הנשיא להטיל על הצבא את ניהול המאבק ב"טופמארוס" נפלה בראשית ספטמבר 1971, עם בריחתם של 106 אסירי ה"טופמארוס" מבית הכלא שנחשב לשמור ולמאובטח ביותר באורוגוואי. בכוחות המזוינים, שהתלבטו עדיין לגבי המידה הרצויה (אם בכלל) של מעורבותם בעניינים פוליטיים, התגבש בלחץ המאורעות קונצנזוס בדבר הצורך לשים קץ לאלימות הפוליטית המתפשטת. כמסקנה גיונית נקבע הצורך לטפל תחילה במקור החשוב ביותר לאלימות המאורגנת — ה"טופמארוס". צוות הקצינים מן המודיעין הצבאי החל בהכנת חומר הרקע והתכניות למבצעים נגד חתרנות.

באמצע ספטמבר 1971, במקביל לתחילת היערכותו של הצבא למערכה נגדו, הכריז ה"טופמארוס" באופן חד-צדדי על הפסקת אש

ניסוי משטרי בנושק מייצור עצמי של ה"טופמארוס"

לרגל הבחירות שעמדו להתקיים חודשיים לאחר מכן. במהלך מערכת הבחירות הביע ה"טופמארוס" את תמיכתו בברית האלקטוראלית של כוחות השמאל — "החזית הרחבה" (Frente Amplio). "הפוגת הבחירות" של ה"טופמארוס" מעוררת מספר תמיהות. ההשתלבות המחודשת בתהליך הפוליטי נגדה את השקפתו המוצהרת, בדבר ניוונה של המערכת הפוליטית ואי יעילותה, ואת אמונתם במאבק המזוין כדרך יחידה בה יוכל העם לזכות בשלטון. בעצם תקופת מערכת הבחירות שב ה"טופמארוס" והביע אי-אמון בתהליך האלקטוראלי וכינה את הבחירות "תרמית מפלצתית". יחסיו של ה"טופמארוס" עם מרכיביה השונים של "החזית הרחבה" (המפלגה הקומוניסטית, המפלגה הסוציאליסטית, נוצרים-דמוקרטים שמאלנים וצירים בלתי-תלויים) — לא היו אף הם מן המשופרים.

בדעבד נתגלתה "הפוגת הבחירות" כמשגה גורלי של ה"טופמארוס". "החזית הרחבה" הובסה בבחירות. עוד בטרם נכנס הנשיא הנבחר, בורדברי, לכהונתו שב ה"טופמארוס" וחדש את פעילותו, אולם כאן התחוויר לו כי הכוחות המזוינים ניצלו כדבעי את חמשת חודשי הפסקת האש להכנת תגובה מוחצת. כתגובה לחידוש הפעילות פתחו כוחות הצבא במצוד, ובתוך ארבעה ימים נהרגו 19 איש משני הצדדים. בית הנבחרים הנשיא נענו לדרישת הצבא, והכריזו על מצב של מלחמה פנימית, בו ניתנה לכוחות המזוינים יד חופשית להשיג את יעדיהם בתחום המלחמה בחתרנות מבלי להתחשב בזכויות הפרט ובסמכויות בתי-המשפט.

הצבא החל במעצרים של פעילים ואוהדים שמאלנים, ובתהליך חקירה שיטתי וקשוח. לעומת החקירות המשטרתיות, שהיו ברוטליות אך קצרות (בשל הצורך לפתוח בהליכים משפטיים בתום פרק הזמן הקבוע בחוק), היו החקירות הצבאיות ממושכות ומתוחכמות יותר, וכללו בין היתר עינויים פסיכולוגיים והשגת הודאות תחת השפעת סמים.

ה"טופמארוס" הופתע מפעולתם הנמרצת של הכוחות המזוינים וממידת תמיכתם במיסד הפוליטי, והחל להתמוטט תחת לחצו של הצבא. אחד ממנהיגי הארגון, הקטור אמודיו פרו, שיתף פעולה עם חוקריו והסגיר מקומות מחבוא, מחסני נשק ואת ה"כלא העממי" המפורסם. התברר כי בכללי-הביטחון הפנימיים לא היה מענה לאפשרות של הסגרת מידע על ידי אדם שהשתייך לפסגת ההיררכיה של הארגון.

הבריחות ההמוניות של עצורי ה"טופמארוס" מבתי-הכלא נשאו בחובן אף הן נוק לטווח ארוך: במהלך השנות ככלא נחשפה זהותם האמיתית של העצורים בפני חבריהם למאסר, ובשובם לפעילות

סיכום

חשע שנות פעילותו של ה"טופמארוס" עשויות, לכאורה, להעיד על יכולתה של קבוצת גרילה עירונית להתקיים, לפעול, להתרחב, להגיע לסיטואציה של דו-שלטון, ולהוות איום מוחשי לתפיסת השלטון בכוח הנשק, גם במדינה בעלת מסורת של דמוקרטיה ויציבות פוליטית. עם זאת, אין להתעלם מתנאיה הספציפיים של אורוגוואי, שהצמיחו למעשה את ה"טופמארוס", ואפשרו לו לאחר מכן "נשימה ארוכה" ושרידות ממושכת יחסית: פשיטת הרגל הכלכלית, האנדרלמוסיה הפוליטית, התנודות החברתיות החריפות הכרוכות בתהליך עיור בעל היקף וקצב מסחררים, משאביו המוגבלים של השלטון, וממדיה הזעירים של המדינה, שבה תלוי הניצחון (או הכישלון) במתרחש בעיר אחת בלבד — הכירה מונטבידאו.

ניתן להצביע על מספר משגים וכישלונות של ה"טופמארוס", אשר בעטיים נחל הארגון בסופו של דבר מפלה ניצחת, כשביניהם: הערכת יתר של המאבק המזוין, לעומת חוסר הערכה מספקת לנושא המנהיגות הפוליטית, וכישלון שכנוע האוכלוסייה בדבר היותם אלטרנטיבה פוליטית לשלטון. אי-לכך לא היווה ה"טופמארוס" מעולם קטליזטור או אבן-פינה לתנועה עממית של ממש. בתחום הטכני שנה ה"טופמארוס" בהרפיית סדרי-הביטחון הפנימיים, ובסניגור בלתי קפדני של מועמדים חדשים, שהיו הראשונים להתמוטט תחת לחץ השלטונות. "הפוגת הבחירות" הייתה שגיאה טקטית חמורה, שקטעה את תנופת המתקפה של הארגון, והעמידה אותו מקץ חמישה חודשים של חוסר-מעש במצב של נחיתות בולטת, מול מתקפתם של הכוחות המזוינים, שהפחיתה אותו כליל בעוצמתה ובהחלטיותה.

ה"טופמארוס" הוכרע בעקבות המערכה שניהלו נגדו הכוחות המזוינים ובעקבות אובדן התמיכה הציבורית בפעילותו. ככל שהסלים ה"טופמארוס" את מאבקו, ונקט שימוש גובר והולך בשיטות טרור, נתקפה תדמיתו כ"רובין הוד" (אותה עמל לטפח בשנים הראשונות לקיומו), והסובלנות הציבורית כלפיו הלכה ונתמעטה. הארגון הלך אפוא והתרחק מן המצב הרצוי של מערכת-יחסים בין הגרילה לכלל האוכלוסייה — כ"דגים במים", על פי מימרתו של מאו צה-טונג.

קשה להעריך את השפעת ה"טופמארוס". "תנועות-אחיות" חיקו אותו בשיטה, בסגנון ובבחירת היעדים. מפלגות קומוניסטיות אורתודוקסיות, הנהוות אחר מוסקבה, וכאלה המצדדות בפקן, התייחסו מלכתחילה לעיקרון של הקדמת המעש המהפכני לתיאוריה ולארגון כאל "העמדת העגלה לפני הסוסים". מפלגות אלה הצביעו על כישלון ה"טופמארוס" כעל הוכחה לצדקת עמדותיהן הדוקטריניות לגבי דרך ניהולה של מלחמה מהפכנית עממית.

ניסיונו של ה"טופמארוס" הוכיח, כי גם ב"תנאי פתיחה" נוחים למדי קלושים סיכויי ההצלחה של הגרילה העירונית: בסופו של דבר, ועל אף ההצלחות והשגים הראווה של הארגון, לא נדרשו לצבא אורוגוואי אלא כחודשיים על מנת להכריע את ה"טופמארוס" כליל. עם זאת אין ספק בכך, שכמצב בו אין הגרילה העירונית נבלמת בשלב מוקדם של פעילותה, עלולה היא לשבש באורח חמור את מבנה החברה בה היא פועלת, ולחולל שינוי רדיקלי בארגונה ובאתיקה שלה.

את כיוונו של שינוי רדיקלי זה אין הגרילה העירונית יכולה לחזות: תכופות יהיה השינוי רחוק מרחק רב מציפיותיהם של מחולליו. ה"טופמארוס" הצליח להרוס את ה"שיטה" בארצו, על אף שעשה זאת בדרך של כישלונות-הוא ולא על ידי ניצחון, אולם במקום ה"שיטה" לא הוקמה "דמוקרטיה עממית", אלא "אורוגוואי של גנרלים". ד"ר דבריי תימצת לקח זה מניסיונו של ה"טופמארוס": "כאשר כרה קבר לאורוגוואי הליברלית — כרה ה"טופמארוס" גם את קברו שלו".

כוחות המשטר בעקבות פעולת חבלה של ה"טופמארוס"

נהרסה למעשה מערכת הביטחון הפנימי בארגון. משנפלו כמה מן הנמלטים מבתי הכלא לידי הצבא הושגו מפיהם תיאורים מדויקים וזהירות אמיתיות של פעילים.

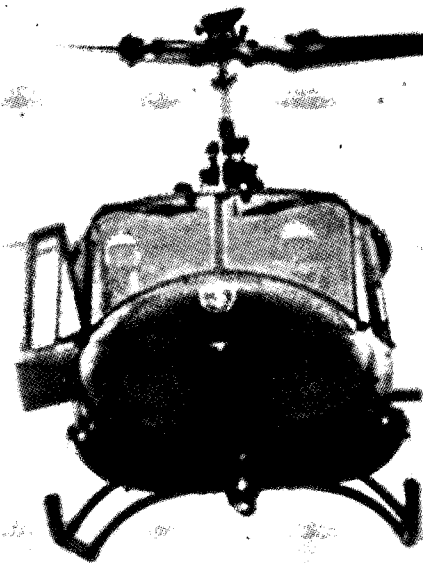
תוך למטה מחודשיים חיסל צבא אורוגוואי את ה"טופמארוס" בארגון. בסוף 1972 היו נתונים במעצר כחמשת אלפים איש, שנחשדו בחברות ב"טופמארוס" או בהענקת סיוע לארגון זה. פעילי ה"טופמארוס" ואוהדיו שנותרו חופשיים הפסיקו פעילותם ונסוגו למקומות מחבוא, וחלקם נמלטו מאורוגוואי.

קשרי החוץ של ה"טופמארוס"

ה"טופמארוס" ראה עצמו כסוכנה של מהפכה קומוניסטית דרום-אמריקנית, לא פחות מאשר כמחוללה של מהפכה לאומית. בהתאם להשקפה זו, פעל הארגון ליצירת קשרים ובריתות עם ארגונים מקבילים בארצות אחרות באמריקה הלטינית, במטרה לנהל מאבק מתואם נגד האויב המשותף — האימפריאליזם האמריקני ועושי דברו — תוך שמירה על האוטונומיה של כל תנועה ועל ייחודה. מצויות ידיעות קונקרטיות אודות קשרי ה"טופמארוס" עם ארגון "צבא השחרור הלאומי" (ELN) בבוליביה, עם ה"מונטונרוס" ועם "צבא העם המהפכני" (ERP) בארגנטינה. ככל הנראה היו ל"טופמארוס" קשרים גם עם קבוצות גרילה בברזיל. "הוועדה לקשרים בינלאומיים" של ה"טופמארוס" הוקמה ב-1972. במסמך הפנימי שהכריז על הקמת הוועדה מסר הארגון על רצונו לעמוד בקשרים עם ממשלות קובה, צ'ילה (של איינדה), אקוודור ופרו ותנועות מהפכניות נוספות באמריקה הלטינית, וכן עם אלג'יריה, ברה"מ וסין.

היו שראו במסמך זה הוכחה לעצמאותו של ה"טופמארוס" ולאי-תלותו בגורמי החוץ עד סוף דרכו, אולם קיימות גם גירסאות נוגדות, לפיהן הסתייע ה"טופמארוס", במידה זו או אחרת, בסין העממית ובקובה בנושא האימונים ובתחום הכספים.

בראשית 1974 מסרה העיתונות על הקמתה של "לשכת התיאום המהפכנית" (JCR) לצורך "אינטרנציונליזציה של המאבק המזוין באמריקה הלטינית". לשכה זו נוסדה על ידי ה"טופמארוס", "תנועת השמאל המהפכני" (MIR) מצ'ילה, ה-ELN מבוליביה וה-ERP מארגנטינה. בעת הקמתה של "לשכת התיאום" התקיים ה"טופמארוס" "על הנייר" יותר מאשר במציאות; אולם נראה כי השאיפה למאבק מהפכני משותף בכל היבש הדרום אמריקנית עדיין הנחתה את שרידי ה"טופמארוס" באורוגוואי ומחוצה לה, שנתנו יד להקמת המסגרת המשותפת לארגוני הגרילה באמריקה הלטינית.

GSG-9

במלחמה נגד הטרור

אל"מ (מיל') שלמה נעמן

המלחמה נגד הטרור

רבות מארצות אירופה נאלצות להתמודד עם בעיית טרור לאומית בנוסף להיותן חשופות לפעולות ארגוני הטרור הפלסטינאיים ומיני ארגונים בינלאומיים אחרים. בכריטיניה פועלת המחתרת האירית, בצרפת הברטונית, בספרד מחתרת בסקית מאורגנת ואליומה ובהולנד יש בעיות עם בני איי המולוקים. בגרמניה המערבית פעלו ופועלות מספר קבוצות אנרכיסטיות שבחלקן הן אלימות ונמצאות במחתרת. החשובה בהן הייתה "סיעת הצבא האדום" שהייתה ידועה בכינויה "קבוצת" באדר-מיינהוף" על שם מנהיגיה. בכל הארצות הנתונות לסכנת הטרור הפכה המלחמה בו לחלק משגרת הפעילות של הביטחון הפנימי. רוב המאמץ במלחמה זו מושקע בפעילות המניעה. המאמץ מתרכז בגילוי מוקדם, בחשיפת קבוצות הטרור ותאי מחתרת ובגילוי התוכניות וההכנות לביצוע פיגועים. פעולות אלה מבוצעות בשיטות המודיעין למיניהן. סוג אחר של פעילות המניעה היא אבטחת אונייטים ואישים הנתונים לסכנת פיגוע. פעילות אבטחה חשובה היא ההיערכות הענפה לאבטחת התעופה האזרחית, שהפכה כבר לשגרה. גם מדינת ישראל למדת הניסיון משקיעה מאמצים רבים מאוד באבטחה אולי יותר מכל מדינה אחרת בעולם. אולם גם מודיעין יעיל ביותר, או אבטחה צפופה, אינם יכולים למנוע באופן מוחלט מלוחמי מחתרת מאומנים ובעלי מוטיבציה, להצליח בביצוע פיגועים. יש אפוא צורך להשלים את מערכת האבטחה נגד הטרור, בכוחות צבאיים, או פארה-צבאיים, שיהיו מסוגלים להתערב במהלך הביצוע של פיגוע חבלני. מטרת התערבות כזאת היא למנוע מהמחבלים להשלים את הפעולה ולהשיג את מטרותם, ולאפשר לשלטונות הביטחון הממלכתיים להגן על חיי האזרחים.

יחידות לוחמה נגד טרור

בארצות רבות הוקמו בשנים האחרונות יחידות מיוחדות למלחמה נגד הטרור. באנגליה מופקד על כך "השירות האווירי המיוחד", יחידה שנוסדה במלחמת העולם השנייה בחזית צפון-אפריקה על-ידי הקולונל סטרלינג האגרי, ויועדה לפעול מאחורי קווי הגרמנים. יחידה זו צברה ניסיון רב במלחמה נגד מורדים וטרוריסטים כאשר השתתפה בדיכוי המרד במאלויה, ההתקוממות בקניה (מאור-מא) ובמערך נגד המחתרת בצפון-אירלנד. בצרפת קיימת יחידת קומנדו מיוחדת במסגרת הו'נדרמריה, שמתמחה בפעילות נגד טרור. בהולנד הוקמה בצבא יחידה מיוחדת למלחמה בטרור שנקראת "מרשחה". יחידה זו כבר פעלה בהצלחה נגד המחתרת המולוקית. בארה"ב יש מספר יחידות של "כומתות שחורות" במסגרת הריינג'רס שאומנו בלחימה נגד מבצעי פיגועי טרור עירוני, אווירי וימי. דגש באימוני היחידה ובארגונה מושם על הפעלתה בחוץ לארץ (אמריקה הלטינית) כדי להגן על אישים אמריקניים ועל רכוש ארה"ב. גם בישראל קיימת לפי ידיעות שהתפרסמו בעיתונות יחידה מיוחדת למלחמה בטרור במסגרת משמר הגבול. תפקידן של כל היחידות האלו, להיכנס לפעולה כאשר מתרחש פיגוע, במגמה להשתלט על מבצעי הפיגוע, או לערוך מרדף אחריהם לשם תפיסתם. יחידות אלה לא באות להחליף כוחות ביטחון קונבנציונליים והן אינן יכולות להיות בכל מקום. בשל רמת האימון הגבוהה והכשירות המיוחדת הנדרשת, על יחידה זו להיות קטנה, מובחרת ומוחזקת במקום מרכזי כעתודה להפעלה מיידית, במקד הטרור.

משמר הגבול הפדרלי

הגס"ג 9 הוקם במסגרת משמר הגבול של גרמניה המערבית. משמר הגבול הפדרלי הוא כוח פארה-צבאי שתפקידו העיקרי הוא אבטחת גבולות המדינה. לציון מיוחד ראוי העובדה שלגרמניה המערבית גבול משותף עם מדינת גרמניה המזרחית העוינת שאורכו כ-700 ק"מ. הגישה לגבול זה, ואף לאזורים הסמוכים לגבול אסורה לכוחות צבא

התעניינות הציבור הרחב בארץ ומחוצה לה בבעיות הטרור ובמלחמה נגדו נתונה לתנודות בהתאם לפעילות ארגוני הטרור, המתבטאת בפיגועים בודדים ובלתי שווים בעוצמתם ובתוצאותיהם. שתי פעולות, שבוצעו בשנות ה-70 גררו התעניינות רבה. האחת הייתה הפעולה בזמן האולימפיאדה במינכן שהתקיימה בחודש ספטמבר 1972, ובמהלכה השתלטו מחבלים פלסטינאים, חברי ארגון "ספטמבר השחור", על מגורי הספורטאים הישראליים בכפר האולימפי. האחרת הייתה חטיפת מטוס לופטהנזה בידי קבוצת מחבלים פלסטינאים וגרמנים בחודש אוקטובר 1977 והשתלטות יחידת קומנדו גרמנית על המטוס בעיר מוגדישו שבסומליה. אמנם אין קשר ישיר בין שתי פעולות אלה, אולם שתיהן היו ציוני דרך הן במלחמה רחבת הממדים המתנהלת נגד ארגוני הטרור, והן בתולדותיה של היחידה המערב-גרמנית למלחמה בטרור המכונה גס"ג 9 (GSG-9 — ראשי תיבות בגרמנית שפירושה: קבוצת משמר הגבול מס' 9).

בין מינכן למוגדישו

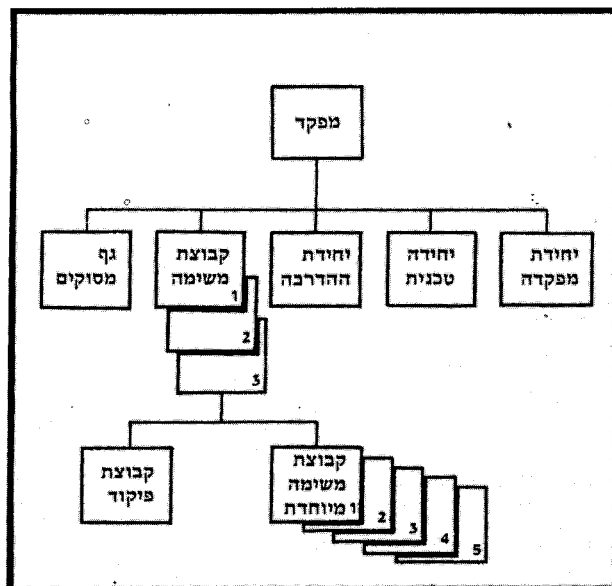
המאפיין העיקרי של פעולת הטרור במינכן היה חוסר היכולת של השלטונות המערב-גרמניים להשתלט על קבוצת המחבלים הקטנה שפעלה בכפר האולימפי. הלקחים שהופקו לאחר הפעולה נעצו את חוסר היכולת בהיעדר כוח (צבאי או משטרה) מתאים לביצוע פעולת נגד. בעקבות לקחים אלה הגיעו השלטונות הגרמניים למסקנה, שיש להקים יחידה מתאימה, שכמוה כבר היו קיימות במדינות אחרות. פעולת מינכן הייתה אפוא שעת לידתה של היחידה גס"ג 9. בפעולת הטרור השנייה שהתרחשה חמש שנים מאוחר יותר, בעיר האפריקנית מוגדישו, הצליחו הגרמנים לגבור על המחבלים בפעולת ההשתלטות על המטוס החטוף, הנחשבת, ביחד עם מבצע אנטבה שבוצע בידי צה"ל, לאחד המבצעים החשובים במלחמה נגד הטרור. כמובן שביצועה המוצלח של הפעולה הקנה למבצעה, אנשי היחידה גס"ג 9, כבוד ומוניטין רבים. זאת ועוד, פעולת מוגדישו אישרה בפעם נוספת ובאופן ברור את התפיסה האומרת כי אפשר להילחם בטרור בהצלחה, בייחוד כשמדובר בטרור העירוני והאווירי. יש להניח שפעולת מוגדישו השפיעה גם על ארגוני הטרור וחייבה אותם לבדוק מחדש את האסטרטגיה שלהם.

בין שני המאורעות הנזכרים הוקמה, התאמנה והתגבשה היחידה גס"ג 9 והפכה ליחידה מבצעית. הקמת הגס"ג 9 נעשתה רחוק מעיני הציבור הרחב, אך לא נעלמה מעיניהם של "חוגים המקצועיים" בארצות השונות, העוסקים במלחמה נגד טרור. "חוגים" אלה, שעמם נמנים שירותי המודיעין, כוחות משטרה והשלטונות הצבאיים בארצות שונות, פועלים תוך שיתוף פעולה הדדי. שיתוף הפעולה כולל חילופי מידע מודיעיני וטכני על ארגוני המחבלים, וכן ייעוץ וסיוע הדדי בנושאי טקטיקה, ציד והדרכה. פעילות זו מבוצעת לרוב ללא הסכמים פורמליים כשהבסיס לכך הוא הצורך המשותף למנוע את פעולות הטרור. אפשר להניח שגם הגס"ג 9 השתלב בפעילות בינלאומית זו וקיים מאז הקמתו קשרים עם יחידות דומות בארצות אחרות, ולמד מניסיוןן.

משמר הגבול כפוף למשרד הפנים הפדרלי והוא כוח המשטרה היחיד במדינה שעליו שולטת הממשלה המרכזית. שאר כוחות המשטרה המערב-גרמניים הם מקומיים וכפופים לממשלות של המדינות בפדרציה. במשך השנים האחרונות הורחבו תפקידיו של משמר הגבול ככוח משטרה פדרלי ונוספה לו המשימה של "ההגנה על החוקה ומוסדותיה". הוא גם רשאי לעסוק בתפקידי שיטור במקרים של "פשיעה חמורה". הרחבת הסמכויות באה בתקופה בה גברו האלימות הפוליטית ומעשי הטרור ואז גם הוקמה היחידה הג"ג 9 במסגרת משמר הגבול. אולם הפעלת יחידותיו של משמר הגבול למשימות שאינן אבטחת הגבולות, נתונה להגבלות חמורות. היא מותרת רק באישור הממשלות המקומיות ובהסכמתן. הגבלה זו שחלה גם על הפעלת הגס"ג 9 עוד תידון בהמשך. משמר הגבול מונה כ-22,000 "תפקידי משטרה", כולם כמוכּן אנשי קבע. החיל מאורגן ביחידות בעלות מבנה וארגון צבאי ומצויד בציד צבאי לרוב.

כאמור ההחלטה להקמת הגס"ג 9 התקבלה בעקבות פעולת המחבלים נגד ספורטאי ישראל באולימפיאדת מינכן ב-1972. בשעת הפגיעה התברר לשלטונות הגרמניים שאין ביכולתם להשתלט על קבוצת המחבלים בכוחות ובאמצעים הקונבנציונליים שעמדו לרשותם, בלי לסכן את בני הערובה. כך הסתיים המאבק, שהוטמן למחבלים בשדה התעופה פירסטנפלדברוק, במרחץ דמים שבו נהרגו גם כל בני הערובה הישראליים וגם המחבלים מארגון "ספטמבר השחור". פעולת ארגון "ספטמבר השחור" במינכן פגעה בגרמנים בצורה חמורה ביותר. גרמניה המערבית כבר הייתה בעלת ניסיון מסוים בפעילות טרור. קבוצות של "גרילה-עירונית" כדוגמת קבוצת באדר-מיינהוף וכן מחבלים פלסטינאים ביצעו בשנים האחרונות פעולות טרור שכללו שוד בניינים, הנחת פצצות, חטיפת אישים וכן פגיעה במטרות ישראליות ויהודיות. אולם בפעולה במינכן התברר כי שלטונות הכיבוש הגרמניים הם חסרי אונים והגנה, והמדינה הגדולה חשופה לפעילות טרוריסטית, בלי שיהיו לרשותה אמצעי מגן. יתר על כן, הפגיעה במינכן פגע בנקודה רגישה אצל הגרמנים. הוא עורר אסוציאציות לשואה (רצח המוני של יהודים) ומעל לכל הוא "קלקל את השמחה" למיליוני גרמנים שהתכוננו שנים רבות לאולימפיאדה וראו בהצלחתה עניין של כבוד לאומי ונדבך נוסף (ואולי האחרון) ברהבליטיזציה של גרמניה אחרי המלחמה.

מספר ימים אחרי מאורעות מינכן התכנסה "ועידת שרי הפנים" של מדינות הפדרציה המערב-גרמנית והחליטה על הקמת יחידות מיוחדות למלחמה בטרור במדינות וברמה הפדרלית. ההפרדה בין הרמות משקפת את התסבוכת החוקתית הקיימת בגרמניה המערבית כמדינה פדרלית שבה יש לממשלות המקומיות סמכויות רחבות עליהן אין הן מוותרות בקלות. כשלושה שבועות אחרי הפיגוע במינכן כבר הוצא צו ממשלתי להקמת הגס"ג 9. על צוות ההקמה הוטל להעמיד על הרגליים תוך שישה חודשים שתי מחלקות להפעלה מבצעית. החיפוז נבע מהחשש שהפלסטינאים עתידים להגביר את פעולותיהם בעתיד, חשש שלא התאמת. בחלוקת התפקידים שנקבעה בין הגס"ג 9 לבין היחידות המיוחדות למלחמה בטרור במדינות נקבע, שהיחידות במדינות תעסוקנה במשימות חצפית ותופעלנה נגד מבצעי יחידים, בעוד הגס"ג 9 יופעל נגד פעולות טרור בהיקף גדול יותר. אבל חלוקת תפקידים זו לא הצליחה למנוע, את אי הפעלת היחידה במשך חמש שנים מתוך שיקולי יוקרה. כך אפוא הופעלה היחידה לראשונה לא בגרמניה עצמה אלא מחוצה לה. במוגדישו.

תורת ההפעלה

ביסוד הארגון, האימון וההצטיידות של הגס"ג 9 עמדה ההנחיה המיניסטריאלית שהגדירה כך את משימות היחידה: "הפעלה כשמדובר ברצח, בחטיפת בני אדם ולקיימת בני ערוכה... המבוצעים בידי קבוצות אלימות". כן הוטל על הגס"ג 9 לפעול במקרה של מהומות והפגנות ולצורך אבטחת אישים. למרות ההגדרה הרחבה היה ברור שהמשימה העיקרית תהיה לפעול נגד מחבלים פלסטינאים ונגד קבוצות טרור מקומיות כמו קבוצת באדר-מיינוף. לצוות שהופקד על הקמת הגס"ג 9 היה ברור שאין ליישם כאן מודלים ארגוניים או שיטות הפעלה משטרתיות או צבאיות מקובלות. צוות ההקמה ניגש אפוא לעבודה בשני מישורים: האחד היה ללמוד כיצד עושים זאת האחרים. והאחר – ללמוד באופן יסודי את שיטות העבודה של האויב הפוטנציאלי, כלומר של המחבלים וקבוצות טרור במגמה להתאים את ארגונו של הגס"ג 9 ואת אימונו לשיטות עבודה אלה. כך תיאר מפקד הגס"ג 9, ניצב משנה וגנר, את האויב, במאמר שכתב: הפעילות הצפויה של קבוצות טרור מאופיינת בדרך כלל על ידי הכנה יסודית ומדוקדקת, משמעת חזקה וכוח מנהיגות של מפקד הקבוצה. לזה מתווספת מוטיבציה חזקה של המשתתפים וציוד ונשק משוכללים שמקנים כוח אש רב. המבצעים הם ברמת ארגון אישי ויחידתי גבוהה. תכנון פעולותיהם והביצוע מתבססים על שיטות לוחמת הגרילה. אולם ביעדי הפעילויות הטרוריסטיות לא מושם הדגש על ההצלחה הטקטית אלא על האפקט המדיני (הכוונה היא שגם פעולת מחבלים שנכשלה מבחינה טקטית יכולה להשיג את מטרתיה המדינית).

צוות ההקמה למד באופן יסודי את העקרונות הטקטיים של לוחמת הגרילה ובעיקר הגרילה העירונית נוסח אמריקה הלטינית כפי שתוארו ע"י מריגלה, צ'ה-גואברא ודבריי. כמקור נוסף ממנו למדו ועליו הסתמכו בקביעת ארגון ה"גס"ג 9 והטקטיקה העתידה שלו, שימשה אנליזה של שיטות הפעולה שנוקטו על ידי קבוצות טרור בפעולות טרור שונות. כדוגמה ליישום התיאוריות והלקחים שנלמדו, יכולה לשמש יחידת היסוד הטקטית בגס"ג 9. כיחידת יסוד טקטית נקבעה קבוצה בת חמישה לוחמים, שקיבלה את השם "קבוצת משימה מיוחדת". זוהי ה"כיתה" בגס"ג 9 והיא היחידה הקטנה ביותר שעליה

ובעלי המשפחה שביניהם גרים בעיירות הסמוכות. כל החיילים הגרים מחוץ למחנה מצוידים במכשירי קשר אישיים בעלי עוצמת קליטה רבה, דוגמת מכשירים דומים בהם מצוידים עובדי בתי מלון או מפעלי תעשייה. הניידות למרחקים ארוכים מובטחת על-ידי גף מסוקים אורגני. המסוקים חונים ביחידה ועומדים לרשותה בקביעות. גף המסוקים כולל מסוקים "בל 212" ומסוקי "פומה" צרפתיים. האחרונים משמשים לתובלה בלבד. לצורכי ניידות קרקעית עומדות לרשות היחידה מכוניות נוסעים שהותאמו במיוחד לצרכיה, שריוניות משטרתיות וכמובן סוגי רכב רגילים שונים.

גאוות היחידה היא על צי מכוניות הנוסעים שלה. אחרי בחינת סוגי רכב שונים נפלה הבחירה על מכוניות "מרצדס 280", אחד מסוגי המכוניות המעולים (והיקרים) בעולם. מפעלי מרצדס נענו בשמחה לדרישות אנשי היחידה וגם"ג 9 ויצרו סדרה מיוחדת של מכונית מהירה וחזקה זו. המכונית משמשת להסעת "קמ"מ" אחד (חמישה לוחמים) על נשקו והתד"ל שלו, המועמס בתא המטען שהותאם לכך במיוחד. המכוניות אינן משמשות להובלה בלבד ונחשבות גם ככלי לחימה. חיילי הגם"ג 9 לומדים לירות ממכונית נוסעת, לפתוח דלתותיה ולקפוץ ממנה תוך כדי נסיעה, לבצע במכונית מרדף אחרי מכוניות אחרות וכיו"ב. גם המסוקים משמשים ככלי לחימה. החיילים משנים תרגולות הפעלה שונות ממסוקים כגון חקיפת מטרת קרקע מהמסוק, נחיתת סער על גגות של בתים או מרפסות, לשם השתלטות על בתים בדרך זו, או ירידה בחבל ממסוק המרחף עשרות מטרים מעל פני הקרקע. טכניקות אלה נלמדו מצבא ארה"ב שפיתח אותן בויאט-נאם ושוכללו או הותאמו לצרכי הגם"ג 9. האימונים כוללים בין היתר חקיפת כלי רכב ממסוקים, ירי על בתים מהמסוק ומרדפים אחרי קבוצות טרוריסטים באמצעות מסוקים. מכל מקום קיימת מגמה לשלב את המסוק במידה מירבית בפעילות המבצעית של היחידה.

כוח אדם

השירות בגם"ג 9 הוא על טהרת ההתנדבות, והחיילים (ליתר דיוק השוטרים) באים משורות משמר הגבול. תנאי להגשת מועמדות הוא ותק של שנה אחת כמשמר הגבול. מדובר אפוא באנשים שבחרו

אפשר להטיל ביצוע עצמאי של משימה. המבנה בן חמישה לוחמים מתבסס על תורתו של אבי תורת "הגרילה העירונית" — קרלוס מריגלה הברזילאי. מריגלה מלמד בספרו שהפך לקלאסי, "ספר כיס של הגרילה העירונית", שיש להקים קבוצות לוחמים קטנות ועצמאיות שמונות ארבעה עד חמישה חברים בלבד. קבוצה כזאת יכולה לפעול בכרך בלי לעורר תשומת לב והיא היסוד לכל פעילות המחתרת. היא מתכננת באופן עצמאי ומקיימת את עצמה. פעולותיה לא מותנות בקבלת פקודות מגבוה או בהמתנה להן. במקום מבנה היררכי נוצרת רשת של קבוצות גרילה, שכמעט אינה ניתנת להשמדה, כי חיסולה של קבוצה בודדת אחת אינו משפיע על פעילות הרשת כולה.

ארגון ומבנה

כאמור יחידת היסוד הטקטית של הגם"ג 9 היא "קבוצת המשימה המיוחדת" (קמ"מ). היא מונה חמישה לוחמים כולל מפקד בדרגת קצין. הקמ"מ מאומנת ומצוידת כך שתהיה מסוגלת לפעול כצוות קרב עצמאי בכל צורות הקרב הצפויות: בפעולה רגלית, בפעולה מתוך רכב או מסוק ובכל המשימות הצפויות: הסתערות, מרדף, התגנבות וכיוצא בזה. הקמ"מ עשויה לפעול בלבוש אזרחי ומפקדה יסיר בדרך כלל בזמן פעולה מבצעית את סימני הדרגה, כדי להקשות על זיהויו ועל הפגיעה בו בידי האויב.

הגם"ג 9 אינו גורס הפעלת אנשיו כבודדים או בקבוצות הקטנות מחמישיית הקמ"מ. יוצא מהכלל הוא צוות הצלפים המורכב מזוג לוחמים. המאפיין את הקמ"מ הוא פיקוד ברמה גבוהה (קצין על ארבעה לוחמים), רמת אימון גבוהה ורב צדדית, ניידות וציוד משוכלל. כל אלה בתוספת משמעת ומוטיבציה הופכים את הקמ"מ לגוף המסוגל להתמודד עם קבוצת לוחמי גרילה. הקמ"מ הבודד משמש כלבנה לאיגוד כוחות גדול יותר המופעל, כאשר נדרש כוח גדול יותר. בפעולת מוגדישו לדוגמה, השתתפו 60 אנשי גס"ג 9, ופעלו חמש קבוצות משימה מיוחדות במסגרת "יחידת הפעלה". יתר האנשים במוגדישו היו אנשי פיקוד, קשרים, חבלנים ואנשי מודיעין ותחזוקה. "יחידת ההפעלה" היא יחידת המשנה שבאה במקום המסגרת הפלוגתית במבנה הצבאי הקונבנציונלי. על המסגרת המחלקתית, או יחידת משנה דומה לה, דילג הגם"ג 9. יחידת ההפעלה כוללת חמישה קמ"מים ו"קבוצת פיקוד" של חמישה אנשים, בסך הכל 30 איש. הפעלה מרוכזת של "יחידת ההפעלה" צריכה לאפשר טיפול עצמאי בפיגוע בעל היקף גדול, כגון אובייקט שנחפס על-ידי מחבלים, או שחרור בני ערובה המוחזקים בידי מחבלים. בשעת ההסתערות משמש חלק מהיחידה ככוח חיפוי, בדרך כלל במתכונת של "צוותי קליעה" (צלפים) הפועלים בזוגות. כמובן שהגם"ג מסוגלת לפעול גם במתכונת גודדית. פעולת מוגדישו הייתה למעשה פעולה גודדית, אף כי השתתפה בה רק פלוגה אחת. לצד "יחידות ההפעלה" פועלת בגם"ג 9 "יחידה טכנית" שתפקידה לסייע ליחידות ההפעלה באמצעות בעלי מקצוע שונים: חבלנים להנחת מטעני חבלה או פינוים, בעלי מקצוע לפריצת מעברים דלתות ואנשים להפעלת אמצעי לחימה בלתי קונבנציונליים. כמו כן נמצאת ביחידה זו קבוצת צוללנים.

ניידות

משימותיה ותפקידיה של היחידה גס"ג 9 מחייבים ניידות מירבית, כדי שאנשיה יוכלו להגיע במהירות לכל מקום, בו עלולה להידרש הפעלתם. פיגועים חבלניים מאופיינים בפתאומיותם, ומקומות האירוע האפשריים הם בכל שטח המדינה. ראשית חוכמה להשגת כוננות גבוהה להפעלה הם סדרי אופק המבטיחים איסוף אנשי היחידה וריכוזם תוך זמן קצר. לשם זה גרים חיילי היחידה במחנה היחידה**

קבוצת משימה מיוחדת של ה-GSG

* EINSATZGRUPPE

** בעיירה St. Augustin בקירבת בון.

חיילי ה-GSG-9 בעת אימונים

בשירות המשטרה כמשלח יד לכל החיים. המועמדים עוברים תחילה מבחני כניסה הנמשכים יומיים וכוללים בדיקות רפואיות, מבדקים פסיכוכיניים, בדיקות כושר גופני ובחינה פסיכולוגית לבחינת התאמתו הנפשית של המועמד.

השירות בגס"ג 9 אינו מקנה תוספות שכר או יתרונות חומריים אחרים. כוח המשיכה של היחידה טמון באופיה המיוחד, במוניטין שלה, ברוח הצוות השוררת בה ובעובדת היותה יחידה מובחרת. לטווח רחוק יותר מסתמן יתרון נוסף: השוטרים שעוזבים את היחידה לאחר שירות בן מספר שנים מבוקשים ביחידות משטרה אחרות, ויכולים להיקלט במסגרות משטרתיות שונות ביתר קלות ולהתקדם בקריירה משטרתית רגילה. כל זאת הודות לרמתם האישית הגבוהה ולרמת האימון שלהם.

הכשרה ואימון

השוטר המתקבל לשורות הגס"ג 9 אינו אפוא טירון ויש מאחוריו הכשרה בסיסית וניסיון משטרה מסוים. אף על פי כן מתחיל השירות בגס"ג 9 בקורס אימון בסיסי שנמשך כשלושה חודשים, שבהמשכו בא האימון המקצועי המתקדם, שנמשך אף הוא כשלושה חודשים. מטרתו של שלב ה"אימון הבסיסי" היא להכשיר את "הלוחם הבחור בעל המוטיבציה". שתי מטרות אלו: להקנות רמת אימון אישית שמקובלת להשוותה לרמת הריינג'רס בצבא ארה"ב ולהקנות את המוטיבציה הדרושה כדי לעמוד בסיכונים הכרוכים בשירות בגס"ג 9. כבכל החברות התרבותיות גם בחברה הגרמנית יש למטרות אלו תהדה בקרב הנוער ויש די מתנדבים כדי למלא את שורות היחידה. שלב האימון הבסיסי כולל אימוני נשק, אימוני קליעה, שדאות יום ולילה ואימון גופני רב, שבו מושם הדגש על קרב היחיד: ג'ודו וקראטה. כן נלמדים מקצועות עיוניים הכוללים חוק ומשפט ופסיכולוגיה, התוכנית כוללת גם מקצועות משטריים ספציפיים (כגון זיהוי פלילי). ההכשרה מבוצעת בתנאים קשים. הדרישות הגופניות והפסיכולוגיות גבוהות והיחס לעתים ברוטאלי. אין הבדלים בין אימוני בעלי הדרגות לבין אימוני הטוראים. הגס"ג 9 גורס, שהוא צריך להכשיר את אנשיו ללחימה בקבוצות אלימות ביותר, כאלה המוכנות לעבור את מה שנחשב אפילו במלחמה כגבולות המותר. לאור זה יש להכשיר את לוחמי הגס"ג 9 ולחשלים. בגמר האימון הבסיסי מחליטים מי ממשיכי הקורס ימשיך לשרת ביחידה ויעבור לשלב האימון המתקדם.

שיעור הנפל הוא רק כ-30 אחוזים. זאת לאור המיון הקפדני בבחינות הקבלה בהן מגיע שיעור הנפל לכ-90 אחוזים. חשיבות רבה מייחסים בגס"ג 9 לאימוני הנשק ולקליעה למטרה. המגמה היא להקנות שליטה אבסולוטית בכלי הנשק בכל תנאי הביצוע לרבות מצבי לחץ קיצוניים. במרתף הקסרקטין של היחידה נמצא מטווח זעיר משוכלל, שיש אומרים כי הוא המשוכלל מסוגו בעולם, שבו מבוצע חלק מאימוני הירי באקדחים ובתת מקלע. אימוני הירי כוללים ירי על ציפורים מלאכותיות, ירי על יוני חומר באוויר (באמצעות רובי ציד) וירי לילה בעזרת מכשירי ראיית לילה.

שלב האימון המתקדם הנקרא "האימון המיוחד" נמשך תשעה שבועות וכולל:

- אימון צוות — הכוונה לאימון הקמ"מ (הכיתה) כצוות קרב ואימון יחידה להפעלת המסגרת הפלוגתית. האימון כולל הכשרה טקטית וביצוע תרגילים משימתיים במצבים שונים. התרגילים מבוצעים במקומות גיאוגרפיים שונים בהתאם למשימות הצפויות של היחידה.

- אימון משימתי מיוחד הכולל תרגולות נגד חטיפות מטוסים, תפיסת בתים שנכבשו על ידי מחבלים, תרגול במסוקים, תרגול מדרפים ועוד. התרגילים מבוצעים במידת האפשר באובייקטים אמיתיים או בדגמי אימון קרובים לאמיתיים כגון מטוסי בואינג, בניינים עירוניים, מכוניות וכו'.

- אימון בעלי מקצוע: צלפים, קשרים, חבלנים, נהגים, צוללנים ומטפסי הרים.

בתרגילים הטקטיים ובסיכום תוצאותיהם מושם דגש רב על הניתוח הפסיכולוגי של התנהגות האויב ותגובותיו האפשריות. כן מבוצעים ניתוחי אירועים בהם נידון הצד הטקטי והפסיכולוגי. פרק עיוני מיוחד מוקדש להכרת ארגוני המתחתרת השונים וארגוני המחבלים הפלסטינאים. אנשי הגס"ג 9 שומעים הרצאות על ארגונים, תורותיהם והאסטרטגיה שלהם. במסגרת זו מתקיים דיון וסימפוזיון שמגמתו הכרת האידיאולוגיה של הטרוריסטים ושורשיה.

נשק וציוד

גורם חשוב ליצירת תנאים אופטימליים ללוחמה נגד הטרור הוא הנשק והציוד העומד לרשות הגס"ג 9. מספר פריטי ציוד חשובים כבר הוזכרו: מסוקים, כלי רכב מעולים ומכשירי אזהרה. הנשק הסטנדרטי של לוחמי הגס"ג 9 הוא תת-מקלע המשטרה התקני ה-MP-5 (תוצרת גרמניה) הנחשב לכלי נשק מדויק ואמין. כמו כן מצוידים אנשי הגס"ג 9 באקדח שירות P-9. במחסני היחידה מצויים גם אקדחים מיוחדים סמית ו-ווסון 38. ושני סוגי רובי צלפים: רובה הצלפים הצבאי הסטנדרטי ה-SG-1 המורכב מרובה השירות G-3 עם התקנים אופטיים ורובה הצלפים המיוחד, המאוזן 66 (מחירו כ-30,000 ל"י). כפי שכבר הוזכר פועלים הצלפים בזוגות, כשכל זוג מצויד ברובה אחר. ציודו האישי של לוחם הגס"ג 9 כולל קסדה, אפוד מגן ובגדי עבודה, שמהם הורחקו במידת האפשר כל מיני לולאות, כתפיות וכפתורים כדי למנוע מהאויב לאחוז בהם בקרב המגע. ללחימת לילה מצוידת היחידה במכשירי ראייה אינפרא-אדומים מסוגים שונים וכן במגבירי אור כוכבים.

מבצע מוגדישו

המבחן הגדול של הגס"ג 9 היה באמצע חודש אוקטובר 1977 במבצע שבו שוחרר בנמל התעופה של מוגדישו (סומליה) מטוס לופטהנזה שנחטף על נוסעיו. קיימת נטיה להשוות בין מבצע אנטבה של צה"ל ובין מבצע מוגדישו. נטיה זו נובעת מהשוואה שטחית בלבד של שני המבצעים. כל מי שיערוך השוואה מדויקת יותר ימצא כי שני המבצעים נערכו בתנאים שונים לגמרי וכי המשותף ביניהם הוא מועט בלבד. פרשיית מוגדישו התחילה בחטיפת מטוס לופטהנזה, שהחזיר לגרמניה בטיסת שכר קבוצה של כ-80 נופשים גרמניים מאיי האוקיינוס האטלנטי. החוטפים היו צוות מעורב של ארבעה טרוריסטים ערבים וגרמנים. כעבור שני ימי טיסה, חניה ומשאומתן הגיע המטוס לנמל התעופה הבינלאומי של מוגדישו ביום ה-16 באוקטובר. בנמל התעופה של מוגדישו המשיכו הטרוריסטים לנהל משאומתן עם שלטונות סומליה ועם נציגי ממשלת גרמניה על שחרור בני הערובה תמורת שחרור טרוריסטים כלואים בבתי כלא גרמניים.

בגס"ג 9 הוכרזה כוננות עם היוודע דבר החטיפה, זמן קצר לאחר החטיפה הוטסה קבוצה מהיחידה לקפריסין שם חנה באותו הזמן המטוס החטוף. לפני שאנשי הגס"ג 9 הספיקו להגיע לקפריסין עזב המטוס את האי ואנשי היחידה חזרו לגרמניה.

בחשאיית מרובה הוטסה שנית קבוצה מהגס"ג 9 בעקבות המטוס החטוף, ובשעות אחר הצהריים של ה-17 באוקטובר נחת במוגדישו בואינג 707 ובו 60 אנשי גס"ג 9, וחנה במסלול צדדי הרחק מהמטוס החטוף. מפקד הגס"ג 9 ועוזרו התמקמו במגדל הפיקוח של השדה והצטרפו לצוות החירום הסומלי-גרמני ששהה במקום. בשעות אחרי הצהריים גם הגיעה מבין הוראה באלחוט: יש להשתלט באמצעות הגס"ג 9 על המטוס החטוף ולשחרר את בני הערובה. רק בנס נמנע שידור דבר התשדורת הנ"ל בשידורי ישראל, שכן קשב שידורי ישראל שעקב במשך יומיים אחרי תעבורת האלחוט הרבה הקשורה בחטיפה, קלט תשדורת זו.

תוכנית הפעולה לשחרור המטוס, שהתקבלה תוך תיאום והתייעצות עם שלטונות סומליה כללה מספר פעולות:

- סגירת איזור הפעולה על-ידי כוחות צבא סומליים.
- פריסת קבוצות צלפים ותצפיות של הגס"ג 9 סביב המטוס.
- התקרבות הגוף הפורץ של הגס"ג 9 למטוס בחסות החשכה.
- ביצוע פעולת הסחה על-ידי כוחות סומליים.
- הסתערות אנשי הגס"ג 9 על המטוס והשתלטות עליו.

במקביל לפעולות אלה סוכם להיענות למראית עין לדרישת החוטפים ולהודיע להם שמטוס עם האסירים, ששחרורם נדרש, נמצא בדרך למוגדישו.

עם נחיתת המטוס שהטיס את אנשי הגס"ג 9, הוחל בהכנות לפעולה שכללו פריקת הציוד מהמטוס והכנתו, תוך כוננות אנשי הגס"ג 9 להסתערות מיידית על המטוס החטוף במקרה של חרפת המצב. שלטונות סומליה ונציגי ממשלת גרמניה ניהלו בינתיים משא ומתן עם החוטפים שבמטוס. החוטפים קבעו את השעה 0200 בלילה כשעה אחרונה שבה ישמידו את המטוס על נוסעיו אם לא ייענו דרישותיהם.

בינתיים, בשעה 1830 התקיימה קבוצת פקדות וניתנו תדריכים לאנשי הגס"ג 9. בשעה 2200 התפרסו חוליות הצלפים והתצפיות בשדה סביב המטוס, אולם הצלפים שצוידו במכשירי ראיית לילה לא הגיעו לכלל הפעלה במבצע זה. עם פריסת התצפיות החלו להגיע למפקדת היחידה דיווחים שוטפים. בידי אנשי התצפית היו מכשירי שמיעה רגישים שאפשרו לקבוע את מיקומם המדויק של המחבלים במטוס. בשעה 2315 החל הכוח המסתער בתנועתו לעבר המטוס. כעבור 15 דקות הגיע הכוח לשטח ההמתנה הקרוב לזנב המטוס. בשעה 2350 החלה

פעולת ההסחה, כשחיילים סומליים מציתים חזיונים ואמצעים פירוטכניים כ-100 מטר לפני חרטום המטוס. חוליות התצפית דיווחו שהמחבלים נעים לתא הטיס כנראה כדי לעמוד על פשר הנעשה בחזית המטוס.

בשעה 2352 החלה תנועת הכוח המסתער, שמנה 28 אנשי גס"ג 9 בפיקודו של מפקד היחידה, ניצב משנה וגנר. האנשים בעלי הפנים המושחרים התחלקו לשתי קבוצות פורצים, והתמקמו מתחת לכנפי המטוס. בשעה 0005 נתן ניצב משנה וגנר את הפקודה "קדימה" וארבעה סולמות אלומיניום שבקצותיהם כיפות גומי הורמו והושענו לדפנות המטוס. בסולמות אלה עלו ארבע חוליות חבלנים שהצמידו מטעני נפץ מיוחדים לפריצת המנועלים של פתחי החרום, ואף הפעילו אותם. לפי פקודה נוספת של וגנר, עלו יתר האנשים בסולמות, התמקמו על כנפי המטוס ועם פתיחת דלתות החירום החלו להיכנס למטוס. בכניסה למטוס הופעלו רימוני Light And Sound מיוחדים שהועמדו לרשות הגס"ג 9 על-ידי היחידה הבריטית ללוחמה בטרור ותפקידם היה ליצור הלם במטוס. אנשי הגס"ג 9 שנכנסו בפתחי החירום למטוס, פקדו על הנוסעים להשתטח ואחרי קרב אש קצר עם המחבלים השתלטו על המטוס והתחילו בפינוי מהיר של בני הערובה מהמטוס. בשעה 0012 נמסר למגדל הפיקוח דיווח אלחוט: "המטוס בדינור".

לקחים

למרות שלמות הביצוע של הפעולה, שהתבטאה בהשגת הפתעה, במהירות הביצוע ובמיעוט הנפגעים (ארבעה מבני הערובה נפצעו באורח בינוני וקל), אין ספק שהגס"ג 9 הפיק לקחים טקטיים חשובים. לקחים אלה לא פורסמו, כפי שגם רבים מפרטי הביצוע לא נמסרו בפומבי. הלקחים נשארו אפוא נחלת הגס"ג 9 ושלטונות הביטחון המערב-גרמניים.

במבט רחב יותר, הוכיחה פעולת מוגדישו בפעם נוספת שקיימת הגנה יעילה בפני פעולות טרור. מדינת ישראל כבר הראתה בעבר כי אין להיכנע למעשי הסחטנות של ארגוני הטרור, ובמשך הזמן אימצו גישה זו גם מדינות אחרות. פעולת מוגדישו הייתה ביטוי לגישה זו שנקטה ממשלת גרמניה. כמובן שהחלטה נחושה אינה מספיקה. יש לבנות גם כלים מעשיים למלחמה בטרור, דוגמת הגס"ג 9 ויש לדעת להפעילם בצורה הנכונה.

בגס"ג 9 השקיעה גרמניה המערבית מאמץ ארגוני, אמצעים רבים וחמש שנות אימון לכ-180 איש. נראה שהשקעה זו הייתה כדאית ולו רק למען הפעולה הבחידת במוגדישו שנמשכה פחות מ-15 דקות. לקח נוסף הוא הצורך בשיתוף פעולה בינלאומי בתחום המלחמה בטרור. ארגוני הטרור אינם מכירים בגבולות בין המדינות, ומשום כך גם המלחמה בהם צריכה להיעשות על בסיס בינלאומי. שיתוף הפעולה הקיים הוכיח את עצמו במוגדישו ועליו לשמש דוגמה לעתיד.

סיכום

פעולת מוגדישו היא גיליון ההערכה והציונים של הגס"ג 9. אבל חשיבותה של יחידה זו היא מעבר לפעולה אחת ובודדת. עצם קיומה של היחידה גס"ג 9, כגוף לחימה יעיל מהווה גורם הרתעתי חשוב המגביל את חופש הפעולה של ארגוני המחבלים.

אנשי הגס"ג 9 שהגיעו לזירת המלחמה נגד הטרור באיחור יחסי הצליחו להדביק את הפיגור על-ידי לימוד מניסיונם של אחרים ויישום ניסיון זה לצרכי גרמניה המערבית. כל זאת בתוספת שיטות מקוריות שפותחו על-ידי הגרמנים עצמם, הפכו את הגס"ג 9 לחוליה חשובה במלחמה רחבה המתנהלת בעולם נגד הטרור.

ספינת הטילים

התפיסה ויישומה בצ"י העולם

סא"ל יוסף

הידרופיל טילים אמריקני מתוצרת גרומן, נושא טילי "הרפון"

באמצעות פיתוח מערכת הנעה חדישה, ותפיסה חדשנית בבניית הגוף. מערכות ההנעה הנפוצות כיום מורכבות ממנועי דיזל מהירים בעלי עוצמה רבה. פיתוח טכנולוגיות עיבוד מתכות אפשרה הקטנת ממדי המנועים והשגת יחס גדול של כוח-סוס למשקל. יחס זה נע כיום בין 1.5-2.7 ק"ג לכוח סוס, עובדה שקשה היה להאמין בה לפני כ-20 שנה. מנועים אלה מאפשרים הנעת ספינה בסדר גודל של 250 טון בעוצמה של כ-12,000-14,000 כוח סוס! מספר דגמים של כלי שיט אלה מצויים במערכות הנעה הכוללות טורבינות גז. סוג הנעה זה נחשב לחדשני באופן יחסי (ניסיון של כ-30 שנה), וחלק מהבעיות הכרוכות בהפעלתו טרם זכו לפתרונות משביעי רצון. יתרון סוג הנעה זה הוא בעוצמות הגדולות שיחידה קטנה מסוגלת להפיק. הבעיה העיקרית היא תצרוכת הדלק הגדולה כאשר הטורבינה אינה עובדת בעומס מלא. נמצאו לכך מספר פתרונות, כגון שילוב מערכת מנועי דיזל במערכת הטורבינות, אשר עובדים כאשר המעמס על המדחפים הוא חלקי, או פתרון חדיש — "מדחף בעל פסיעה משתנה" המשנה את זווית הלהבים באופן אוטומטי בהתאם לעומס.

גודל כלי השיט

על כלי השיט להיות קטן ככל האפשר, גורם המצמצם את מידת חשיפתו לאויב. הקטנת ממדי הכלי התאפשרה הודות לטכנולוגיות חדשות, בעיקר בחוסר בניית מנועים רבי עוצמה ומערכות נשק קטנות. כמובן שצמצום ממדי כלי השיט אינו בלתי מוגבל, וכיום נע נפחם של רוב כלי השיט בהם מדובר בין 250-600 טון.

הצמצום בממדים גרר אף חסרונות, כשבין הבולטים שבהם: טווח הפלגה מצומצם, עקב מגבלת נפח מכלי הדלק, וקשיי יציבות בים קשה, עקב נפחו הקטן של הכלי.

מהירות כלי השיט

על כלי השיט להיות מהיר ובעל כושר תמרון רב. ממבט ראשון ניתן להניח שתכונה זו דרושה לביצוע התחמקויות מטילים, אך אין הדבר כך. מהירות הטילים וביצועיהם עולים על אלה של כלי השיט המהירים ביותר. תכונה זו דרושה לכלי השיט בעיקר בכדי לצמצם במהירות המכסימלית את טווח חשיפתו לאויב מרגע היגלותו על מסך המכ"ם. מהירות הכלי וכושר תמרונה הרב הושגו

בעשור האחרון גוברת והולכת התעניינותם של ציי העולם באפשרויות השימוש בכלי שיט קטנים כיחידות לוחמה עצמאיות. התעניינות זו אינה מאפיינת דווקא ציים אשר התמידו להשתמש בספינות קטנות בעבר, אלא אף ציי מדינות מתפתחות וציים גדולים החותרים לחדש את מערכת כלי השיט שברשותם.

המחשבה ליצר כלי שיט קטן ורב עוצמה גירתה את דמיון הציים השונים כבר בראשית המאה, אלא שמסיבות טכנולוגיות עוכב מימושה המלא של מגמה זו עד לעשור האחרון. בקווים כלליים גורסת מגמה זו כלי שיט קטן, מהיר ובעל חימוש המאפשר לחימה נגד כלי שיט (ים-ים), נגד מטוסים (ים-אוויר) ונגד צוללות (נצ"ל). להלן תפורט התפיסה המתגבשת בנושא ספינות הטילים ויישומה בצי העולם.

מבנה כלי השיט וחומרי בנייתו

ההנחה הרווחת כיום בחוגים שאינם מקצוענים הינה, שגוף כלי שיט מהיר חייב להיות בנוי בצורת V, אשר לפיה אכן נבנו כלי השיט המהירים בעבר. צורת בנייה זו אמנם הקנתה לכלי השיט מהירות גבוהה, אולם זאת רק במצב ים אידיאלי. במצבי ים אחרים איבד הכלי מהירות. כמו כן היה נתון כלי השיט לחבטות חזקות בים עקב תאוצות אנכיות גבוהות, עובדה שהוציאה מה"אפוס" מספר רב של מכשירים רגישים בספינה. כיום נבנים כלי השיט המהירים באופן מעוגל יותר עם חרטום רחב, גורם המקטין את טלטולי הספינה ב"סבסוב" וב"עלרוד".

נושא חשוב המשפיע על ביצועי כלי השיט הוא סוג המתכות ועוביין. רוב הספינות המהירות בנויות היום ממתכות שעוביין מאפשר חדירת כדור רובה רגיל, דבר המהווה כמובן חיסרון. אולם היתרון הכרוך בכך רב אף הוא, ומתבטא בהפחתת דרסטיה של משקל הספינה. רוב גופי כלי השיט בנויים מלוחות פלדה שעברה עיבוד מיוחד. המבנים העיליים בנויים לרוב מסגסוג אלומיניום. קיימות כיום ספינות אשר גופן נבנה מעץ, מתוך מטרה לגרוע מתדמיתן המגנטית בעת מעברן בשדות מוקשים. הטכנולוגיה לבניית כלי שיט מפוברגלס נמצאת עדיין בשלבי פיתוח ראשוניים. בנייה זו עתידה להפחית ממשקל כלי השיט ולהיות אפקטיבית במיוחד בהורדת תדמיתו המגנטית.

חימוש כלי השיט

העלאת מערכות חימוש רבות על כלי שיט קטן התאפשרה הודות להתפתחות הטכנולוגית משך השנים האחרונות במיוחד בתחום האלקטרוניקה. כיום מצויים בציי העולם כלי שיט קטנים המצוידים ב"זומנית בטילי ים-ים", טילי ים-אוויר, תותחי שטח, תותחי נ"מ וטורפדו נגד צוללות.

טילי ים-ים

טילי ים-ים מהווים את מערכת הנשק העיקרית המורכבת כיום בכלי השיט הקטן (שיכונה מעתה "סטייל" — ספינת טילים). הטיל ים-ים הראשון פותח על ידי ברה"מ על בסיס נתוני הטיל הגרמני V-2 שרבים כמוהו שולחו בסוף מלחמת העולם השנייה לעבר לונדון. בחוגי המערב כונה טיל זה בשם "סטיקס", והוא נישא על גבי סיפון הספינות הרוסיות מדגם "קומאר" ו"אוסה". ההתעוררות לפיתוח טיל דומה במערב החלה לאחר מלחמת ששת הימים, בעקבות טיבוע המשחתת הישראלית "אילת" מול חופי פורט-סעיד, על ידי טיל "סטיקס", שנורה מסטייל "קומאר" מצרי שעגן בנמל.

טיל ים-ים מודרני הוא נשק עצמאי לחלוטין. הטיל משוגר על סמך נתונים ראשוניים שהתקבלו ממסך מכ"ם הספינה המשגרת. את תחילת מסלולו הוא מבצע באמצעות נווט אוטומטי (עיקרון זהה לטיס אוטומטי במטוס או נווט אוטומטי בספינות). מטווח מסוים מהמטרה (לפי קביעה מראש לפני שיגורו) פותח הטיל את מכ"ם הביות בו הוא מצויד, ומתחיל לחפש את המטרה באופן עצמאי. עם מציאתה ננעל עליה הטיל עד לפגיעה.

משקל חומר הנפץ בטילים אלה נע בין 60 ק"ג (טיל ים-ים צרפתי) ל-500 ק"ג (טיל ים-ים סובייטי). מהירות הטילים שווה בדרך כלל למהירות הקול, או נופלת ממנה מעט (0.9 מאך). חלק מהטילים נעים בגובה 100 מטר מעל פני הים — דבר המהווה חיסרון, עקב אפשרות ההיפגעות מנשק נ"מ קונבנציונלי. הטילים החדשים יותר מבצעים את רוב מסלול מעופם בגובה 1.5-3 מטר מעל פני המים. טווח הטילים נע לפי הדגמים מ-20-180 ק"מ.

במשך השנים נמצאו דרכים להשגדת טילים אלה באמצעות נשק נ"מ או באמצעות הטעייתם על ידי אמצעי לחמה אלקטרוני פסיביים ואקטיביים, אולם ככל שנמצאו יותר דרכים, הלכו אלה ונשתכללו. למניעת השגדתם צומצמו ממדיהם, על ידי שימוש בדלק מוצק במקום נוזלי, והקטנת ממדי המעגלים האלקטרוניים. כן הוענק להם כושר תמרון גבוה (5-6 g) ויכולת ביצוע מסלולים מיוחדים כמו "פופ-אפ" — עלייה לגובה רב לפני המטרה, וצלילה על המטרה מעליה.

כדי למנוע את הטעייתם הוכנסו לטילים מעגלי נגד-לוחמה אלקטרונית מתוחכמים. כן אופשרה הפעלתם בהתערבות אדם מרחוק — שליטה על הטיל באמצעות ערוץ רדיו מיוחד הנקרא "ערוץ פיקוד".

המערכות המלוות את הטילים (משגרים, מחשבים ומערכות בקרה) הינן מתוחכמות וקלות משקל, כך שהמערכת כולה אינה מהווה מעמס גדול, ואינה מפריעה לפעילותן של מערכות אחרות בספינה.

הטיל הנפוץ ביותר בעולם, בו מצוידים כיום למעלה מ-20 ציים במערב, הוא ה"אקסוסט" מתוצרת צרפת. טווח טיל זה הינו 36 ק"מ, משקל ראש הנפץ שלו — 60 ק"ג, ומסלול שיוטו נמוך ונע בין 1.5-3 מטר. שאר הטילים הידועים בעולם הם ה"הרפון" האמריקני, שלפי הפרסומים יסופק לסעודיה, ה"אוטומט" האיטלקי, אשר יסופק ללוב, וה"גבריאלי" הישראלי בו מצוידים הסטיילים הישראליים, ושלפי פרסומים זרים אף יוצא לחו"ל.

הסובייטים ממשיכים אמנם לשכלל את מגוון טילי הים-ים הנמצאים ברשותם, אך כנראה שהם מפגרים עתה אחר המערב בתחום זה. טיליהם עדיין גדולים וכבדים ומערכותיהם האלקטרוניות פחות משובללות.

טילי אוויר-ים

רוב הסטיילים בציי העולם אינם מצוידים עדיין בטילים נגד מטוסים. אך קיימת מגמה בכיוון זה. הבעיה היא שעדיין לא הגיעו ליצירת מערכת קטנה המסוגלת לטעון במהירות הרצויה מטח אחר מטח. בתחום זה נודע כיום דווקא לסובייטים יתרון על המערב. מערכת כזו יושמה בקורבטת טילים מדגם "ננוצ'קה" המצוידת נוסף למערכת טילים ים-ים גם במערכת טילי ים-אוויר מדגם "4-SAN". במערב מפותחות כיום מספר מערכות כאלה. לדוגמא: "רולנד" תוצרת "אירוו" ספציאל" מצרפת, "קרוטל ימי" תוצרת "תהומסון" מצרפת, "סטינגר" תוצרת "ג'נרל-דינמיקס" האמריקנית ו"סיוולף" תוצרת בי. אי. סי. הבריטית.

טורפדו נגד צוללות

בדיקת כלי השיט אשר נשאו בעבר נשק לחימה נגד צוללות מגלה, שהיו אלה כלי שיט גדולים בסדר גודל של משחתת ומעלה, או כלי שיט קטנים כספינות טורפדו, שזו הייתה משימתם היחידה. במצב זה נחבקש כלי שיט קטן בעל עוצמת אש אדירה ללחימה בכלי שיט אויב, אשר יוכל לבצע אף משימות נצ"ל (נגד צוללות). מגמה זו התאפשרה הודות לפיתוח טורפדו קטן המבצע פעולות חיפוש עצמאיות אחר הטלתו. כשם שמכ"ם הטיל מחפש אחר המטרה באופן עצמאי, ננעל עליה, ועוקב אחריה עד לפגיעה, כך מבצע זאת הסונאר הנמצא בראש הטורפדו באמצעות שליחת גלי קול (המכ"ם שולח גלים אלקטרומגנטיים), קליטתם וניתוחם. מסלולי הטורפדו עד יצירת מגע עם המטרה מגוונים ומתוכננים מראש. קיימים מסלולי חיפוש ספירליים, עקלתוניים, ישרים ושילוב כל המסלולים האמורים.

תותחים

בכלי השיט הקטנים מותקנים תותחים בקוטר 30-76 מ"מ. תותחים אלה יעילים להגנה עצמית, הן נגד מטוסים והן נגד כלי שיט. אוטומטיזציה מלאה, מהירות לוע וקצב אש גבוהים וכן פיתוח מרעומי קרבה לקטרים שמעל 40 מ"מ — מהווים גורמים נוספים המשפרים את התאמתם של התותחים לכלי השיט הקטנים. משקל תותחים אלה קל, גורם המאפשר להעמיס על כלי השיט כמויות גדולות של תחמושת.

כיום מקובלת בעולם המגמה לפיתוח תותחים ימיים רב-קנייים נגד מטוסים ונגד טילים. המפורסמת מבין מערכות אלה היא ה"פלנקס" תוצרת "ג'נרל דינמיקס" האמריקנית. המערכת כוללת שישה קנים בקוטר 20 מ"מ דוגמת מערכת "וולקן" היבשתית. נראה שבקרוב תוכנס מערכת זו לפעולה מבצעית בסטיילים.

מערכות גילוי אלקטרוניות

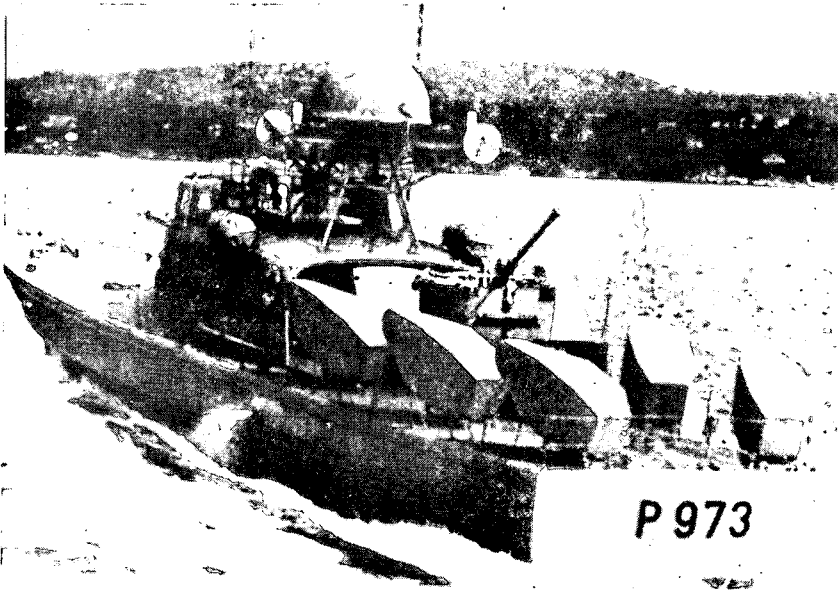
לתנופת הפיתוח הגדולה ביותר זכו המערכות האלקטרוניות. גודל ספינת הטילים חייב פיתוח מערכות קטנות קומפקטיות ורב-תכליתיות. כיום מסוגלת גם ספינת טילים קטנה בסדר גודל של 250 טון לשאת מערכות גילוי ובקרה ומערכות לחמה אלקטרוניות, הן פסיביות והן אקטיביות. מערכות הגילוי בספינת טילים מכילות: מכ"ם ניווט משוכלל היכול לגלות אף פחים או חביות הצפים בים בטווח מספר קילומטרים; מכ"ם חיפוש שטח ואוויר היכול לאתר ספינות בים ומטוסים באוויר במרחק גדול; ומכ"ם לבקרה אש התותחים, המקנה לתותחים דיוק רב בעקיבה על מטרה המתמרנת בקצב גבוה, גורם המגביר את סיכויי הפגיעה במטרה.

התוחם מבקר את עצמו אוטומטית באמצעות מחשב, המספק נתוני תיקון לתותחים על סמך מיקום פגיעות הפגזים במים, המתגלה על מסך המכ"ם, עקב היווצרות נד מים עם פגיעת הפגז בים. כיום קיימות כבר מספר רב של מערכות בקרה-אש מכ"מיות המגיבות על ידי מצלמת טלוויזיה (הנקראת LLTV), המגבירה עשרות מונים אף אור ירח או כוכבים, מכשיר אינפרה-אדום פסיבי המסוגל לחוש מטווחים גדולים יחסית בחום אותו מפיקים מנועי כלי השיט, וכן החידוש האחרון — מד טווח לייזר. כל המערכת הזו, הכוללת: מכ"ם, טלוויזיה, אינפרה-אדום ומד טווח לייזר, נמצאת על חצובה אחת, ופועלת בעת ובעונה אחת. לרוב אין משקלה עולה על 300 ק"ג.

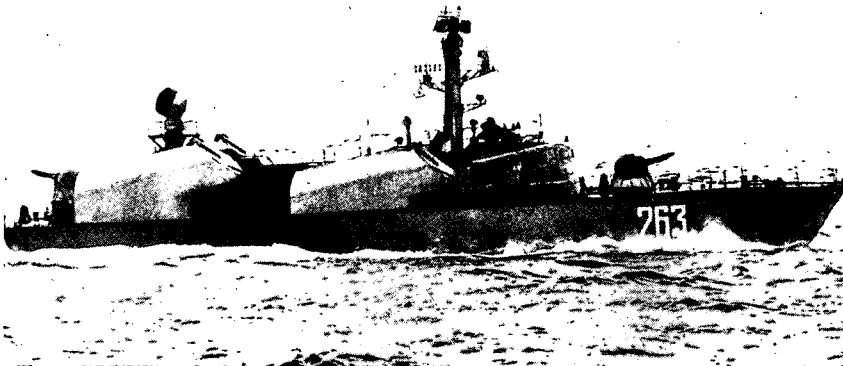
רוב כלי השיט המודרניים בעולם מצוידים כיום במגל"מ, מכשיר המגלה שידורי מכ"ם. טווח גילוי כלי שיט על ידי מכשיר זה גדול ב-25-50 אחוז בממוצע מטווח גילוי המכ"ם של אותה ספינה, עובדה המקנה למשתמש בו יתרון ניכר. יתרון נוסף הוא בהיותו של המכשיר פסיבי (אינו משדר גלים אלקטרומגנטיים), כך שאין הספינה המפעילה אותו מתגלית (בתנאי שאין לה פליטה אלקטרומגנטית אחרת).

רמת התחכום של מגוון מכשירים אלה אינה שווה. כיום מצויים בשימוש מבצעי בציי המערב והמזרח ואף נקנים על ידי ציי ערב, מגל"מים המסוגלים, על סמך ניתוח קליטת מכ"ם, לזהות כלי שיט כאויב או עמית. התהליך מתבצע באמצעות מערכת מחשבים המוזנת בנתוני מכ"מים שנקלטו בעבר ומשווה אותם לקליטה הנוכחית.

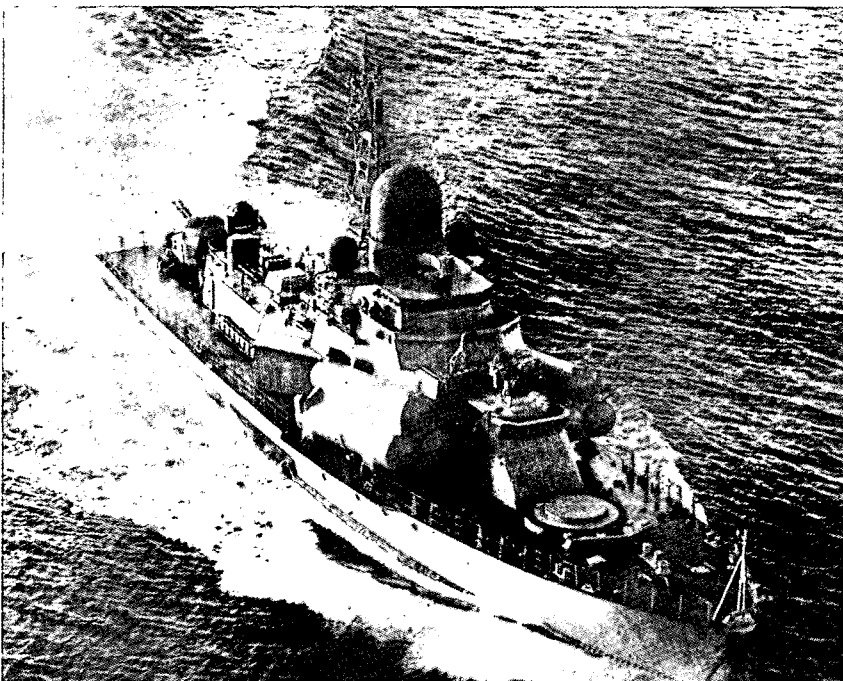
גם לגילוי צוללות המשייטות מתחת לפני המים נמצא פתרון שאפשר לישמו בסטי"לים (אכן זו הייתה פעם מערכת הגילוי הכבדה ביותר אשר נישאה במשחתות, סירות. וכלי שיט גדולים

סטי"ל מדגם "STORM" בשירות הצי הנורבגי, נושא טילי "פינגוין"

סטי"ל סובייטי מדגם "אוסה", המצוי אף בצי ערב, נושא טילי "סטוקס"

קורבטת טילים סובייטית מדגם "ננוצקה", נושאת טילי SS-N-9 ו-SS-N-4

אחרים). ההתפתחות הטכנולוגית אפשרה "הזערה" גם בתחום הלוחמה נגד צוללות. כיום ניתן למצוא (אם כי עדיין במספר מוגבל של סטי"לים) מערכות סונאר קוער (סונאר היוצא מגוף כלי השיט) משוכללות המסוגלות לאתר צוללות בטווח שישה ק"מ. טווח זה קטן אך משמעותי לצוללת. הגורם המגביל את הטווח הן שכבות המים הנוצרות בים עקב דרגות טמפרטורה שונה. גלי הקול אשר מפיק הסונאר מתעקמים ומאבדים כיוון במעברם בין שכבה לשכבה, כך שצוללת יכולה להתחמק בקלות מגילוי, אם היא בוחרת בשכבה הנכונה (הבחירה נעשית על סמך בטיטרמיה הנעשית על ידי הצוללות באותו אזור). המתכננים הצליחו להתגבר אף על טווח גילוי מוגבל זה, באמצעות סונאר הנגרר מאחורי כלי השיט, אשר את עומק הגרירה שלו אפשר לשנות. כך ניתן אפוא לזהות צוללת מתחת לשכבות מים שאינן נוחות לגילוי. עם סונארים כאלה כבר הגיעו לטווחי גילוי שמעל ל-20 ק"מ.

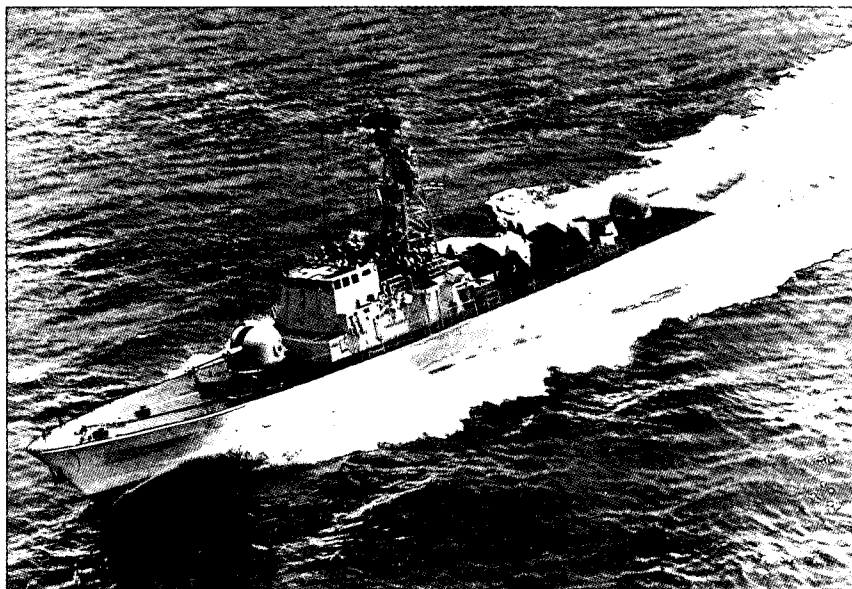
מערכות ללוחמה אלקטרונית

אין כיום תחום באלקטרוניקה הצבאית שהתפתח כמו תחום הלוחמה האלקטרונית. תחום זה הינו אף אחד התחומים החסויים ביותר בציי העולם. תעשיות האלקטרוניקה המערביות מוכרות היום לכל המרבה במחיר את מרב המכשור הקיים, אך הן מנציאות ממכשור זה מספר מעגלים אלקטרוניים, גורם הגורע מרמת תחכום המכשירים. מידת תחכום של הסטי"ל המודרני נמדדת כיום על פי אמצעי הלוחמה האלקטרונית המורכבים עליו. ההתפתחויות בנושא זה בעולם מצביעות, כי בעוד תקופה לא ארוכה יהיו האמצעים האלקטרוניים את עיקר המערכות המורכבות בכלי השיט. ההבחנה העיקרית של סוגי המערכות הינה כדלהלן:

★ **רקטות מוץ לטווח רחוק:** רקטות שתחת למלאן בחומר נפץ ממלאים אותן בפתיתי מתכת או פיברגלס מצופה החתוכים באורך מסוים (תלוי בסוג מכ"ם האויב), ואשר עם היפתחן באוויר הן יוצרות על מסך מכ"ם האויב מטרה מדומה, המטעה את מפקד כלי השיט והמפעילים היושבים לפני המסכים במגמה לגלות מטרה אמיתית.

★ **רקטות מוץ לטווח קרוב:** רקטות בעלות טווח קצר (עד 500 מטר) הנורות בכמויות גדולות, ואשר ייעודן להטעות טילי אויב. במקום להתביית על המטרה, שהיא כלי השיט האמיתי, מתביית טיל האויב על המוץ המפוזר על ידי הרקטות ופוגע במים.

★ **חוסמי רעש לבן:** מכשירים גדולים יחסית הפולטים קרינה אלקטרומגנטית רבת עוצמה בתדרי המכ"ם אשר אליו הם מכוונים. קרינה זו נקלטת במכ"ם האויב ומתבטאת על המסך

סטי"ל ישראל מדגם "רשף", נושא טילי "גברואל"

קורבטת טילים איטלקית העתידה להימסר לצי הלבני, נושאת טילי "אוטומט"

סטי"ל צרפתי מדגם "קומבטנט 2" העתיד להימצא בשנות ה-80 בצי הלבני, נושא טילי "אקסוסט"

סטי"לים בחיל הים הישראלי

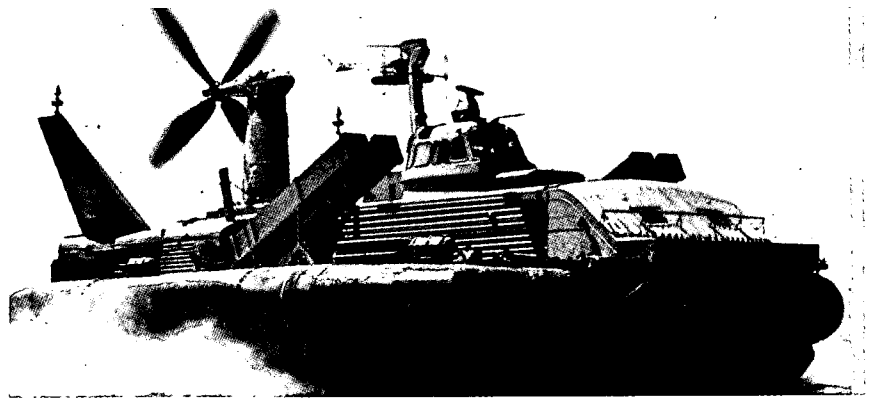
חיל הים הישראלי היה אחד החילות הראשונים בעולם המערבי שחשב, תכנן ואף החל לבנות סטי"לים, עוד בטרם טובעה המשחתת "אילת". הסטי"לים הראשונים, בהדחק של 250 טון, נבנו בצרפת, וצוידו בטילי ים-ים עם הגיעם לישראל. לאחר מכן התחילו בבניית סטי"לים גדולים יותר בהדחק של 450 טון. הסטי"ל הישראלי מדגם "רשף" עולה בעוצמת אש ובכושרו להילחם בטווחים ארוכים ובים קשה על הסטי"לים שנבנו בצרפת. בראשית 1977 נתפרסמה ידיעה, כי "מספנות ישראל" מתכננות לבנות דגם חדש של ספינות טילים, הכפולות בגודלן ובכוח האש שלהן מ"רשף". ספינות אלה נועדו להיות הדור הבא של ספינות טילים מתוצרת ישראל. על פי התכנון עתיד טווח פעולתן של אלה לעמוד על כ-8000 ק"מ ללא תדלוק, ומהירותן המכסימלית על 42 קשר, כאשר על סיפונן ממוקם מנחת למסוק.

סטי"לים בצי ערב

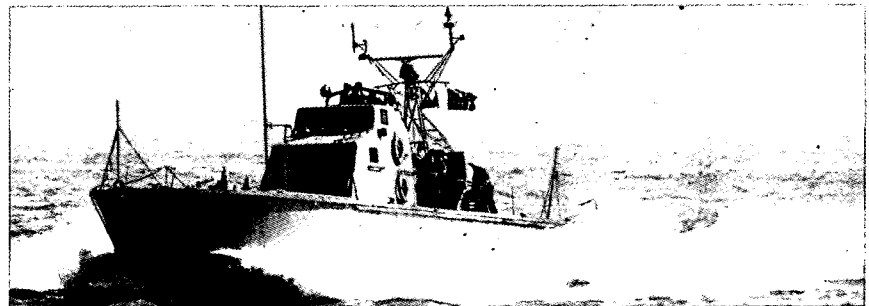
מספר ציים ערביים, ביניהם מצרים, סוריה ואלג'יר, הצטיידו בסטי"לים מתוצרת סובייטית כבר בשנות ה-60. האבדות שספגו ציי מצרים וסוריה מהסטי"לים של חיל הים הישראלי ביום הכיפורים הביאו את ציי ערב למשבר אמינות בסטי"לים שבידם. מיד לאחר המלחמה החלו ציים אלה בחיפוש אלטרנטיבות במערב. המערב אשר נזקק לכסף הערבי, הציע לאלה את מיטב הציוד הימי אשר בידיו. ואכן, כיום מספר גדול של ציים ערביים קשור בחוזה בנייה עם מספנות במערב אירופה ובארה"ב. בבריטניה נבנים כיום עבור מצרים שני סוגי סטי"לים: האחד בשם "6 באוקטובר", מצויד בשני טילים, והשני בשם "רמאדן" מצויד בארבעה טילים. בצרפת נבנים כיום עבור לוב עשרה סטי"לים מדגם "קומבנט II" המצוידים בארבעה טילים, ובאיטליה נבנות עבור ארבע קורבטות טילים המצוידות בארבעה טילים. כן קיבלה לוב מברה"מ סטי"לים מדגם "אוסה". בארה"ב נבנים עתה עבור סעודיה כ-13 סטי"לים אשר יצוידו בארבעה טילי ים-ים לטווח ארוך מדגם "הרפון". סוריה ועיראק ממשיכות להצטייד בסטי"לים מתוצרת ברה"מ, אם כי גם הן פוזלות למערב.

★ ★ ★

כיום, חמש שנים לאחר מלחמת יום הכיפורים, אשר בה, לראשונה, הפעילו שני כוחות ימיים טילים בקרב סטי"לים, מקובלת בקרב רוב ציי העולם ההכרה, שצי המכבד את עצמו חייב להצטייד בסטי"לים. תפיסה זו הביאה לתכנון ולבנייה של עשרות דגמי סטי"לים המצוידים באמצעים מגוונים ביותר. ניתן להעריך, כי באמצע שנות ה-80 יהיה אזורנו הצפוף ביותר בעולם בסטי"לים.

רחפת טילים בריטית מדגם SRN-6

ספינת הטילים המצרית החדשה "6 באוקטובר"

הסנפיריות. בשלב זה נראה, כי התפישה של הסנפירית זוכה להצלחה גדולה יותר, אך זאת, להערכתי, רק לתקופה מוגבלת, עד שיימצאו הפתרונות הטכנולוגיים העתידיים לרחפת. עיקרון הרחפת הוא יצירת כרית אוויר על ידי מדחסים רבי עוצמה מתחת לכלי השיט, כך שהכלי גולש על הכרית, עובדה המבטלת כמעט כליל את חיכוך הגוף במים, והמעניקה לכלי מהירות גבוהה. הבעיה ברחפת היא, שעדיין לא הגיעו לפתרון משביע רצון של "החצאית" (הן יריעות הגומי המונעות את בריחת האוויר מהכרית). בעיה נוספת היא כוח הדחף העצום שחייבים המנועים לספק על מנת לשמור את כלי השיט בגובה מסוים מעל פני המים. יתרונה הגדול של הרחפת הוא ביכולתה להפליג בים קשה ולנוע גם ביבשה (רק במקומות מישוריים).

הסנפירית לעומת זאת מפליגה על שניים או שלושה סנפירים עליהם היא מתרוממת לאחר מהירות מסוימת. שטח החתך של הסנפירים קטן, גורם המקטין את החיכוך במים, ומעניק לה מהירות גבוהה. כוח הדחף מסופק לסנפירית על ידי טורבינות השואבות מי ים ומשגרות אותם בלחץ חזק בירכתי כלי השיט, או על ידי מדחף שצירו מתקפל.

שני סוגי כלי השיט נמצאים כבר בשימוש אזורי נרחב בעולם. במספר ציים מערביים ובצי הסובייטי קיימים כבר דגמים של סנפיריות נושאות טילים. רחפות נושאות טילים נמצאות רק בשלב תכנון.

על ידי כתמים לבנים גדולים או פס רחב המסתירים את הספינות המתקרבות.

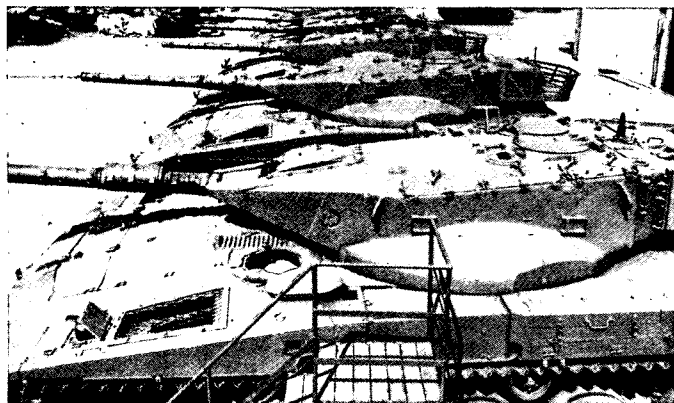
★ חוסמים מטעים: מכשירים מתוחכמים הפולטים קרינה אלקטרומגנטית על פי תוכנית מוגדרת מראש. קרינה זו נראית על מסך האויב כמטרה נעה עם כיוון, תנועה ומהירות, וקשה מאוד, אף למפעיל מאומן, להבדיל בינה לבין מטרה אמיתית.

קיימים חוסמים המטעים טילים. חוסמים אלה קולטים את שידור מכ"ם הבית של הטיל, ומשדרים חזרה, עם עיכוב מסוים, קבוצה של פולסים מכ"מיים. בדרך זו מסיטים אלה את הטיל ממטרתו האמיתית. מובן שהדבר חייב להיעשות באמצעות מחשב. מבין חוסמים אלה קיימים שני סוגים עיקריים: "מטעים בטווח" ו"מטעים בכיוון".

יש לציין, כי במלחמה הימית העתידית קלושים מאד הסיכויים ששני כוחות הנלחמים אחד מול השני יגיעו לכדי גילוי הדדי במכ"ם. מלחמה זו תסתיים ככל הנראה בהטבעת אחד מהכוחות בטווח הרבה יותר גדול.

רחפות וסנפיריות

הרצון לבנות כלי שיט מהירים יותר, בעלי כושר תמרון גבוה יותר ויכולת לחימה טובה יותר, חילק את המתכננים של הכלים העתידיים לשתי קבוצות כשלכל אחת תפישה שונה בקשר למהות כלי השיט העתידי. הקבוצה הראשונה מצביעה על הרחפת ככלי השיט העתידי, ואילו השנייה מצביעה על

ה"מרכבה" - לייצור סדרתי

עצמת האש גדלה אף היא ככל שהטנק משוריון יותר, כיוון שבמצב זה יכול הוא להתקרב יותר אל האויב, וסיוכו הפגיעה והחדירה שלו מתרבים בהתאם. כדי להקנות לטנק שרירות רבה ככל האפשר, ובעקבות זאת יתר נידודת טקטית ועצמת אש, שוקל הטנק 56 טון² יתר על כן, ההגנה על אנשי הצוות ועל התחמושת הינה כפולה ומכופלת, כאשר העיקרון הינו, כי אנשי הצוות נמצאים במרכז, וכל המערכות, החלקים והחומרים ערוכים מסביבם ותור-מים להגנתם.

בחוית התובה נמצאים תיבת ההילוכים והמנוע, ובצדדים — מסנני אוויר. בתובה מאחור נמצאים המצברים ומערכת האב"כ. חזית הצריח מוגנת שריון מיוחד, ובצדדים נמצאים מערכות עזר ותחמושת קלה. בכיס הצריח נמצאים הזרקור ומערכת הכוח ההידראולית. הסיפון וגג הצריח מקנים לצוות הגנה נגד פגזי ארטילריה. מערכת האב"כ מעניקה הגנה נגד גזים, ואנשי הצוות יכולים לפעול ללא מסכות גז ובגדי מגן. בטנק יש סידורים מיוחדים נגד שריפה בתא הלחימה. בעמדת אש מהווה ה"מרכבה" מטרה קטנה ביותר.

ל"מרכבה" שלושה מקלעי מאג, תותח 105 מ"מ עם שריון תרמי מיוחד ומערכת בקרת אש חדישה, הכוללת כוונת ליזר, מחשב ורי אלקטרוני ומייצב. למפקד יש כוונת פנורמית עם הגדלה עד פי עשרים. כן ניתן להרכיב על הטנק תותח כבד יותר. מנוע ה"מרכבה" הינו בן 900 כ"ס, ובשל המזקנים המיוחדים שלו מצטיין הטנק במהירותו יותר מאשר טנקים רגילים. ב"מרכבה" ניתן להסיע חפ"ק וכיתת חי"ר, או ארבע אלונקות עם פצועים. ייצור ה"מרכבה" נמצא כבר בעיצומו, ובפיתוח נמצאים עתה דגמים מתקדמים של הטנק המצויידים במנוע של 1200 כ"ס.

- כדאיות כלכלית.
- צמצום התלות במעצמות זרות.
- איכות ואפיון של טנק על פי הדרישות המבצעיות של ישראל.

מאז ועד עתה חלפו שמונה שנים — ואכן פותח טנק ה"מרכבה", והוקמה תעשיית טנקים. פיתוח ה"מרכבה" עלה 43 מיליון דולר, ומחירו עומד כיום על 850 אלף דולר בערך. בהקמת התשתית התעשייתית הושקעו 500 מיליון לירות; הוקמו בית יציקה לפלדה בליסטית, מפעל לייצור תותחים, מפעל לבנוית תובות וצריחים ומפעל להרכבת טנקים. שלושים מפעלים נוספים בארץ משמשים כיצרנים של ערכות עיקריות, ועוד כמאתיים — כיצרני משנה. תעשיית הטנקים מעסיקה כ-2,500 עובדים, וחלק מהמפעלים אף מייצאים לחו"ל חלקים ומערכות במיליוני דולר לשנה.

הטנק מורכב מכ-30 אלף חלקים, המתחלקים ל-131 ערכות (קבוצות). 98 ערכות מיוצרות במילואן בישראל, 16 ערכות מיוצאות במילואן מחו"ל, ואילו יתרון מעורבות, כאשר ערכות המנוע ותיבת ההילוכים מיוצאות. הערך המוסף של הטנק הוא מעל 50 אחוז, והתצפיות בתחום הכדאיות הכלכלית אכן התמלאו. עם זאת, מובן שתעשיית הטנקים שלנו עדיין בחיתוליה, וכי יידרש עוד ניסיון רב לפני שנגיע לרמה התעשייתית והטכנולוגית של המעצמות התעשייתיות.

ביסוד תפיסת התכנון של טנק ה"מרכבה" קבועה פילוסופיה מקורית ישראלית. במקום ההנחה הקלסית, לפיה מהווה הטנק פשרה בין עצמת אש, נידודת והגנה (שרירות), הרינו גורסים, כי הפשרה היא בין נידודת ועצמת אש בלבד. המערכות האוטומטי-יות, הנשק, החימוש ומערכות בקרת האש אינם תורמים בלעדיים לניידות ולעצמת אש; ההגנה תורמת אף היא לניידות, כיוון שהיא מאפשרת לטנק לנוע ולפעול בסביבה הטבעית של שדה הקרב. ככל שגדלה מידת ההגנה של הטנק כן גדלים סיכווי הישרדותו.

לאחרונה נתבשרנו על כניסתו של הטנק הישראלי "מרכבה" לייצור סדרתי. יכולתה של ישראל לפתח טנק ולייצרו במסגרת תעשייה משלה מציינת ללא ספק צעד חשוב נוסף בעצמאותה ובאי תלותה בגורמי חוץ בכל הקשור למערכות נשק בסיסיות.

להלן — ציוני-דרך אחדים בתכנית פיתוח ה"מרכבה", ותיאור כמה מתכונותיו, אשר הודות להן תופס הוא כיום מקום כבוד בשורה הראשונה של הטנקים החדישים בעולם.

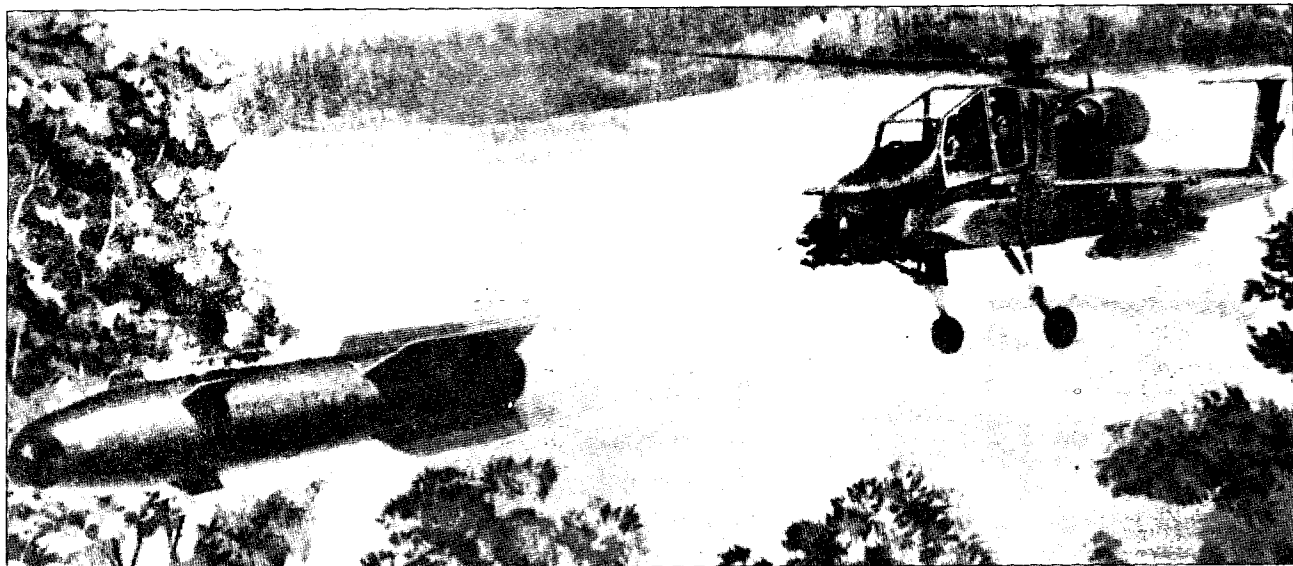
בשנת 1966 התחייבה בריטניה למכור לישראל טנקי ציפטיין. שני טנקים מסוג זה הובאו לארץ. חיל השריון (בשיתוף מומחים בריטיים) החל לעסוק בשיפורם ובהתאמתם לדרישות צה"ל. בשל לחצים ואיומים מצד מדינות ערב ביטלה בריטניה בשנת 1969 את התחייבותה האמורה, ובעקבות זאת הוחלט לערוך חשבון נפש כללי בדבר עתיד צי הטנקים של ישראל, ולתור אחר דרך שתקל על המדינה להגשים לטווח ארוך תכניות התעצמות כמותית ואיכותית ללא תלות בכל רוח מצויה.

מומחי כלכלה וטכנולוגיה של מערכת הביטחון ומשרד האוצר, אשר ערכו מחקר היתכנות וכדאיות כלכלית הגיעו למסקנה, כי ישראל מסוגלת לפתח טנק ולהקים תעשיית טנקים שתישא עצמה, ותצדיק את קיומה מבחינה כלכלית.

בחודש אוגוסט 1970 ניתן האות: בדיון היסטורי שהתקיים בראשות שר האוצר פנחס ספיר, ובהשתתפות שר הביטחון משה דיין, הרמטכ"ל, קציני צה"ל ומומחי משרד הביטחון ומשרד האוצר, הוחלט לפתח טנק ישראלי, ולהקים בארץ תעשיית טנקים. לא במקרה נוהל הדיון על ידי שר האוצר; היה זה ביטוי לרצונו של שר הביטחון, כי השיקול האסטרטגי הכולל הוא שיכריע. שיקול זה כלל שלושה מרכיבים לפי סדר העדיפות הבא:

1. ראה "מערכות" 256, השער האחורי.

2. להשוואה: משקל "שוט-קל" — 54 טון, משקל "XM-1" — 55 טון ומשקל "לאופרד-2" — 57 טון.

מערכות נ"ט מערביות חדישות

סגן יאיר

★ עליית כושר התמרון של טנקים והנמכת צלילתם (הספק סגולי אפייני של 20-25 כ"ס לטון).
 ★ צורך בהגדלת שרירותם של צוותים המפעילים כלים נ"ט בשדה קרב מודרני הרווי באש ארטילרית יעילה.
 ★ העסקת מטרות בטווחים ארוכים מעבר לאופק.
 ★ פעולה ביום ובלילה, בערפל ובעשן.
 ★ אמינות בגילוי, זיהוי ועקיבה.
 ★ ניווד על גבי שורה של פלטפורמות שיגור.
 ★ האמרת מחירי מערכות נ"ט.
 את האמצעים ללוחמה בטנקים המוכרים כיום ניתן לסווג לקטגוריות הבאות:
 ★ תותח הטנק: כלי זה נחשב עד היום לאויב מספר אחד של הטנקים והנגמשים, והוא ממשיך להתפתח בשלושה מישורים עיקריים: הגדלת קוטרו, שיפור התחמושת ובניית מערכות בקרת אש וייצוב טובות יותר.
 ★ מטולי רקטות נגד טנקים (מרנ"ט): כלי לחימה המונח, זול ופשוט, מונע בהודף רקטי ונטול הנחיה. המרנ"ט יעיל בטווחים הקצרים (עד 300 מ' בקירוב).
 ★ תותח ללא רתע (תול"ר) ותותח נגד טנק (תנ"ט) — אמצעים ההולכים ונדרשים על ידי טילים נ"ט.
 ★ טילים נ"ט: קליעים בעלי הנעה רקטית, ראש קרבי עם מטען חלול והנחיה למטרה.
 ★ פצצונות נ"ט: כיום נמצאים בשירות פגזים ומארוזים אוויריים המפזרים על שטח מסוים פצצונות בעלות יכולת לחדור טנק בחלקו העליון (יעילותן של הפצצונות הנוכחיות נחשבת כמוגבלת).
 ★ מוקשים נ"ט: מוקשים כבדים יחסית המופעלים רק בעקבות יצירת לחץ גדול, והמסוגלים לפרוץ טנק בחלקו התחתון.
 ★ רקטות חופשיות אוויר-רקע: אינן נחשבות כיעילות עקב פיזור טבעי גבוה וקוטר קטן.
 להלן יתוארו מערכות מרנ"טים, טילים נ"ט, קליעים "חכמים" ופצצונות מונחות המפותחים כיום במערב, והעתידים, כאמור, להתיצב בשורה ראשונה כנגד הטנק בעשור הקרוב.

מאז הופעתו של הטנק עוסקים הצבאות הגדולים בפיתוח וייצור אמצעי לחימה המתאימים להשמדתו. ה"מאבק" בין הטנק ל"אויביו" רצוף עליות ומורדות, כאשר כל שיפור בכושרן של מערכות הנ"ט גורר בעקבותיו עלייה ברמת מיגון הטנק ולעיתים אף בכושר תמרונו. מאמר זה מוקדש לתיאורם של מערכות נ"ט מערביות חדישות, אשר טרם נכנסו לשירות, אך הצפויים, קרוב לודאי, לעמוד בראש "אויביו" של הטנק בעשור הקרוב.

ממקורות שונים עולה כי בעשור הקרוב תחול התקדמות טכנולוגית משמעותית ביותר ברמת מיגונם של טנקי העתיד: "XM-1" האמריקני, "ליאפורד-2" הגרמני, "T-72" הסובייטי ו"צ'יפטיין משופר" הבריטי.

רמת מיגון חדישה זו מאופיינת על ידי:

★ שריון שכבתי מתקדם (דוגמת ה"צובה" הבריטי) אשר בין השאר עושה שימוש בשכבות פלדה, אלומיניום, וחומרים קרמיים.
 ★ שריון אקטיבי המתפוצץ עם פגיעתו על ידי קליע.
 שני סוגי שריון אלה יעילים כנגד מטענים חלולים לסוגיהם, אולם אין בהם כדי לשפר באורח משמעותי את עמידות הטנק בפני הקליעים הקינטיים. מהמידע המועט שהתפרסם עד כה אודות השריון החדש משתמע, כי הוא יעיל כנגד מטען חלול בשיעור פי 2-3 לעומת הפלדה, ומכאן הקושי הרב הכרוך בהשמדה חזיתית במטען חלול של טנק העשוי משריון זה. רק למטענים חלולים בעלי כושר חדירה של 5-6 קטרים ומעלה, אשר קוטרם עולה על 5"-6" (127-152 מ"מ) סיכוי טוב להבקיע את טנק המערכה העתידית מהחיות ולהשמירו. (קריטריון ההשמדה המקובל לצורך זה הוא: MORF — תנועה או כוח אש).

שיפור המיגון של טנקי העתיד הינו למעשה רק אחת משורת בעיות העומדות בפני מתכנני מערכות נ"ט חדישות, אשר עימן ניתן למנות:

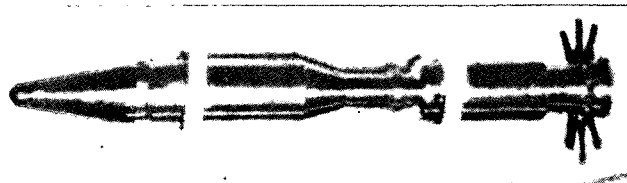
חייל יורה במטול הגרמני "ארמברוסט"

מטולי רקטות נגד טנקים (מרנ"טים) לחימוש החי"ר
המרנ"ט הוא אחד מאמצעי הנ"ט הראשונים בעולם. הופעתו בש"ד הקרב התרחשה במלחמת העולם השנייה בדמות הבזוקה וכן זוגה הגרמני. הדגמים המודרניים של המרנ"טים מבוססים מצד אחד על זביל מתכלה, קל משקל ונוח לנשיאה, ומן הצד האחר על שימוש בהודפים מתקדמים בעלי אימפולס ספציפי גבוה וזמן בעירה קצר.

ארמברוסט (ARMBRUST-300): מטול רקטות גרמני חדש ומי הפכני המשוגר מזביל מתכלה. בין יתרונות מטול זה ניתן למנות: היעדרם של רתע, הבזקים ולהבה, עשן וצורך בתחזוקה, וכן מידה נמוכה של רעש וכושר ירי ממקומות סגורים. למטול שלושה סוגי ראשי קרב: חלול, רסס ותאורה. ניסויי הירי המבצעיים הסתיימו בהצלחה בקיץ 1977, וצפוי כי מספר צבאות מנאט"ו יצטיירו במטול זה החל מסוף 1978.

ויפר (VIPER): מטול רקטות אמריקני המתוכנן להחליף את ה"ל-או" המיושן שביצועיו מוגבלים. ה"ויפר" נתון בזביל מתכלה, טלסקופי, ומצטיין במשקל כולל נמוך, במהירות לוע גבוהה, בדיוק ובכושר חדירה משופרים. להלן סיכום נתונים טכניים של המרנ"טים החדשים:

שם הכלי	טווח מרבי (ק"מ)	כושר חדירה שריון (מ"מ)	משגרים	מהירות לוע (מטר/שנייה)	אורך המשגר (מ"מ)	קוטר (מ"מ)	משקל המשגר (ק"ג)	משקל הפצצה (ק"ג)	כניסה צפויה לשירות	יצרן
ארמברוסט	0.3	250	זביל מתכלה	220	850	78	6.3	0.99	סוף 1978	MBB (גרמניה) PRB-ר (בלגיה)
ויפר	0.3-0.5	350	זביל טלסקופי מתכלה	270	680		3.2		סוף 1979	GD (ארה"ב)

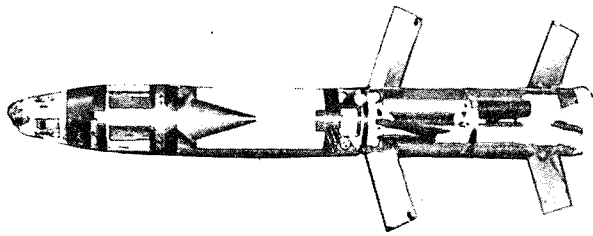

פצצת "ויפר"

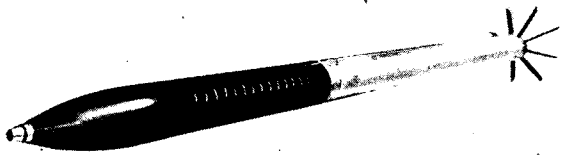
קבוצה זו כוללת הן טילים נ"ט בעלי ביצועים דומים לטילים הקיימים כיום (כמו ה"הוט" וה"טאו", שפיתוחם התאחר במספר שנים) והן טילים נ"ט בעלי טווח ארוך יותר. בין השיפורים שהוכנסו במערכות הקיימות ניתן לציין: משגר חדש ל"טאו" האמריקני מסוג ITV, חיסון ה"טאו" משיבוש, התאמת כוונות תרמיות לירי לילי ל"מילאן", "דרגון", "טאו" ו"הוט" וכיו"ב. להלן נתונים עיקריים הידועים על הטילים "קאם-9" (KAM-9), "לאסו" (LASSO AM-10) ו"דרגון משופר" (IMPROVED DRAGON).

שם הטיל	טווח מרבי (ק"מ)	משגרים	ניהוג	מהירות ממוצעת (מטר/שנייה)	אורך (מ"מ)	קוטר (מ"מ)	משקל הטיל (ק"ג)	כניסה צפויה לשירות	יצרן	הערות
קאם-9	4	רכב, רק"מ ותלת-רגל	אווירודינמי	200	1,550	150	38 (כולל זביל)	תחילת 1980	קוואסקו (יפן)	זמן מעוף ארוך יחסית — כ-20 שניות לטווח מרבי.
לאסו	10	קרקעי, מוטס ומוסק	בקרת וקטור דחף	280	2,100	220	95.7	1980-1979	אירוספציאל (צרפת)	רש"ק בפול, נ"ט ונפיץ נגד ספינות. הטיל יעיל כנראה נגד רק"מ רק עד מחצית טווחו.
דרגון משופר	1.5	חי"ר	בקרת וקטור דחף	100		דומה לטיל המקורי			מקדונל-דוגלס (ארה"ב)	בשלב פיתוח וניסוי ראשוניים

פגזים ורקטות מונחי ליזר

פגז מונחה ("CLGP") עם כנפונים פרושים

רקטה "תומסון ברנדט" 100 מ"מ

פגז מרגמה 120 מ"מ (BUSSARD): ה"בוסרד" הינו פגז מרגמה מתבית ליזר המפותח בגרמניה המערבית, על ידי חברת DIEHL ודומה בעקרון פעולתו וניהוגו ל-CLGP האמריקני. על פי המידע שבידנו עבר הקליע ניסויי ירי ראשוניים בתחילת 1978, וייתכן ועמד בהצלחה בתאוצות אפייניות בקנה המרגמה עד 6,000 (g). בשלב ראשון יורכב על הפגז ראש ביות ליזר דומה ל-CLGP מתוצרת "מרטין מרייטה" האמריקנית, אולם בהמשך עתידים הגרמנים להחליפו בראש חיפוש מכ"מי מתוצרת AEG-TELE-FUNKEN שיעבוד במוד אקטיבי או פסיבי (ביות על קרינה מהמטרה בתחום הגלים המילימטריים) ולא יורקק למצוין בקרבת המטרה.

רקטה ארטילרית 100 מ"מ — תוצרת THOMSON-BRANDT: רקטה ארטילרית צרפתית ישנה, המצוידת בראש ביות ליזר חדש מסוג "אריאל" לפגיעה במטרות נקודה. אופן פעולתה דומה ל-CLGP. במהלך הניסויים נורו עד כה למעלה מ-100 רקטות מסוג זה, והן עתידות להיכנס לשירות במהלך שנת 1979. להלן נתונים אודות קבוצת פגזים ורקטות זו:

פגזים ורקטות מונחי ליזר מייצגים קבוצה חדשה ובלתי מוכרת עדיין, של אמצעי לחימה המיועדים להשמדת רק"מ בטווחים ארוכים. פיתוחם של אלה התאפשר בשנים האחרונות לאחר שנפתרה בעיית ייצור רכיבים מכניים, אלקטרו-אופטיים ואלקטרוניים המסוגלים לעמוד בתאוצות אפייניות בקנה תוח: 12,000-15,000 (g). קליעים אלה מחייבים ציון מטרה על ידי קרן ליזר פולסית במשך כל זמן מעופם, באמצעות מצוין המורכב על הפלטפורמה המשגרת או המופעל ממקום אחר, ומקיים תקשורת עם המשגר.

לאור מהפכניותה של גישה זו יש צורך בשימוש בשיטות תפעול ותיאום חדשות להבטחת פגיעה במטרות הרצויות. ציוד כזה מפותח באירופה ובארה"ב והוא כולל: מכשירי תצפית; איתור מטרות ביום ובלילה, מצייני ליזר, גלאי ליזר וכיו"ב. אחד היתרונות החשובים בשיטת הנחיה זו לקליעים בעלי המסלול הבליסטי טמון בעובדה, שאחוז גבוה מהם פוגע במטרות מלמעלה, ובכך מושגת השמדה בקלות רבה, גם כאשר הטנק חדיש ומיגונו מעולה.

CLGP XM-712 (COPPERHEAD): פגז ארטילרי מונחה להש" מרת רק"מ מתוצרת החברה האמריקנית "מרטין מרייטה". הפגז נורה מתותח לכיוון משוער של המטרה, ובו בזמן מפעיל קצין תצפית קדמי מצוין ליזר ל"הארת" המטרה. מרגע הגיע הפגז לשיא מסלולו מתבצעת סריקה בשטח על ידי גלאי ליזר שבראש הפגז. לאחר הנעילה על הכתם עושה הקליע תמרונים לצורך רדיפה אחר המטרה. הפגז יעיל נגד מטרות נקודה וניירות, ומספק תשובה הולמת לחימה בטנקים בטווחים ארוכים, ולבעיית הבקעת שריון העתיד על ידי חדירה עילית וקטר גדול. מחיר פגז זה עשוי לעמוד על 9,000-10,000 דולר ליחידה.

עד כה פורסם דבר קיומם של ארבעה דגמי פגזים מתביתיים: "5 של הצי, "8 רגיל, "8 טווח מוגדל, והעיקרי שבהם — 155 מ"מ עבור חילות היבשה.

פיתוחים הקשורים לפרויקט זה מתמקדים משני מישורים עיקריים. לטווח הקרוב — ייצור מצייני ליזר ניידים וארוכי טווח כמו: GLLD המיועד לקת"ק קרקעי, והרכבת מערכות מסוג זה על גבי מל"טים, לצורך שליטה על שדה הקרב ממרחק בלא סיכון הקת"ק בקרבת המטרה. לטווח הרחוק יותר מנסה הצבא האמריקני להפוך את הפגז ל"שגר ושכח" על ידי הרכבת ראש ביות זול IR. ניסויים בראש זה עתידים להיערך בימים אלה.

• בארה"ב קיים פרויקט בשם "ביות סופי" המאגר בתוכו חמישה מאמצים נפרדים, ביניהם הנחיית ליזר ארוכת טווח.

שם הטיל	טווח (ק"מ)	שיטת הנחיה	משגרים	אורך (מ"מ)	קוטר (מ"מ)	משקל (ק"ג)	כניסה צפויה לשירות	יצרן
COPPERHEAD CLGP XM-712	14-16	ביות על כתם ליזר (בעתיד - IR)	תוחת 155 מ"מ סטנדרטי	1,372	155	28.8 (רש"ק - 22.5, מהם 6.4 חנ"מ)	סוף 1980	MARTIN-MARIETTA (ארה"ב)
פגז מרגמה בוסרד		ביות על כתם ליזר (בעתיד - רדיומטרי)	קנה מרגמה		120			DIEHL (גרמניה)
רקטה 100 מ"מ תומסון-ברנדט	1-6	ביות על כתם ליזר	6 קנים: אווירי, קרקעי, ימי	2,480	100	38	סוף 1979	THOMSON-BRANDT (צרפת)

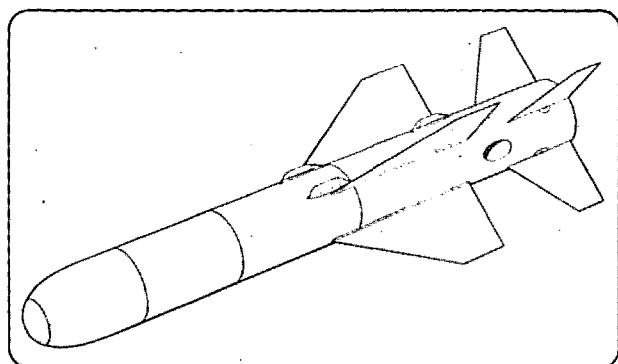
רב (RB-83): במסגרת שיתוף פעולה של החברות השוודיות "ס" אאב" ו"בופורס" מפותח טיל אוויר-קרקע ללחימה ברק"מ ובמטרות נקודה יבשתיות: בטיל זה ישולב לראשונה ראש ביות א"א בתחום 8-14 מיקרון, הפועל בתאום עם מערכת FLIR לאיתור מטרה מוטסת או קרקעית.

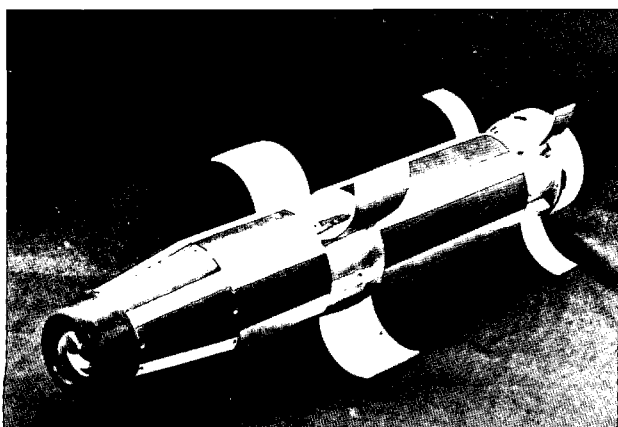
משגרים קרקעיים של ה"ספרוויר"ו

"סייבר"

"RB-83" — תיאור סכמתי

"TGSM" — תת טיל מונחה עם כנפונים נפרשים

"ליום נ"ט חדישים בעלי מערכות הנחיה מתקדמות
קבוצה חדשה זו של מערכות טילים נ"ט, המנויות על גבי פלטפורמות קרקעיות או מוסקות, עתידה להיכנס לשירות תוך 3-6 שנים. טילים אלה מצטיינים בביצועים משופרים לעומת הטילים בעלי הנחיה מהדור השני, ובאה בהם. ליד ביטוי טכנולוגיה מתקדמת בייצור מערכות הנחיה, הנעה, וחומרי נפץ, כפי שפותחו בארה"ב, גרמניה, צרפת, בריטניה ושוודיה. קיימת אפשרות, כי לנוכח ההשקעות הגדולות הכרוכות בפיתוח אמל"ח זה וייצורו ולאור המגמה להאחדת אמצעי לחימה בנאט"ו, יתגייסו מספר יצרנים לפעולה משותפת ויגבשו אופיין פשרה (אחד או שניים) אותו יכניסו לייצור המוני.

"הלפיר" (HELLFIRE): טיל נ"ט מודולרי אמריקני המתבית על כתם לייזר. הטיל מותאם לשיגור מרכב, רק"מ, מסוק ומטוס ומיוצר בחברת "רוקול". הגדרת המערכת החלה ב-1970, אולם בעקבות דרישות לשינויים עברה הגדרה זו שתי רזיויות יסודיות, כאשר היום מדובר על מערכת LOW COST מצוידת בראש ביות לייזר פשוט מתוצרת "מרטין מרייטה" שיהיה חליף עם ה"מייבריק". עם הזמן יותאם לטיל ראש ביות א"א שיאפשר השגת כושר "שגר ושכח" ללא צורך ב"הארת המטרה".

צורת שיגור: ה"הלפיר" בגרסתו המונחית לייזר תוכנן מראש לירי במספר שיטות, הנבחרות על ידי הנווט עוד לפני הלחיצה על הכפתור, בהתאם לתנאים בשטח.

- ★ ירי עקיף במסלול נמוך (בגובה 300 מ').
- ★ ירי עקיף במסלול גבוה.
- ★ ירי עקיף או ישיר תוך ציון מטרות עצמי.
- ★ ירי עקיף או ישיר של מספר טילים בהפרשים קצרים, תוך היעזרות במספר מצייני לייזר מקודדים הנמצאים בשטח.

AHAM: שם פרויקט אמריקני לפיתוח טיל נ"ט על קולי כבד רוכב קרן לייזר. הרעיון זכה לתנופה עם הצלחת הניסויים באבות טיפוס לטילים רוכבי קרן לייזר כמו: "מודיפייד-שילילה", "דרגון" ו"אלטרנייט-סיינגר" בשנים 1974-1976. טיל זה עתיד להחליף את ה"טאו" במשימות ארוכות טווח ללחימה בשריון ובמסוקי תקיפה, ויותאם לפעולה עם מערכת ההדמאה התרמית לראיית לילה של ה"טאו".

ספרוויר"ו (SPARVIERO): טיל נ"ט איטלקי רוכב קרן לייזר בעל מהירות ממוצעת תת-קולית. הטיל מצטיין במשקלו הנמוך ובזבל קטן וקומפקטי.

AS-2L: טיל נ"ט אוויר-קרקע על-קולי, מפותח במפעלי "אירו-מיסיל" המשותפים לצרפת ולגרמניה. הנחייתו מתבצעת באמצעות ביות על כתם לייזר בדומה ל"הלפיר" האמריקני, ובנייתו מבוססת על גופו של טיל קרקע-אוויר מסוג "רולנד". מנועו קטן מעט מה"רולנד" וראש הביות שלו הינו ורסיה של "אריאל".

סייבר (SABRE): טיל נ"ט זה מהווה פיתוח בריטי, המקביל בגיש-תו ל-AS-2L, הנעשה בידי חברת "בריטיש איירוספייט דיינמיקס". המטרה הינה לייצר טיל נ"ט אוויר-קרקע על-קולי המתבית על כתם לייזר. גם כאן נעשה ניסיון לניצול מרבי של חלקים קיימים בטיל קרקע-אוויר "רפיר" ובטכנולוגיות שמומשו בתהליך ייצורו. בראש הטיל יותקן חיישן לייזר מתוצרת "מרטין מרייטה" הדומה לראש פגז המרגמה הגרמנית "בוסרד". ראש זה יפעל בשילוב עם מצייני הליוור המוטסים הבאים: "אטליס-2" הצרפתי, "פיוו ספייק בי/סי" ו"לאטאר" האמריקניים. ה"סייבר" ישוגר מרוב מטוסי התקיפה של נאט"ו, אולם הכוונה היא לציד בו בעיקר את מסוקי ה"לינקס" שיותאמו למשימות ציד טנקים תוך שימוש בשישה טילי "סייבר".

שם הטיל	טווח מרבי (ק"מ)	שיטת הנחיה	משגרים	ניהוג	מהירות מרבית (מטר/שנייה)	אורך (מ"מ)	קוטר (מ"מ)	משקל הטיל (ק"ג)	כניסה צפויה לשירות	יצרן	הערות
הלפיר	7-6	ביות על כתם ליוזר (בעתיד - גם א"א פסיבי)	קרקעי מוטס מוסק	אווירי דינמי	500	1,770	177	50-43 (משקל רש"ק - 9)	1981	מרטין-מרייטה (ארה"ב)	תכנון הטיל עבר עד כה שתי ריוזיות ולפיכך פורסמו נתונים שונים
AHAM	6	רוכב קרן ליוזר (מסוג 4 רבעים)	רק"מ ותלת-רגל		על-קולית		לפחות 127		1984	?	שלבי פיתוח ראשוניים (ארה"ב)
ספרוויור	3	רוכב קרן ליוזר	רכב ותלת-רגל	אווירי דינמי	290 (ממוצע)	1,380	130	16.5	תחילת 1980	ברדה-מכניקה (איטליה)	ייתכן ולטיל תותאם גם מערכת הנחיה רגילה מדור שני הכוללת עוקב א"א
AS-2L	10-8	ביות על כתם ליוזר	מוטס מוסק	אווירי דינמי	על-קולית		כ"ס 160	100	אמצע שנות השמונים	אירוספציאל ו-MBB (צרפת וגרמניה)	הפיתוח מבוסס על טיל ק"א "רולנד"
סייבר	מעל 6	ביות על כתם ליוזר	מוטס מוסק	אווירי דינמי	מאך 2+	2,500	180-150	57	תחילת 1983	BAE (בריטניה)	הפיתוח מבוסס על טיל ק"א "רפיר"
רב-83		ביות תרמי (א"א פסיבי) בתחום 14-8	מוטס	אווירי דינמי		1,650	200	70	מחצית ראשונה של שנות השמונים	סאאב-בופורס (שוודיה)	פיתוח מערכת ההנחיה מבוסס על ראש ביות טיל א"א RB-72

(8"). בראש כל תת-פגז מצוי חיישן רדיומטרי פסיבי בתדר מילימטרי. בעתיד תתאפשר הצמדת גלאי א"א פשוט לחיישן הרדיומטרי לשיפור האמינות ולמניעת שיבוש, במחיר הגדלת עלות המערכת.

אופן ההפעלה: מרעום מכון מראש גורם לפיזור שלושה ראשי הקרב המצוידים במצנחים מיוחדים. מצנחים אלה גורמים לתנועה בורגית של הרש"ק בזווית נטייה של כ"ס 30 מעלות, המאפשרת סריקה מכנית קוגית של אזור המטרה, נעילה על המטרה והשמדתה ממרחק רב יחסית. (ייתכן, תוך שימוש ברש"ק בעל מטען כיפתי ולא חלול). בפיתוח ה"סאדארם" הוחל ב-1978, והוא ייכנס לשירות מבצעי באמצע שנות השמונים.

סופר-פלוטון (SUPERPLUTON): הצבא הצרפתי בוחן בימים אלה ורסיה ארוכת טווח (240 ק"מ) של טיל קרקע-קרקע "פלוטון" בעל ראש קרבי קונונציונלי המכיל פצצונות מתבייתות על רק"מ.

WAAM (WIDE AREA ANTI-ARMOR MONITION): שם כולל לפעילות מחקר אמריקנית שמטרתה לפתח אמל"ח להשמדת מטרת נקודה יבשתיות בשטחים גדולים. פרויקט זה מתחלק לארבעה כיוונים ראשיים:

- ★ **ACM** — מצררי נ"ט הנישאים במארזים שונים.
- ★ **CYCLOPS** — פצצונות נ"ט עם מטען צורתי המופעלות מרחוק באמצעות חיישן עצמאי.
- ★ **ERAM** — פיזור ארוך טווח של מוקשי נ"ט.
- ★ **WASP** — טיל קטן (ראה להלן).

וואספ (WASP): טיל זעיר לשיגור ממטוס/טיל בעל כושר ביות סופי — א"א או רדיומטרי. טווח הטיל כ"ס 10 ק"מ, קוטרו כ"ס 5 ואורכו כ"ס 50, מהירותו 200 מטר/שנייה. תחילת ההצטיידות ב"וואספ" צפויה ב-1983.

אמל"ח להשמדת מטרת נקודה בשטח רחוק ורכיבים לביות סופי

כלי נשק אלה, שהופעתם הצפויה היא המאוחרת ביותר מבין כל הארסנל המוצג ברפים אלה, נמצאים בשלבי פיתוח התחלתיים בלבד, בהם בוחנים רק את הרכיבים הפוגעים במטרה, כאשר האינטגרציה עם הפלטפורמה הנושאת (מארז אווירי, טיל טקטי, רקטה ארטילרית וכיו"ב) תבוצע בהמשך.

TERMINALLY GUIDED SUB-MISSILE) TGSM: תת-טיל מונחה להשמדה עצמאית של מטרת נקודה יבשתיות לחימוש קליעים בעלי מסלול בליסטי בטווחים שונים. ייצורו נעשה בארה"ב על ידי LTV. הרעיון המונח בבסיס המערכת הוא, הצמדת ראש ביות לתת-טיל בעל כושר תמרון וראש קרבי. ניסויי ירי מכצעים ראשוניים של ה-TGSM נערכו עוד בשנת 1974 באמצעות "לאנס". לאחרונה נבחנת האפשרות של התקנת TGSM בודד בראש הרקטה הארטילרית האמריקנית החדשה מסוג: GSRS (טווח — כ"ס 35 ק"מ; קליבר — 203 מ"מ; משקל רש"ק — 135 ק"ג). שיטת ההנחיה של ה-TGSM נעשית באמצעות קליטת קרינה א"א עם אפשרות לצרף גלאי רדיומטרי הפועל בתחום הגלים המילימטריים (פסיבי או אקטיבי). להלן נתונים נוספים:

ניהוג: אווירודינמי באמצעות 15 כנפונים; משקל — כ"ס 16 ק"ג; אורך — 890 מ"מ; קוטר — 150 מ"מ.

אופן השיגור: בנקודה המחושבת מראש של המסלול הבליסטי יתפרק ראש הטיל ("לאנס", "פרשינג", רקטת GSRS וכיו"ב) למספר תת-טילים שכל אחד מהם יפרוש מצנחי האטה, ובזמן הגלישה יבצע חיפוש ונעילה על המטרה. יצוין, כי גם בגרמניה נבדקת האפשרות של התאמת ראשי ביות נ"ט שהם עצמאיים ומתפצלים לרקטות ארטילריות מסוג MARS ו-LARS.

סאדארם (SADARM): פגז ארטילרי חדש הנושא שלושה ראשי קרב מתפצלים בעלי ביות עצמאי. נראה שהמדובר בפגז 203 מ"מ

כוחות האו"ם באזורנו

אל"ם (פיל"ש) שי לוינזון

חיילי או"ם צרפתיים בדרום לבנון במסגרת אונסיו"ל

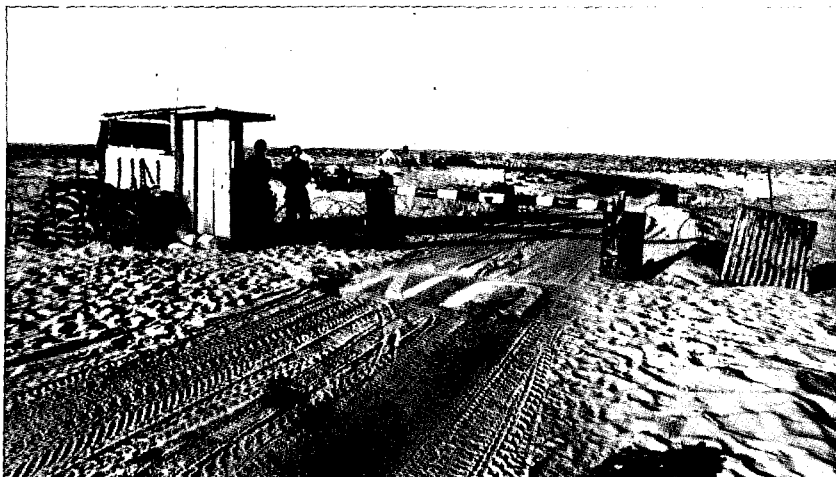
☆ מהקמת המדינה עד התימת הסכמי שביתת הנשק.
☆ מחתימת הסכמי שביתת הנשק עד מלחמת ששת הימים.
☆ ממלחמת ששת הימים עד מלחמת יום הכיפורים.
☆ ממלחמת יום הכיפורים עד היום.

1. כוח האו"ם הראשון בסיני, אשר פעל בין השנים 1957-1967 לא זכה להכרה ושיתוף פעולה מצד ישראל, אשר עמדה על הצבתו רק בצד המצרי של הגבול. להלן נעמד על הבדלים נוספים בין כוח זה לכוחות הפועלים כיום.

2. כוח האו"ם ברמת הגולן הוקם על בסיס ההסכם שבין ישראל וסוריה מאוקטובר 1973. כוח האו"ם בסיני הוקם אמנם לפי החלטת מועצת הביטחון, אולם ההסכמים בין ישראל למצרים (הסכם ההפרדה והסכם הביניים) העניקו לו את הסותם ואת מקור סמכותו.

עת נוגע לסמכות פעילותו של כוח האו"ם. בעוד שעד הצבת הכוחות האמורים (להוציא אלה שבדרום לבנון), שאבו משקיפי האו"ם את סמכותם העיקרית מתוקף החלטות מועצת הביטחון, אשר להן הסכימו או התנגדו ישראל ומדינות ערב, הרי שהכוחות הפועלים כיום שואבים את סמכותם מהסכמים דו-צדדיים בין ישראל למדינה הערבית הנוגעת בדבר, אם כי קיומם של אלה מותנה מדי פעם בהארכת המנדט על ידי מועצת הביטחון.² את שלושים שנות פעילות האו"ם באזורנו ניתן לחלק לארבע תקופות:

נוכחות האו"ם באזורנו ופעילותו בו במסגרת צבאית מלווים את מדינת ישראל מאז היווסדה. לאורך מרביתה של תקופה זו הייתה נוכחות זאת מוגבלת, והצטמצמה בפעילותם של משקיפי או"ם – קצינים בודדים, בלתי מזוינים ומשוללי סמכויות ביצוע ואכיפה. שינוי מהותי באופיה של נוכחות זו חל רק לאחר מלחמת יום הכיפורים, עם הצבתם של כוחות האו"ם בסיני, ברמת הגולן ובמועד מאוחר יותר אף בדרום לבנון.¹ באשר עמם נמנות יחידות לאומיות, סדירות ומזוינות. שינוי משמעותי נוסף שחל באותה

חיילי או"ם במחסום באזור החיץ בסיני

משקיף או"ם בעמדת תצפית במרומו החרמון

קצין או"ם בתצפית בדרום לבנון

מהקמת המדינה עד חתימת הסכמי שביתת הנשק

בסוף אפריל 1948, עם קריאתה של מועצת הביטחון לכל הצדדים (הסוכנות היהודית, הוועד הערבי העליון ואחרים) להפסיק את האש ומעשי האיבה, ולקיים הפוגה מידית, נוצרה על ידי המועצה המסגרת הראשונה לפיקוח על ההפוגה. ועדת הפיקוח הורכבה משלושה קונסולים שהיו באותה עת בירושלים.³ בשלב ראשון הוסמכה זו להעסיק כמשקיפים צבאיים את אנשי הצבא אשר שירתו באותה עת בקונסוליות אלה.⁴

בחדש מאי 1948 מינתה מועצת הביטחון את המתווך ברנדוט, ומספר שבועות לאחר מכן העבירה לו את סמכויות ועדת הפיקוח על ההפוגה, כאשר לוועדת הקונסולים הושארה הסמכות לפעול רק באזור ירושלים. עם שילוב תפקידו של המתווך ותפקידיו ועדת הפיקוח על ההפוגה הוקם באוגוסט של אותה שנה "מנגנון הפיקוח על ההפוגה": United Nations Truce Supervision Organization או בקיצור UNTSO — אונטס"ו. מנגנון זה קיים עד היום, אין הוא מותנה בחידוש מנדט כלשהו, ואת סמכותו שואב הוא מהחלטת מועצת הביטחון האמורה, שקראה להפוגה, הפסקת אש כללית והימנעות מכל מעשי איבה, ואשר הטילה עליו את תפקיד הפיקוח והדיווח על קיומם.

בפרק הזמן הנדון הועסקו בעת ובעונה אחת לא יותר מאשר 800 משקיפי או"ם, אשר באו בעיקר מהמדינות שהקונסולים שלהן הרכיבו את ועדת הפיקוח על ההפוגה (אמריקנים, צרפתים ובלגים). אליהם הצטרפו לאחר מכן מספר קצינים שוודים, שהוכאו על ידי ברנדוט עם הפקדתו על נושא זה, ושפרשו משירות זה לאחר הירצחו. תפקידם של המשקיפים התרכז בעיקר בדיווח על הפרות ההפוגה ובפיקוח וביקורת בנושאים מוסכמים, או בכאלה שעליהם החליטה מועצת הביטחון. בין אלה ניתן למנות את הסדר השירות לירושלים והפיקוח עליהן, מניעת ייבוא נשק וציוד צבאי, ההסדרים בהר הצופים וכדומה.

חוסר הבהירות לגבי סמכויות המשקיפים ומנגנון הפיקוח, הוא שאפיין תקופה זו, גורם שהניח מקום ליחזמות מקומיות ואישיות שהותנו, כמובן, גם בהתייחסות הצדדים לנושא.⁵

3. אמריקני, צרפתי ובלגי. למעשה היה בירושלים גם קונסול סורי, אלא שממשלת סוריה, בהשפעת צרפת, סירבה לקחת חלק בוועדה, למרות שהחלטת המועצה התייחסה לוועדה המורכבת מכל הקונסולים שבירושלים.

4. בשל מעשי האיבה כללו הקונסוליות יחידות צבאיות מצומצמות להגנה עצמית.

5. גם אצל הצדדים לא גובשה עדיין באותה עת כל עמדה או מדיניות ברורה בנושא. עם זאת, אין ספק שתקופה זו הניחה את היסודות לנוכחות האו"ם באזורנו.

מחתימת הסכמי שביתת הנשק עד מלחמת ששת הימים

בעקבות הסכמי שביתת הנשק, אשר נחתמו במחצית הראשונה של 1949 בין ישראל לבין מצרים, ירדן ולבנון, הוקמו ועדות משותפות לפיקוח על הסכמים אלה, אשר בראשן העמד ראש מנגנון הפיקוח על ההפוגה (אונטס"ו) או נציגו. בהסכמים נקבע, בין היתר, כי הוועדות המעורבות (של שביתת הנשק) תהיינה רשאיות להעסיק את סגל המשקיפים של אונטס"ו לביצוע בדיקות וחקירות בהתאם להחלטותיהן, תוך הסכמת מנגנון הפיקוח ובתיאומו. עמדתו של האו"ם הייתה, כי הסכמי שביתת הנשק לא משמשים או נוטלים ממנגנון הפיקוח על ההפוגה את סמכותו בפיקוח ובדיווח על שמירת ההפוגה והפסקת האש. מאחר שיו"ר ועדת שביתת הנשק היה איש או"ם בעל זכות הכרעה בבעיות השנויות במחלוקת, פעלו משקיפי האו"ם במסגרת ועדות שביתת הנשק גם שלא על דעת אחד הצדדים או אף שניהם. עיקר החיכוכים התגלעו בשאלת הסמכויות של האו"ם באזורים המפורזים בגבול סוריה ובירושלים (ארמון הנציב והר הצופים).

מספר המשקיפים בתקופה זו נע בין כ-50 בשנות החמישים הראשונות לכ-200 בשנת 1967. כמו כן חל שינוי בלאומים המרכיבים את כוח המשקיפים. עד 1953 באו המשקיפים רק מארה"ב, צרפת ובלגיה. לאחר מכן נוספו עליהם בני המדינות הסקנדינביות (שוודיה, נורבגיה, דנמרק ופינלנד), אירלנד, איטליה, קנדה, אוסטרליה, ניוזילנד והולנד.

לאחר מבצע "קדש" הוקם על פי החלטת עצרת האו"ם כוח האו"ם הראשון באזורנו (אונ"ף 1), מתוך מגמה להציבו על גבול ישראל-מצרים. ישראל התנגדה להצבתו בתחומה, ולפיכך הוצב הכוח רק בצד המצרי של הגבול. שיתוף הפעולה הישראלי עם כוח זה היה מצומצם ביותר, זאת בעיקר עקב עמדתה המוצהרת של ישראל על פוג תוקפו של הסכם שביתת הנשק עם מצרים, בניגוד לעמדתם התקיפה של האו"ם ומצרים על המשך תוקפו ופעילותו של הסכם זה ומנגנון ועדת שביתת הנשק הנובע מכך. העובדה שמסגרת ועדת שביתת הנשק הישראלית-מצרית הוכפפה מבצעית למפקד כוח החירום הקשחה עוד יותר, ומנעה שיתוף פעולה ישראלי עם גורם חדש זה. למרות השינוי הבולט בהכנסת אלמנט או"ם מורן, לא ניתנו לכוח זה כל סמכויות או תפקידי ביצוע, ותפקידו הצטמצם בדיווח על הפרות הסכם שביתת הנשק. כוח זה מנה כ-3,000 חייל מקנדה, יוגוסלביה, הודו, ברזיל, קולומביה, שוודיה, דנמרק ופינלנד. אחת המגבלות הרציניות של כוח זה הייתה — היעדר כל שליטה על אזור הפעולה שלאורך הגבול הישראלי-מצרי.

פירושו של דבר: הכוחות המצריים יכלו לפעול בקרבת כוח האו"ם ללא כל הפרעה. יתרה מזו, סמכות השלטון במקום הייתה ביד המצרים, אשר יכלו להגביל את פעילותו של כוח האו"ם גם באמצעים מנהליים.

עד סוף שנות החמישים פעלו משקיפי האו"ם במסגרת ועדות שביתת הנשק בעיקר בעריכת חקירות ובידורים של הפרות הסכם ותקריות. בסוף שנות החמישים נוסף אלמנט פיקוח שונה בצורת תצפיות או"ם קבועות באזורים רגישים המועדים להפרות ותקריות. תצפיות אלה הוקמו בעיקר בגזרת ישראל-סוריה, כדי לאפשר לאו"ם להיווכח במו עיניו במהלך התקרית בעת התרחשותה, ולא להסתפק עוד בחקירה ובידור שלאחר האירוע. (בעיקרו כלל הדו"ח את עדויותיהם של הצדדים הנוגעים בדבר.) הצבת התצפיות נעשתה בדרך כלל בהסכמת הצדדים או אף ביחמתם (לפחות הצד שבצדו מוקמה התצפית). אולם לא אחת שיגר האו"ם את אנשיו לאזורי תקריות ללא תיאום וללא הסכמת הצד הנוגע בדבר.

ממלחמת ששת הימים עד מלחמת יום הכיפורים

עם תחילתה של תקופה זו חל שינוי דרסטי בדרך פעולתו ותפקודו של מנגנון המשקיפים. ביטולן של ועדות שביתת הנשק והשינויים בגבולות גרמו לביטול מרבית תפקידי המשקיפים, שהתרכזו בתחום החקירות והבידורים.

התפקיד הראשון שהוטל על מנגנון המשקיפים מיד עם סיומה של מלחמת ששת הימים היה — סימון העמדות הקדמיות של הצדדים ברמת הגולן, לצורך קביעת קווי הפסקת האש. סמוך לכך אף הציב האו"ם, בהסכמת הצדדים, תצפיות לאורך קוים אלה, לשם דיווח על שמירת הפסקת האש. מנקודת ראותו מילא מנגנון המשקיפים משימה זו במסגרת סמכותו לפיקוח על ההפוגה שהוכרזה ב-1948. בעקבות תקריות אש שהתחוללו באמצע יולי 1967 בחלק הצפוני של תעלת סואץ, הוצבו תצפיות או"ם אף משני עברי התעלה.

תצפיות האו"ם ברמת הגולן ובתעלת סואץ פעלו עד מלחמת יום הכיפורים. בתקופה זו גדל מספר המשקיפים לכ-300, ונוספו משקיפים מארגנטינה, צ'ילה ואוסטריה. בסך הכל נמנו עם כוחות האו"ם 16 מדינות. בשנים אלה פיתח האו"ם גם את מסגרת "שירותי הטובים" כצינור מגע בין הצדדים בטיפול בנושאים שונים, זאת במיוחד עקב ביטולן של ועדות שביתת הנשק וסתירת צינור המגע שעבר דרכן. בתקופה זו החליטה מועצת הביטחון אף על הצבת מספר תצפיות או"ם בצד הלבנוני של גבול ישראל-לבנון.

האו"ם מאז מלחמת יום הכיפורים תצפיות האו"ם שפעלו לאורך קווי הפסקת האש בתעלת סואץ וברמת הגולן דיווחו על פתיחת מלחמת יום הכיפורים ותוקפנותם של המצרים והסורים. חלק מהתצפיות שותקו מיד עם פרוץ המלחמה, ואילו יתרון לא המשיכו לחפקד אלא מספר ימים. שני משקיפי או"ם וקצין קישור ישראלי נהרגו באותה עת על ידי המצרים בתצפית או"ם באזור קנטרה. בעת המלחמה שותקה אפוא פעילות האו"ם כמעט לחלוטין, להוציא מספר ניסיונות שנערכו על ידם להסדר הפסקת אש בשלבים הראשונים של המלחמה. ב-23 באוקטובר 1973 קראה מועצת הביטחון להפסקת אש ולהצבה מידית של משקיפי או"ם על קו העמדות הקדמיות של הצדדים בגזרת ישראל-מצרים.

בעקבות אי קיומה של הפסקת האש וכישלון משקיפי האו"ם להגיע לקווי הלחימה, החליטה מועצת הביטחון ב-25 באוקטובר על הקמת כוח חירום, שכונה בשם אונ"ף (UNEF), אשר יוצב מיד בין הקוים הקדמיים של כוחות ישראל ומצרים. יחידות חלוץ של כוח זה הגיעו לקהיר כבר בערב ה-26 באוקטובר, ותוך 48 שעות נמצא כוח בן 600 איש באזור קווי הלחימה. כוח זה הורכב מיחידות פיניות, שוודיות, אירלנדיות ואוסטריות שנמנו עם כוח האו"ם בקפריסין. הכוח נעזר בצוותים של משקיפי או"ם ששהו כבר בשטח, ומפקדתו הזמנית הורכבה כמעט כולה מקציני מנגנון המשקיפים.

ההסכמים שהושגו בין נציגי ישראל ומצרים ב-27 באוקטובר וב-11 בנובמבר 1973 הטילו על כוח האו"ם תפקידים שונים, ביניהם: פיקוח על התנועה והעברת אספקה לארמיה השלישית ולעיר סואץ, החזרת שבויים, ומבצע חיפוש ואיתור גופות חללים. הסכם ההפרדה שנחתם ב-18 בינואר 1974 והסכם הביניים מ-1 בספטמבר 1975 קבעו אזורי חיץ באחריות כוח או"ם המוצב בתוכם.

בגזרה הישראלית-סורית נמשכה בשלב זה פעולתו של מנגנון המשקיפים, ובהסכמת הצדדים הוצבו תצפיות או"ם במספר מקומות לאורך קווי העמדות הקדמיות של שני הצדדים, במטרה לפקח על הפסקת האש.

הסכם הפרדת הכוחות שנחתם בין ישראל לסוריה ב-30 במאי 1974 קבע בין היתר, כי כוח או"ם מיוחד, שיורכב מיחידות וממשקיפי או"ם, יוצב באזור ההפרדה שבין קווי הצדדים, יהיה אחראי לפיקוח על הפסקת האש וביצוע סעיפי ההסכם. פרטי הכוח, שכונה אונדוף (UNDOF), וסמכויותיו נקבעו בפרוטוקול מיוחד שצורף להסכם.

פעילותם של כוחות האו"ם אונ"ף ואונדוף, על סמך הסכם מפורש בין ישראל ובין מצרים וסוריה מהווה שינוי בולט ובסיסי בהשוואה לפעילות האו"ם קודם לכן. יצירת אזורי

הפרדה, בהם הוצבו כוחותיו המזוינים של האו"ם, היוותה אף היא שינוי מהותי בהיערכות החדשה.

כוח או"ם נוסף הוקם בדרום לבנון באפריל 1978 לאחר מבצע "ליטני". לכוח זה, שנקרא אוניפי"ל (UNIFIL) ניתנו משימות וסמכויות מפורטות הרבה יותר מאשר לשני הכוחות האחרים.

ביולי 1975 הוקמה מסגרת על ונחמנה מתאם ראשי לכל כוחות האו"ם במזרח התיכון. בתקופה זו חל גם שינוי משמעותי בהרכבו של מנגנון משקיפי האו"ם. לאחר מלחמת יום הכיפורים צורפו משקיפי או"ם רוסיים למנגנון זה. ישראל הודיעה כי לא תאפשר בתחומה פעילות משקיפים ממדינות שאינן מקיימות עמה יחסים דיפלומטיים, ולכן הוצבו משקיפים אלה רק במצרים וסוריה. (גם לבנון התנגדה להצבת הרוסים בשטחה).

כוחות האו"ם הפועלים כיום באזורנו

כיום פועלים בגזרתנו גופי האו"ם הבאים:

אונטס"ו — מנגנון משקיפי האו"ם לפיקוח על ההפוגה (United Nations Truce Supervision Organization — UNTSO).
אונ"ף — כוח החירום בסיני (United Nations Emergency Force — UNEF).

אונדו"ף — כוח ההפרדה ברמת הגולן (United Nations Disengagement Observers Force — UNDOF).
אוניפי"ל — כוח האו"ם הזמני בלבנון (United Nations Interim Force in Lebanon — UNIFIL).

מפקדת המתאם הראשי של כוחות האו"ם במזרח התיכון (Chief Coordinator of U.N. Peace Keeping Missions in the Middle East).

בהקשר זה מן הראוי להזכיר גורם נוסף, אשר אינו משתייך אמנם לאו"ם, אך עוסק בפעילות דומה — האמריקנים בגזרת המעברים באזור החיץ בסיני. בהתאם להסכם הביניים הישראלי-מצרי מאוגוסט 1975 הוקמה באזור זה מערכת התראה מוקדמת באחריות ובפיקוחה של משלחת אורחית אמריקנית בשם Sinai — Field Mission. גוף זה, המונה למטה מ-200 איש, מנוהל על ידי צוות קטן של אנשי שירות החוץ האמריקני, ומופעל באמצעות קבוצת טכנאים אמריקניים של החברה האמריקנית-איי-סיסטמס (E-systems). המשלחת האמריקנית בסיני מתפקדת תוך שיתוף פעולה הדוק עם כוח החירום של האו"ם.

מנגנון משקיפי האו"ם — אונטס"ו

עם מאפייניו החשובים של גוף זה, הפועל מאז מאי 1948, ניתן למנות את יציבותו ואופיו הקבוע. אונטס"ו הוקם לתקופה בלתי מוגבלת והמשך קיומו אינו מותנה בחידוש מנדט.

יציבות זו אפשרה למנגנון זה לרכז כוח אדם מקצועי ומנוסה המשמש כל העת כגרעין ארגוני לכל פעולות השדה של האו"ם באזורנו ומחוצה לו. גוף זה מסוגל להקצות תוך התראה קצרה ביותר מסגרות ארגוניות ומערכות קשר ולוגיסטיקה בסיסיות לגופים חדשים בסדר גודל של כוחות האו"ם הפועלים באזורנו.

ארגון המשקיפים מונה כיום כ-360 משקיפים קצינים מ-16 מדינות, וכן מנגנון אורחי של עובדים מקצועיים של מזכירות או"ם המונה כמה מאות איש (לוגיסטיקה, קשר, תחבורה וכיו"ב).

עד מלחמת יום הכיפורים היה זה גורם האו"ם היחיד שפעל באזורנו. עם ביטולן של מסגרות ועדות שביחת הנשק, לאחר מלחמת ששת הימים, צומצמו אמנם תפקידיו, אולם מהצד האחר התאונה פעילותו עם הצבת נקודות תצפית לאורך תעלת סואץ ורמת הגולן.

עם הקמת כוחות האו"ם לאחר מלחמת יום הכיפורים צומצמו מאוד תפקידיו המבצעיים הישירים, ונותרה בידו רק האחריות להחזקת התצפיות בצד הלבנוני של גבול ישראל-לבנון. מאחר שההסכמים בין ישראל ומצרים הטילו על האו"ם ביצוע תפקידים הדורשים מספר רב של קצינים, אשר אותם לא היו מסוגלות לספק היחידות הסדירות בכוח החירום, ומאחר שכוח ההפרדה נועד לכלול גם כמאה משקיפים, החליטה מזכירות האו"ם לנצל את כוח האדם והציוד של מנגנון המשקיפים למילוי משימות אלה, ועל ידי כך אף להבטיח את המשך קיומו הפעיל של גוף זה.

לאור מגמה זו נקבע, כי ביקורות דילול כוחות, ביקורות תנועה למערכות ההתראה באזורי המעברים בסיני וכן איוש נקודות הביקורת במסדרון הנפט בסיני ייעשו על ידי משקיפי האו"ם. מאחר שכוח החירום (אונ"ף) לא יכל לכלול את המשקיפים כחלק בלתי נפרד ממנו, הוקמה במסגרת אונטס"ו "קבוצת משקיפי סיני" אשר מבחינה ארגונית המשיכה להשתייך לאונטס"ו, אולם מבחינה מבצעית מלאה תפקידים עבור מפקדת אונ"ף. ברמת הגולן היה הדבר פשוט יותר, מאחר שמעצם מהותו צריך היה אונדו"ף לכלול משקיפי או"ם. אולם גם כאן נשארו המשקיפים שהועברו מאונטס"ו לאונדו"ף כפופים מבחינה ארגונית לאונטס"ו.

נוסף על כך המשיך אונטס"ו לפעול באופן עצמאי בלבנון עד להקמתו של כוח האו"ם במקום לאחר מבצע ליטני. עם זאת ממשיך אונטס"ו לסייע אף בגזרה זו גם לאחר הקמת אוניפי"ל, בשיטה הדומה במהותה לזו שהונהגה באונ"ף — השתייכות ארגונית לאונטס"ו וכפיפות מקצועית לאוניפי"ל.

תקופת השירות של משקיפי האו"ם באונטס"ו הינה לפחות בת שנה, ובמקרים רבים אורכת מספר שנים. מכאן שקצינים ממנגנון

המשקיפים מאיישים גם עמדות מפתח במפקדות כוחות האו"ם — שם מתחלפות היחידות מדי חצי שנה, גורם המקשה העסקת קציני מטה מביניהן בשל תקופת השירות הקצרה.

מפקדת אונטס"ו ממוקמת בארמון הנציב בירושלים, ובראשה עומד כיום קצין אירי. נוסף לשלוחותיו הפעילות בסיני, רמת הגולן ודרום לבנון, מחזיק אונטס"ו גם בנציגות קישור בירדן, ומשתדל להעניק שירותים אף בגזרה זו.

כוח החירום בסיני — אונ"ף

כוח זה הוקם כאמור בימים האחרונים של מלחמת יום הכיפורים, לאחר שהאש לא הופסקה, למרות קריאתה של מועצת הביטחון ב-22 וב-23 באוקטובר 73, ולאחר כשלוש של משקיפי האו"ם להגיע לקווי הלחימה ולחצוץ בין הצדדים.

אונ"ף הוקם לפרק זמן של שישה חודשים בתוקף החלטה מס' 340 של מועצת הביטחון מה-25 באוקטובר 1973. המועצה הטילה על המזכיר הכללי לארגן את הכוח ולשגררו מיד לשטח, ואכן תוך למטה מ-48 שעות ממועד ההחלטה הגיעו ראשוני חיילי הכוח לקהיר. כוח זה, שמנה 600 חייל, הורכב מיחידות משוודיה, פינלנד, אוסטריה ואירלנד אשר נמנו עם כוח האו"ם בקפריסין. מקהיר נע הכוח לעבר אזור הלחימה, והתפרס לאורך הקוים הקדמיים או ביניהם. בחודשים הראשונים לפעילותו ועד להסכם ההפרדה, עסק הכוח בעיקר בדיווח על הפרות הפסקת האש, הסדרי הפסקות אש במקומות אשר בהן התפתחו תקריות, פיקוח על האספקה לארמיה השלישית ולעיר סואץ, וכן השתתפות פעילה במבצע איתור גופות חללים. לאחר הסכם ההפרדה הראשון התמקם הכוח באזורי החיץ שהוקמו לאור הסכם ההפרדה והסכם הביניים כשהוא מפקח על נושאי דילול הכוחות ומסייע בפעולות אחרות.

כיום מונה כוח החירום בסיני כ-4,000 חייל והוא מורכב מהיחידות הבאות: גדוד מוגבר שוודי, גדוד מוגבר פיני, גדוד גנאי, גדוד אינדונסי, יחידת מסוקים אוסטרלית (ארבעה מסוקי בל-205), גדוד לוגיסטי מוגבר מקנדה (קשר, אספקה, תחזוקה, פיקוח הסעים ותובלה אווירית), וגדוד לוגיסטי מוגבר מפולין (רפואה, תובלה, הנדסה). בשלבים מוקדמים יותר השתתפו גם יחידות מאירלנד, נפאל, פנמה, פרו וסנגל.

מפקדת הכוח ממוקמת באיסמעיליה, אשר בה נמצאות אף מפקדותיהן של יחידות השירותים מקנדה ומפולין ויחידת המסוקים מאוסטרליה. ארבעה הגדודים המבצעיים ממוקמים בתוך אזור החיץ ובמסדרון הנפט. גדוד השירותים

הקנדי כולל גם גף תובלה אווירית (שלושה מטוסי בופאלו).

יחידות הכוח מצוידות בדרך כלל בציוד הצבאי הלאומי. ברשותן נשק קל בלבד, ואין הן כוללות כלי רכב משוריינים. בחלק מהן מצוי נשק נ"ט וציוד ראיית לילה. שיטת פעילותו של הכוח מבוססת על תצפיות וסיורים לאורך גבולות אזור החיץ, וכן על איוש נקודות ביקורת במקומות אשר דרכם מתנהלת תנועה לתוך אזור החיץ או לתוך מסדרון הנפט. הכוח מבצע גם את ביקורות דילול הכוחות באזורים המוגבלים של שני הצדדים.

בהתאם למנדט שניתן לו רשאי כוח החירום להשתמש בכוח רק לשם הגנה עצמית, הכוללת סיכול ניסיונות למנוע בעדו בכוח את ביצוע תפקידו. אונ"ף מעט מאוד להשתמש בכוח, בעיקר משום שלא היו כמעט מקרים שדרשו זאת. במקרים של חדירות לאזור החיץ נקט אונ"ף בשיטה של פעילות פסיבית.

כוח ההפרדה ברמת הגולן — אונדו"ף
להבדיל מיתר הכוחות אשר הוקמו בעקבות החלטת מועצת הביטחון, הוקם כוח זה בעקבות הסכם ההפרדה בין ישראל וסוריה מה-31 במאי 1974. בהסכם נקבע במפורש, כי כוח זה, בן 1,200 איש, יורכב הן מיחידות והן ממשיקי אונ"ף. הייתה זאת פשרה בין דרישת ישראל לכוח דוגמת כוח החירום בסיני, לבין הדרישה הסורית להסתפק במנגנון משקיפי האונ"ף. להסכם עצמו צורף פרוטוקול מיוחד שפירט את מבנה הכוח ואת תפקידיו.

כוח ההפרדה ברמת הגולן מורכב כיום מהיחידות הבאות: גדוד אוסטרי, פלוגת תחזוקה קנדית (אספקה, קשר וסדנא), פלוגת תחזוקה פולנית (הנדסה, הובלה ורפואה) וכ-100 משקיפי אונ"ף.⁶

מפקדת כוח זה ממוקמת בדמשק. השוני הבולט בין הסכם ההפרדה עם סוריה לבין הסכם ההפרדה עם מצרים הוא בכך, שבגבול המצרי נוצר אזור חיץ ריק מאדם הנתון לשליטה מוחלטת של כוח האונ"ף, בעוד שבגבול הסורי נוצר אזור הפרדה בין הכוחות הצבאיים של הצדדים. אזור ההפרדה הוא שטח סורי לכל דבר, ומותרת בו פעילות אזרחית, כולל נוכחות משטרה. עובדה זו ערמה קשיים רבים על דרך פעילותו של כוח ההפרדה, וגרמה לחיכוכים בינו לבין הסורים.

תחילה התנגדו הסורים להצבת כוח ההפרדה בגבול המזרחי של אזור ההפרדה, בטענה שעליו להיות מוצב רק בגבול המערבי מול הצד הישראלי. אונדו"ף לא קיבל פירוש זה,

6. בעבר כלל הכוח אף גדוד מפרו, אשר הוחלף ב-1976 בגדוד מאיראן. בעצם ימים אלה (מרץ 1979) החליטה מועצת הביטחון על הפסקת כהונתו של הגדוד האיראני. במקומו תובאנה כנראה יחידות מכו"ח האונ"ף בסיני.

משקיפי אונ"ף בסיור בדרום לבנון

שיירת אונ"ף עם בניית כוחות אונ"ף לדרום לבנון

מסוק בשירות כוחות האונ"ף בדרום לבנון

מזכ"ל האו"ם עם נציגי המדינות המשתתפות בכוח אוניפי"ל

היחידות הלאומיות השונות שומרות על צבינון הלאומי. הללו מצוידות על פי רוב בנשק ובציוד האורגני של צבאן, וממשיכות בחיי השגרה הפנימיים של צבאן. מעט מאוד יחידות מקבלות את צידן מארגון האו"ם עצמו.

להבדיל מהיחידות השומרות על ייחודן הלאומי, נוטים משקיפי האו"ם לאבד את זהותם הלאומית-יחידות ולהשתלב יותר במערכת האו"ם בה הם משרתים. ההרכב הלאומי המגוון בכוחות האו"ם משפיע גם על איוש התפקידים במפקדות הכוח. כל היחידות מיוצגות במפקדה, ולא קל לשמור על איזון ושיוויון בנושא זה. אין ספק שהרקע השונה, השפה השונה ובעיות ביצירת מכנה משותף משפיעים על רמתן של המפקדות ודרך תפקודן.

בעיה חמורה נוספת מהווה התחלופה התכופה. מאחר שהיחידות באות לתקופה של שישה חודשים בלבד, מתחלפים באותו קצב אף בעלי התפקידים במפקדות הנמנים עם יחידות אלה. בחלק מהמפקדות התגברו על בעיה זו על ידי הצבת משקיפי או"ם הן בתפקיד מפתח והן כעוזריהם או יועציהם של בעלי תפקיד מפתח. באונדוף מוצבים משקיפי האו"ם במרבית תפקידי המפתח במפקדה.

סיכום

לעיל נסקרו בקצרה תולדות פעילותו של כוח האו"ם באזורנו, תוך אפינון של היחידות השונות המרכיבות אותו. בכוונה תחילה לא נדונו בזה הבעיות הכרוכות בפעילות כוח האו"ם באזורנו, והנובעות בחלקן מדרכי ביצועם של ההסכמים שנקבעו בינינו לבין שכנינו.

לעיתים קרובות חוזרת ונשאלת השאלה: מה בכלל עושים כוחות האו"ם, ומה התועלת שבעצם קיומם? אינני סבור שניתן להשיב לשאלה זו באורח ישיר, אלא — באמצעות שאלה נגדית: מה היה קורה בנתונים הקיימים ללא נוכחות כוחות אלה? מה היה קורה, לדוגמא, אם היו אזורי החץ או ההפרדה ריקים? האם לא הייתה גדלה או החשדנות, ובעקבותיה היו מתבצעות פעולות שאחריתן תגובות נגד והידרדרות שאינן לרצון הצדדים? יחד עם זאת, אין ספק שעצם נוכחותם של כוחות האו"ם ומידת הצלחת פעילותם מותנית כראש ובראשונה ברצונם הטוב של הצדדים.

בהיעדר רצון כזה מועד תפקידם לכישלון. ראוי לשים לב להשפעה הנודעת ליחסי הצדדים עם המדינות השונות המיוצגות בכוחות האו"ם. אין ספק כי לנוכחות יחידותיהן הלאומיות בזירה נודעת השפעה הן על דעת הקהל במדינות אלה והן על מעצבי המדיניות, המושפעים מהדיווחים הישירים המגיעים אליהם מאנשיהם בשטח.

הוראות "פתיחה באש" של הכוח מנוסחות אמנם בזהירות רבה, אולם מורות על השבת אש במקרה של ירי על הכוח, וכן פתיחה באש כאשר אנשים מזוינים מתנגדים בכוח או לא נשמעים להוראות הכוח. מבחינת השימוש בכוח זהות ההגדרות לגבי אוניפי"ל לאלה שניתנו לגבי אוני"ף ואונדוף, אולם בשל המנדט הברור יותר שניתן לאוניפי"ל מוענקת בו לאמצעי זה משמעות מעשית ורחבה יותר. יש לציין כי אוני"ף ואונדוף לא קיבלו כל סמכויות לפעילות שיטור, בעוד שאוניפי"ל קיבל משימה ברורה של סיוע להחזרת הריבונות הלבנונית לדרום לבנון ושמירת השקט בגזרה זו.

מפקדת המתאם הראשי של כוחות האו"ם במזה"ת

תפקיד זה נוצר בקיץ 1975 במטרה לאפשר יתר תיאום בהפעלת המבצעים והלוגיסטיקה של הכוחות. לא מונה מפקד עליון לכוחות, כי אם מתאם, ומכאן שהכוחות המשיכו להיות כפופים פיקדית ישירות למוזכיר הכללי ולמזכירות האו"ם, הן בנושאים מבצעיים והן בנושאים ארגוניים-מנהליים. המתאם הראשי אף נועד לקיים את המגעים בדרגים העליונים במדינות האזור, ולשמש כנציגו של המוזכיר הכללי במגעים אלה. לצורך זה אף הוענק לו התואר "סגן המוזכיר הכללי".

מפקדת המתאם הראשי נמצאת, כאמור, בארמון הנציב בירושלים, ולצורך עבודתו השוטפת משתמש המתאם במפקדת מנגנון משקיפי האו"ם, אשר חלק מבעלי התפקידים בה משמשים אף כמתאמי הכוחות בתחום המקצועי שלהם.

ההרכב האנושי וציוד היחידות

כוחות האו"ם באזורנו מונים כיום כ-12,000 איש, אשר מרביתם מתחלפים מדי שישה חודשים, דהיינו מחזור של למעלה מ-20,000 איש בשנה. חלק ניכר מהם הינם אזרחים אשר התנדבו לשרת ביחידות האו"ם בארצותיהם. מרבית אנשי הגדוד השודי, הנורבגי, הפיני, האוסטרי והאיירי הינם אנשי מילואים שהתנדבו לשירות של שישה חודשים.

והציב את כוחותיו בעיקר על הגבול המזרחי, כדי לוודא שאזור ההפרדה אכן יפורז, ושאלמנטים צבאיים סוריים לא יחדרו לתוכו. בשנה הראשונה לפעילותו של הכוח התפתחו בינו לבין הסורים מספר תקריות, שהבולטת בהן הייתה זו אשר במהלכה מנע מחסום אוסטרי את כניסתם של שר ההגנה הסורי (שהיה נגדל במדים) ופמלייתו לאזור ההפרדה. בשנה האחרונה פרץ אונדוף שביל פטרולים לאורך גבולות אזור ההפרדה, המשמש אותו בקביעות בעת פטרול.

שיטת פעולתו של אונדוף מבוססת על מוצבי תצפית של היחידות, נקודות תצפית של משקיפי האו"ם וסוירים. אזור ההפרדה מחולק לשתי גזרות גדולות, ואחריותו של כל מפקד גדוד היא גם לתצפיות משקיפי האו"ם הנמצאות בתחום גזרתו⁷. באמצעות משקיפי האו"ם מבצע אונדוף אף ביקורות תקופתיות (אחת לשבועיים) ברצועות דילול הכוחות של שני הצדדים.

כוח האו"ם הזמני בלבנון — אוניפי"ל

כוח זה הוקם, כאמור, באפריל 1978, לאחר מבצע ליטני. הכוח מונה כ-6000 איש והוא מורכב מהיחידות הבאות: גדוד צנחנים צרפתי (שלושה מסוקים אלואט-2)⁸, גדוד מוגבר מפיג'י (כ-850 חייל), גדוד מוגבר ניגרי (כ-800 חייל), גדוד סנגלי, גדוד נפאלי, גדוד מוגבר נורבגי, גדוד מוגבר מאירלנד, גדוד תחזוקה צרפתי, פלוגת תחזוקה נורבגית (סדנא), פלוגת רפואה נורבגית (כולל בית-חולים שדה) ויחידת מסוקים נורבגית (ארבעה מסוקי בל-204).

אוניפי"ל היה כוח האו"ם הראשון באזורנו אשר השתמש בכוח למניעת הסתננות לתוך אזור פעולתו. כמה מיחידות כוח זה מצוידות היטב, הן בנגמ"שים ושירותיות והן בנשק מסייע. הכוח אינו מסתפק בתצפיות וסוירים, אלא משתדל לחסום ולאחר חדירות על ידי הנחת מארבים, תשמועים ומוקשי תאורה. כמו כן מפעיל הכוח מגוון של אמצעי ראיית לילה.

7. מספר תצפיות של משקיפי או"ם פועלות משטחו מעבר לאזור ההפרדה, אולם אלה החלו בפעילותן עוד קודם מלחמת יום הכיפורים.
8. בחודש זה (מרץ 1979) עתיד גדוד זה לעזוב, ולהניח את מקומו לגדוד ממכן הולנדי.

אלוף משנה (מיל') בן ציון טחן (מילר)

עורך "מערכות" בשנים 1952-1956, במלאת שנה למותו

בן ציון (בנץ) טחן נולד בשנת 1921 למשפחת מילר, מראשוני רחובות, חקלאים עצמאיים, האוכלים מיגיע כפיהם ואינם סמוכים על שולחן נדיבים. כל חייו קשורים בארץ ישראל היפה. היה בוגר הגימנסיה העברית רחביה והאוניברסיטה העברית בירושלים, והאוניברסיטה האמריקנית בבירות. במלחמת העולם השנייה התנדב לצבא הבריטי ושירת בבריגדה היהודית. הוא שירת בצה"ל מיום הקמתו עד לשנת 1964, ומילא תפקידי פיקוד, מטה והדרכה. חותמו ניכר במיוחד במחלקת התכנון במטכ"ל, בה מצא כר נרחב לכושרו האינטלקטואלי והשפיע על עיצובו של צה"ל. בשנים 1952-1956 היה עורך כתב העת "מערכות" ובשנת 1957 אף חיבר את הקובץ "מערכת סיני" שראה אור בהוצאת "מערכות". הוא היה בוגר קורס קצינים, קורס מפקדי גדודים של צה"ל, קורס מפקדי פלוגות בצבא ארה"ב, ובית הספר לפיקוד ומטה באנגליה. בשנים 1965-1968 כיהן בן ציון טחן כשגריר ישראל בזמביה וזכה לאהדה ולהוקרה. בתום כהונתו זו הצטרף לחברת קרצינור הנפט אילת אשקלון כמנהל ארמיניסטרטיבי. גם כאן אינו עושה רק לביתו אלא מכהן במילואים כראש מטה מרכז הפעלה ארצי של "משק לשעת חרום" – מל"ח, ואף היה פעיל ב"צוות" – אגודת משוחררים משירות קבע בצה"ל. בשנת 1973 התמנה למנהל "מגן דוד אדום" בישראל, ובשליחות זאת עשה עד שהכריעה אותו המחלה.

בנץ חונן בחריפות אינטלקטואלית, בהשכלה מקיפה, כללית וצבאית, ובידע וניסיון בתחומים רבים. כישוריו חברו עם תכונות וקווים אופייניים, חוש הומור, רוחב לב ונועם הליכות. הוא היה נוח לבריות, הבין חולשות אנוש וידע לסלוח אך לא השלים עם פשרות לגבי ערכים ועקרונות. התגלמו בו הטוב והיפה של ישראל ולא דבקו בו הסיגים. היה לנו למופת עוד בחייו.

כאשר נפל בנו הטנקיסט דוד (רוידי) במלחמת יום הכיפורים לא שחה קומתו ורוחו הגאה והאצילה לא נשברה. עוד בחייו השמיע ברבים את צוואתו הרוחנית: בחודש יוני 1974, כאשר נשא דברים באזכרה לבוגרי ביה"ס התיכון החקלאי בפרדס חנה, שנפלו במלחמת יום הכיפורים, הוא אמר בין היתר:

"...כל כך רוצה אני לומר על בני את כל הדברים הטובים שהוא ראוי להם – ואני מתבייש. אבל אינני מתבייש לומר על כל בנינו, על כל יקירינו, את כל הדברים הטובים שהם ראויים להם..."

"...קשה וכואב לדבר אל המשפחות. או לנו שאנו זקוקים לתנחומים. ואבוי לנו שאין לנו ניחומים... נחמתנו שיקירינו גדלו בצלמנו ובדמותנו – וטובים וטהורים מאיתנו ואם נגזר עליהם להיכרת באיבם, נחמתנו שנהרגו במלחמה לתשועת ישראל..."

"...ודברי האחרון אומר אל החברים של יקירינו... מרגע ראשון אתם מקופחים כאן: הם שמתו, טובים, זכים, טהורים, גיבורים. וכאלו – חס וחלילה – היה מישוה בא ואומר ולעומתם אלה שנשארו בחיים – לא. וכדי למנוע את העוול הזה, שמאז מלחמת יום הכיפורים אנו עושים אותו יום-יום ושעה-שעה, אני אומר ומדגיש: אתם ארוגים מאותו אריג, אתם יצוקים מאותו חומר ובאותו בותיוצר עשויים. רק יד המקרה היא שאחד חי וחברו מת. ובין החיים לא פחות טובים מכין הנופלים..."

"...אבותי באו הנה על רקע של פוגרומים... לארץ אבותיהם. ליהודים יש זכות לארץ משלהם, לא פחות משיש לכל עם אחר – והיכן אם לא כאן? ...זכרו כי הדבר אשר קרה את יקירינו – חבריכם – הוא חלק מחייכם, חלק מחיינו כולנו. אתם, עוד רבה המלאכה לפניכם: לבנות, לנטוע, לסלול, לחנך, לגלות, להמציא, להקים משפחה – ואם יהיה צורך, גם לצאת למלחמה ולשוב חיים ושלמים – ותמיד, תמיד לשמוח בגאון ישראל..."

דברים מופלאים אלה, לא פחות משהם מנציחים את זכר הבנים שנפלו ומאירים את מהות מפעלנו – הם מעידים על שיעור קומתו של אומרם, איש שהיה משכמו ומעלה. זכרו של בן ציון טחן אצור בתולדות צה"ל, זכר נפש יפה ורוח איתנה, זכרו של אדם אשר את כל ימיו עשה ביצירה ואהבה.

